

106844

TRANSILVANIA

ANUL 74

SEPT.—OCT. Nr. 9-10-1943

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA

După recensământul românesc din 1930, populația globală a României transcarpatice adică a Transilvaniei în înțelesul cel mai larg, se ridică la c. 5,550.000 suflete dintre care 57,9% Români, 24,4% Unguri și Secui, 9,8% Germani, 3,2% Evrei și 4,7% alte neamuri și ne-declarați.

După recensământul maghiar din 1910, proporția Românilor era puțin mai scăzută, iar a Ungurilor și Secuilor ușor crescută; Români în să se găseau tot în majoritate absolută.

Cu o sută de ani în urmă, după Dicționarul geografic al Transilvaniei de Ignat Lenk von Treuenfeld, publicat în 1839, situația elementului românesc era aceeași și tot astfel în a doua jumătate a secolului XVIII, asupra căruia dispunem încă de cifre statistice aproximative, pe neamuri.¹⁾

1. Majoritatea absolută a Românilor și minoritatea numerică a Ungurilor, socotiți cu Secuii la un loc, reprezintă deci un prim fapt fundamental necontestat de nimeni... cel puțin pentru epoca datelor statistice mai precise și complete.

Intradevăr, în măsura în care scade preciziunea statisticilor, în măsura în care datele acestora sunt mai sumare și mai lacunare, în aceeași măsură crește curajul publiciștilor maghiari sau maghiarofili de a susține existența unor majorități maghiare și a unei minorități românești. La adăpostul lipsei de informații, se afirmă astfel chiar pentru secolul XVIII, primul asupra căruia avem date numerice pe naționalități, că exact în acest secol Români au reușit să depășească pe Unguri (cu Secui, de sigur). Curioasă, această coincidență între primele date sta-

¹⁾ Ștefan Manciu: *Români și minoritățile etnice din Transilvania și părțile ungurene în întâia jumătate a veacului XIX* (Rezumat german) în *Bul. S. R. R. de Geografie* LIX 1940. — Tib. Morariu: *Entwicklung der Bevölkerungsdichtigkeit Siebenbürgens während der Jahre 1840—1930*. București 1940, p. 15—16.

tistice mai complete și mai sigure și atingerea majorității absolute de către elementul românesc. Afirmatia, pentru a nu fi contestată, trebuia să fie însoțită de o explicație plauzibilă. Iată-o: în secolul XVIII țărănimea din principatele române a emigrat în masă, peste munți, în Transilvania, din cauza regimului fanariot hrăpăreț, și apăsător. Explicația merită un răspuns imediat: în același secol Transilvania a suferit de răscoala iobagilor conduși de martirii Horia, Cloșca și Crișan. Greu de admis deci că șerbii valahi din Muntenia și din Moldova puteau să fie atrași — și încă în număr atât de mare — spre Ardealul aceluiași regim social necruțător, lacom și sângheros. Greu de admis, apoi ca regiuni care ar fi trimis, timp de un secol, atâta omenire spre cetatea transilvană, să mai fi avut de unde împrăștiia spre câmpia dunăreană și spre țărmul Mării Negre, mulțimea, care, în secolul următor, a umplut stepa transformată, prin aceste brațe, în lanuri de cereale. Să spunem însă că acestea sunt silogisme. Iată însă și câteva fapte: în secolul al XVIII și în cel următor se constată existența unor curenți de populație spre Ardeal, dar — mai accentuate — și dinspre Ardeal către Moldova și Țara Românească.¹⁾ Fenomenul este, de altfel comun tuturor zonelor muntoase, cel puțin al celor din regiunea temperată. Dubletele de sate ardelenice, situate sub munți, în Oltenia și Muntenia, dovedesc lămurit — ca și prezența marelui număr de transilvăneni din orasele subcarpatice — preponderanța curenților de populație de peste munți către principate. Pentru cunoscători, aceste descălecări de populație ardelenice spre Sud, nu surprind, precum nu surprinde desimea satelor din depresiunile și dealurile oltenești, muntenesti și moldovene, așa cum ea apare, pe frumoasa hartă topografică austriacă din preajma anului 1791²⁾; precum nu miră accentuata desime a populației din aceleași regiuni la începutul sec. XIX, ceea ce reiese din cataografiile și harta statistică din preajma anului 1831.³⁾ Tocmai acestea sunt însă, pentru teza maghiară ținuturile de unde au pornit țărani români ca să inunde și să copleșească, sub năvala lor, pe Ungurii Transilvaniei din sec. XVIII. E posibil?

Teza migrațiilor românești către Ardeal, peste „băștinașii” maghiari și secui, nu se oprește însă aici: la adăpostul dificultății, iar,

¹⁾ Vezi I. Nistor: *Emigrările Românilor de peste munți, în An. Ac. Rom.* 1916; — Vintilă Mihăilescu: *Așezările omenești din Câmpia Română la mijlocul și sfârșitul sec. XIX în An. Ac. Rom.* 1924. — Andrei Veress: *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821) în An. Acad. Rom.* 1927.

²⁾ În colecția Academiei Române, v. și V. Mihăilescu: *Harta austriacă din 1791 în Bul. S. R. R. de Geografie*, 1928.

³⁾ G. Vâlsan, *O fază în popularea Țărilor Românești. Bul. S. R. R. de Geografie*, 1921.

pentru timpuri mai vechi, a imposibilității de a evalua, numeric și spațial, intensitatea mișcării de trecere în Nordul și Vestul Carpaților și fără a ține seama de realitatea și intensitatea firească și dovedită a curenților de sens contrar dinspre sărăcia relativă a munților și pădurilor ardelenene către bogăția șesurilor, dealurilor și bălților din Est și din Sud, teziștii maghiari afirmă repetarea de mai multe ori în trecut a migrațiunilor spre Transilvania. Ei pun începutul acestor strecurări de păstori valahi în cetatea carpatică, în secolul al XIII, adică mult după înscăunarea aici, nu a stăpânirii maghiare cum știam cu toții, ci a unei importante mase din acest neam de foști nomazi.¹⁾ A trebuit prin urmare, ca regatul apostolic al Sfântului Ștefan să organizeze apărarea în bastionul transilvănean, pentru ca totuși poporul valah — popor de păstori rătăcitori — să se infiltreze în cetatea apărată cu sângele cavalerilor din Pustă și să-i copleșească pe aceștia, cu vremea. Recunoaștem că teza, astfel pusă, este impresionantă și chiar indubioasă. Ea nu se adresează deci rațiunii, ci sentimentului; nu celor informați, ci neștiutorilor sau slab-știutorilor: *de o parte un popor de cavaleri care se sacrifică pentru creștinătate și pentru adevărata Europă; de alta, cete de fugari în căutarea unui adăpost sigur*. Și totuși câteva fapte istorice și geografice elementare răstoarnă întreaga clădire romantică: în secolul XIII și secolele anterioare părțile cele mai expuse din întreaga regiune carpatică românească erau cele din Estul și Sudul munților până spre Dunăre, Mare și dincolo de Nistru. E de neînțeles astfel cum de s'a putut afirma existența unei populații românești numeroase, prezentă tocmai în ținuturi bătute de barbari asiatici (între care s'au numărat doar și Ungurii), aproape fără întrerupere și *absentă* din cea mai ocrotită parte a pământului românesc: cetatea naturală a Transilvaniei.

E de asemenea, cel puțin suspect, dacă nu de-a-dreptul de neînțeles cum a putut rămâne Ardealul — cu toată virtutea lui de bastion natural — gol de populație sau numai cu o slabă pânză de sclavi și coloniști germani până la sosirea și consolidarea elementului maghiar înăuntrul lui. De unde-și iau teziștii unguri voia și curajul să afirme — fără izvoare — că tocmai autohtonii romanizați ai pământului carpatic au fugit sau au fost goniți din regiunea cea mai ocrotită și s'au îngămădit — ca bezmetecii — în drumul năvălitorilor? Căci trebuie să fi fost foarte numeroși Românii dincoace de Carpați ca să poată trece, în cete mari, dincolo, în Transilvania și totuși să rămână destul

¹⁾ Cf. de pildă: L. Tamás: *Die Rumänen (Wlachen) in Siebenbürgen* (publicație maghiară, de propagandă).

de mulți în Țara Românească și în Moldova, unde-i găsim luptând cu Tătarii și întemeind țări tocmai la sfârșitul sec. XIII și în cursul celui următor.

Zadarnic se opun realitățile geografice, zadarnic datele istorice elementare, zadarnic istorici, filologi, etnografi, geografi au îngrămădit argumente și date care demonstrează continuitatea elementului românesc pe ambele laturi ale Carpaților, în Munții Apuseni, în Banat, în câmpia Tisei și chiar în Panonia; teziștii maghiari, reprezentanți ai intelectualității acestui popor, rămân la perimata teză roesleriană, agravată cu preciziuni compromițătoare. Nici grija de adevăr, nici teama de ridicol, nici riscul plictiselei nu-i face să renunțe la teoria sosirii Românilor peste munți, în sec. XIII și a recrudescenței imigrării acestora în sec. XVIII.

Mai mult decât atâta, ei încearcă schițarea drumului urmat de predecesorii Românilor ardeleni de azi, din patria de origină până în Transilvania: strămoșii poporului românesc din Carpați sunt originari — după teza maghiară cea mai recentă — din ținutul muntos situat aproximativ la zona de întâlnire dintre Bulgaria, Serbia veche și Albania mare. Prin sec. X—XI, ei s'au apropiat de Dunărea de jos, răspândindu-se (cam prin vremea năvălirilor pecenege și cumane) în câmpia fertilă a Dunării. Organizați de stăpânii lor (Bulgarii, în Sudul Dunării, Pecenegii și Cumanii, în Nordul acesteia), Românii încep să se strecoare în Ardeal odată cu sec. XIII, sub presiunea Tătarilor.¹⁾ Lăsăm în seama istoricilor să releve erorile grosolane, care stau la baza acestei construcții; în schimb vom face o singură observație geografică simplă: țara de origină pe care — împotriva vederilor savanților Sârbi, Bulgari sau Greci²⁾ — „știința” maghiară a dăruit-o poporului român, e o țară de munți împăduriți și azi străbătuți de puține văi largi și câteva depresiuni. Nici chiar marele curaj al teziștilor unguri nu poate determina întinderea acestei țări în epoca părăsirii ei de către Români. Ținând totuși seama de spațiul vital bulgar, sârb și albanez, nu am putea aprecia această întindere la mai mult de 40—50 mii km². Cum a putut să roiască de pe o suprafață muntoasă — chiar dacă ar fi fost de două ori mai mare decât cea ipotetic admisă de noi — atâta mulțime de oameni, încât să se fi putut extinde peste întreg spațiul carpatic românesc de azi chiar din secolul XIV (când sunt menționați Românii din Maramureș la Dunăre și din câmpia Tisei până dincolo de Nistru)³⁾; cum au putut spori acești Români balcanici până la c. 18

¹⁾ L. Tamás: *op. cit.*, p. 70

²⁾ G. Brătianu: *O enigmă istorică...* București, 1940.

³⁾ Cf. de pildă, tot L. Tamás, *op. cit.*, p. 72.

milioane câți sunt astăzi pe glob, probabil nu s'au întrebat născocitorii teoriei originii balcanice a Românilor din Carpați. Căci dacă s'ar fi întrebat, atunci sau ar fi trebuit să renunțe la ipoteză, sau ar fi trebuit să acorde elementului românesc virtuți supra-omenești: o prolificitate fenomenală, o sănătate de fier, capacitatea de a rezista tuturor molimelor, războaielor, jafurilor, asupririlor religioase, sociale, economice și, pe deasupra o putere de asimilare neobișnuită la un neam de păstori nomazi (cum le place acelorși teziști să-l prezinte).

Nu simte nimeni ridicolul și artificialul acestei teme care transformă neamurile privilegiate ale Transilvaniei (Unguri, Secui și Sași), în victimele invaziei ciobanilor și iobagilor valahi și disprețuiește cele mai elementare legi demografice, geografice, sociale economice și istorice? Nu pare nimănui prea ieftină și disperată ușurința cu care se acordă ciobanilor noștri atât de mari calități vegetative și o atât de impresionantă putere de digerare etnică? Și nu este mult mai normal, mai cinstit și mai conform cu datele și cu legile Istoriei și Geografiei să admiți teza — verificată și, pentru cunoscători, aproape banală — a unei vechi populații traco-dacice romanizată din Pind în Carpați, redusă în urma infiltrărilor slave, bulgare, maghiare, pecenege, cumane, tătare, etc. și în urma tuturor jafurilor, molimelor și războaielor, la câteva insule în Balcani și la un mare bloc ancorat în Carpați, dar în continuă legătură, prin mișcări metananstasice și prin transhumanță cu întreaga Peninsulă Balcanică și cu stepele din jurul Carpaților? Problema originii și evoluții unui popor străvechi cum este poporul românesc nu se lasă cuprinsă în tiparele voit simpliste și interesate ale unor pseudosavanți, puși în slujba politicii microimperialiste maghiare. Tăcerea izvoarelor istorice până în sec. XIII? Enigmele filologice și toponimice legate de trecutul neamului românesc din Carpați și Balcani? *Dar* — lăsând la o parte faptul că noua lumină aruncată asupra acestei tăceri și acestor enigme nici măcar nu este menționată în studiile teziștilor unguri — *pe tăcerea izvoarelor și pe enigme nu se pot clădi ipoteze, care vin în conflict cu faptele istorice și geografice fundamentale.* Căci între teza păstrării autohtonilor în cel mai ferit loc al răspântiei dela Dunărea de jos (cetatea Carpaților cu anexele ei deluroase și cu mantia de păduri ocrotitoare) și cealaltă teză a emigrării din Balcani pe cale ocolită și expusă năvălirilor, oricare om normal se oprește la prima chiar fără dovezi (deși acestea există și au fost adunate). Circulația mai liberă altădată, dar neoprită nici astăzi, între țările Balcanilor și țara carpatică explică în deajuns celebrele înrudiri de limbă între albaneză și română, înrudiri pe care se întemeiază erudiții maghiari pentru a fixa patria originară a tuturor Românilor în zona muntoasă dintre Albania, Serbia și Bulgaria.

2. Al doilea fapt fundamental și necontestat este procentul de orașeni și săteni la Români și Ungurii din Transilvania. Intradevăr, după cum se vede din tabloul de mai jos, atât în 1930, cât și în 1910, majoritatea Românilor locuia în sate; invers, Ungurii (și Secuii) erau mai numeroși în orașe (53,4%) în 1910

Procentul Românilor și al Ungurilor (cu Secuii) în orașe și sate

	In sate		In orașe	
	1910	1930	1910	1930
Români	59,1	62,6	17,6	35,0
Unguri și Secui . .	24,9	21,6	53,4	37,9

Cum nu este un secret pentru nimeni că orașele din Transilvania au fost întemeiate de Germani, de Români și, câteva, de Sârbi și că maghiarizarea unora dintre ele a fost realizată abia în a doua jumătate a secolului XIX și în sec. XX, e clar că politica ungurească — foarte documentată și perzistentă, — a folosit cerințele vieții moderne (progresul rapid al vieții comerciale și industriale) ca să sporească procentul Maghiarilor în țările transcarpatice. Și trebuie să recunoaștem că operația a reușit. E tot atât de adevărat însă că maghiarizarea Ardealului pe calea orașelor și a unei părți din hinterlandul lor (cea ce a reușit mult mai puțin) e un fenomen care aparține timpurilor absolut recente (ultimii 50—60 ani). *Cea mai mare parte a Ungurilor din orașele ardeleni* (Unguri între care trebuiesc socotiți mulți Evrei și Șvabi desnaționalizați) *sunt deci transilvăneni proaspeți*. În felul acesta scade și mai mult numărul strămoșilor Maghiarilor autohtoni în Ardeal și deci slăbește și posibilitatea descoperirii unor majorități ungare în Transilvania secolelor trecute. Firește, la nevoie se poate da o explicație: prins în elanul luptelor pentru creștinătate și pentru libertate — cum se exprima atât de frumos contele Paul Teleki, — abia târziu, în secolul al XIX, secolul deșteptării naționale, poporul maghiar din Ardeal a prins de veste că Valahii (păstorii valahi) i-au depășit în număr și-i amenință cu o totală digerare etnică. Elita acestui neam generos a început atunci lupta și a început-o pe calea care le promitea o victorie mai sigură și mai grabnică: colonizarea orașelor.

Nici această construcție nu rezistă realităților căci adevărul — limpede și ușor de dovedit — este altul: împiedicați să se așeze și să se desvolte în orașe până spre începutul sec. XIX, Români au trăit aproape exclusiv în sate (sau, cel mult, mici târguri de munte) și au sporit în număr mai repede decât cetățenii, datorită vitalității mai mari, proprie țăranilor de pretutindeni. Când barierele au căzut — cu mai multă eficacitate abia după 1918 — țăranii valahi din hinterlandele orașelor

au pătruns în „cetate” și au ajuns repede, dela 17,6% orășeni în 1910 la 35% în 1930; ¹⁾ au atins adică proporția normală la un neam dominant. În schimb, lipsiți de sprijinul artificial al Statului, Ungurii orășeni au scăzut dela 53,4% la 37,9% în același interval de timp, rămânând totuși încă, — după cum am văzut, — mai numeroși, tot în orașe decât în sate.

Fără îndoială, sporirea numerică a Românilor în orașele Transilvaniei, nu însemnează dominarea vieții comerciale și industriale de către aceștia: capitalul nu se poate improviza și nici burghezia, privilegiată până deunăzi, nu poate și nici nu trebuie să fie înlăturată în câțiva ani. Cu voia sau fără voia ei această burghezie, privilegiată odată și puțin prolifică astăzi, e mereu amenințată în ființa ei națională de autohtonii din hinterland care au timp să aștepte și să facă — dacă e nevoie — ucenicie. Nu-i vina acestora că planul de maghiarizare a dus la izolarea orașelor maghiarizate în masa autohtonilor de alt neam și de altă concepție de viață. Această realitate și procesul care-i corespunde nu pot fi înlăturate și nici măcar camuflate sub nicio ipoteză. Realitățile de pe teren rămân și se răzbuună.

Noi explicăm anomalia orașelor străine înăuntrul unei mase omogene românești prin privilegiile acordate în trecut de stăpânirile străine unor elemente alogene. Pentru că însă ni se răspunde cu afirmarea lipsei de înclinare a Românilor în genere către ocupațiile burgheze, ne vom îngădui să lărgim puțin cercul discuției și să urmărim încă una din temele predilecte ale neprietenilor noștri: *Românii au fost exclusiv păstori. Ei au învățat plugăria dela Slavi, iar negustoria și meșteșugurile dela Germani și dela Unguri.*

E drept că o parte din Români s'au ocupat și se ocupă încă cu păstoria în Carpați, în Balcani, în Rodope și în Pind; e drept că aceștia au circulat din Sudul Peninsulei Balcanice până dincoace de Dunăre sau până în câmpiile Vardarului, în stepele pontice și până în munții Moraviei. Nevoile transhumanței i-a dus în multe locuri, până spre Crimeea și până în Caucaz chiar. Numai cine nu vrea însă, nu știe că transhumanța se desfășoară pe anumite arii în jurul marilor masive muntoase și că ea nu-i tot una cu nomadismul. E drept de asemenea că s'a vorbit mai mult și mai de timpuriu de acești păstori întâlniți frecvent pe drumurile mari și gata oricând să-și apere turmele sau să schimbe păstoritul cu cărușia sau cu negoțul. Nu putem totuși să fim de părerea istoricilor perimați care cred că a existat numai ceea ce

¹⁾ S. Manuilă: *Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania, în Arhiva p. Știința și Reforma socială*. VIII, București, 1929.

s'a păstrat în acte s'au monumente. Iată de ce îndrăsnim să credem că a limita la păstorie (și aceasta fals considerată nomadism) ocupația unui neam străvechiu cum este cel românesc însemnează sau naivitate, sau lipsă de înțelegere a fenomenelor istorice și geografice sau... rea credință.

Românii sunt urmașii Tracilor (inclusiv Dacii) și Romanilor. Faptul nu poate fi contestat chiar dacă a-i adăoga acestui neam — cum vor teziștii maghiari — mult sânge slav, bulgar, peceneg, cuman, tătar, maghiar etc. (ceea ce, în treacăt fie zis nu este dovedit de mai vechile sau mai noile cercetări antropologice și biologice). Dacii și Romanii cunoșteau, pe lângă creșterea vitelor, cultura viilor, agricultura, comerțul, meseriile. Totuși, în lipsa dovezilor scrise și pe baza unora dintre termenii tehnici vechi sau noi, s'a afirmat că urmașii autohtonilor din Carpați au fugit ori au fost retrași dincolo de Dunăre, unde s'au sălbătăcit, transformându-se toți în păstori nomazi. Această teză anacronică nu este demnă de evoluția Filologiei, Istoriei, Etnografiei și Geografiei Europei Sud-Estice. Și acestea cunosc, nu teoria ci realitatea spațiilor geografice ocrotitoare (de obicei ținuturile bine împădurite) opuse spațiilor descoperite (de obicei ținuturile de stepă) mult mai în calea răutăților și deci mai puțin atrăgătoare, chiar pentru niște autohtoni deprinși cu toate nevoile. E nefiresc deci și perimat să afirmi că, în adăpostul marilor păduri care acoperiau în trecut nu numai dealurile, depresiunile submontane și munții Carpați, ci și o parte din câmpii (Vlașca, Vlășia, Teleorman, etc.), nu s'a putut păstra o populație de agricultori, podgoreni, pescari etc. autohtoni, deci cunoscători ai locurilor și drumurilor. *În special este uluitoare afirmația că Transilvania — cetate naturală — a putut adăposti pe Slavi — sedentari și ei — dar pe daco-romani, predecesorii lor, nu.* E uimitoare afirmația că, în vremea șoselelor asfaltate, autovehicolelor, avioanelor, tancurilor și tunurilor și atâtor mijloace de distrugere perfecționate și radicale, nu numai a oamenilor, ci și a bunurilor, mai rămâne, pe urma războaielor și a jafurilor organizate, milioane de oameni, lanuri, fabrici, sate și chiar orașe, iar în timpul drumurilor naturale și a năvălitorilor călărăși, întreaga populație autohtonă — fără îndoială mult mai puțin numeroasă decât azi — s'a mutat dela Nordul la Sudul Dunării, gonită din urmă de nomazii asiatici. Cine mai crede azi în acest basm? În basmul pustiirii complete a locurilor, al fugii locuitorilor în masă și, mai ales, al sălbătăcirii acestora până la nomadism. Nomazii din stepele estice au evoluat adică — fără de exemplu luat dela nimeni — către formele cea mai înalte de exploatare a terenului, iar vechii locuitori s'au transformat ei în nomazi. Ei bine, nu cred teziștii maghiari că

întind prea mult coarda? *E, doar atât de simplă legea raportului dintre pământ și om și atât de larg cunoscută în cercul oamenilor cu oarecare cultură.* Intradevăr, cine cunoaște cât de puțin relieful României, armonic dispus în trepte de amfiteatru concentric, străbătut de țări interioare în munți și sub munți și de văi largi, radiare, în dealurile apărate de păduri masive, cine a urmărit hărțile stațiunilor preistorice și istorice din paleolitic în epoca postromană și cea creștină, înțelege foarte lesne nu numai perzistența unui neam străvechiu în această minunată țară, ocrotită dela natură, ci și păstrarea aici, a tuturor formelor de trai și de activitate, dela păstorie, la negustorie și industrie. Dacă forme preistorice de civilizație se văd până azi, în Transilvania, cum dovedesc unele locuințe țărănești, olăria, portul, câteva obiceiuri arhaice; dacă vieața complexă a fost posibilă totdeauna în aceste locuri, e din cale afară de nesperios să intrerupi această continuitate de vieață și de civilizație de hatârul tezei că Ungurii au venit în Transilvania cu câteva secole înainte de întoarcerea Românilor în această parte a țării strămoșilor lor. Și totuși teziștii maghiari se îmbată și vor să imbete și pe alții cu această iluzie ieftină și nedemnă de evoluția științii moderne.

Fără indoială, poporul român datorează mult — ca și poporul maghiar de altfel — inițiativei germane din Ardeal, în materie de negustorie organizată, de minerit și meserie; se uită însă prea ușor rolul meșterilor și negustorilor români din târgurile noastre de sub munte, arta casnică, arhitectura originală a caselor din dealuri și a porților din întreaga zonă deluroasă și din depresiunile munților, minunata adaptare a stilului gotic la modestele biserici românești ale Ardealului nordic, partea mocanilor în vieața comercială a orașelor de dincolo și dincoace de munți, fără să mai vorbim de marea contribuție a Aromânilor la progresul economic al unor orașe din câmpia ungară chiar. *Se uită toate acestea pentru că se confundă, fie din lipsă de informație, fie din rea deprindere, dimensiunile numărului și strălucirea imitațiilor cu dispozițiile naturale și originale ale popoarelor autohtone.*

Ar trebui deci să se termine odată cu ideea fixă și grandomană a unei colectivități maghiare sosită din stepele asiatice cu toate darurile ascunse în haina înșelătoare a nomazilor, capabile nu numai de o rapidă trecere spre formele superioare de traiu, europene, ci și educatoare generoasă a sălbaticilor păstori valahi: *istoria adevărată — cunoscută și de cele mai vechi izvoare maghiare — știe că urmașii lui Arpad au găsit în Panonia și în Transilvania pe Români și pe Slavi.* Primele îndrumări către formele de ocupație sedentare nu le puteau primi deci Ungurii decât dela aceștia.

3. *Al treilea fapt fundamental este modul de distribuire a elementului românesc în România transcarpatică.* Orice hartă etnică a României transcarpatice — cât de veche sau cât de nouă, lucrată de autori germani, italieni, francezi, englezi, români sau chiar maghiari — arată *elementul românesc răspândit peste întreg teritoriul Transilvaniei din Maramureș, la Nord, în Făgăraș, la Sud și din Carpații moldovenești la Est, în câmpia Tisei, la Vest.* El formează majoritate absolută pe cea mai mare parte a acestei suprafețe, indiferent de munte depresioni intra ori sub montane, dealuri sau câmpie. În opoziție cu pânza de populație românească, întinsă peste tot și în continuitate de masă cu elementul românesc din Răsăritul și Sudul Carpaților, elementele alogene (în primul rând cel german, maghiar și secuesc) sunt răspândite insular pe direcția de cea mai lesnicioasă pătrundere dinspre șesul Tisei, peste poarta Someșană¹⁾ către interiorul basinului Transilvănean propriu zis și către pasurile munților din margină (Carpații Răsăriteni și Carpații Meridionali). Această direcție de înșirare a insulelor de populație alogenă ducând către marea insulă a grănicerilor secui — din Estul Transilvaniei și către insulele săsești de pe Târnave și din preajma pasurilor celor mai frecventate (Bârgău spre Moldova, pasurile din regiunea Brașovului și cele din apropierea Sibiului), *materializează planul de apărare militară a graniței amenințate dinspre Est și Sud.* Pare cel puțin curioasă coincidența între repartiția elementelor germane, secuești și maghiare și direcțiile indicate de folosirea Transilvaniei ca bastion întărit în fața stepelor Europei Răsăritene. Ea ar rămâne inexplicabilă fără raportarea fenomenului la funcțiunea militară pe care au indeplinit-o coloniștii grăniceri (ca și populația autohtonă de margină de altfel) din Transilvania propriu zisă.

Și totuși, deși izvoarele istorice, cetățile vechi dela pasuri, privilegiile săsești și secuiești, poziția geografică a acestor privilegiați, în trecut și în prezent, dovedesc, până la evidență, că alogenii au străpuns, în diagonală, o masă autohtonă rămasă în tot restul României transcarpatice, teziști maghiari preferă imagina — răsturnată — a unei mase maghiaro-secuiești stăpână peste întreg teritoriul transilvănean încă dinaintea sec. XIII și apoi digerată dinspre munții înconjurători spre interiorul basinului ardelean de către elementul valah invadant.

Se cunosc, din Istorie și din Etnografie, numeroase cazuri de năvălitori războinici care, pătrunzând ca un cui, pe drumurile de invazie

¹⁾ Poarta Someșană corespunde celei mai deprimată zone din brâul de înălțime care înconjoară podișul Transilvaniei propriu zise. Ea este mărginită la Sud de masivul înalt al Bihorului (peste 1850 m.), iar la Nord de munții vulcanici ai Ouașului și Gutinului și de masivul Ródnei (peste 2000 m.).

cele mai lesnicioase, în masa autohtonilor sedentari, au reușit să-i împingă pe aceștia — temporal sau definitiv — spre marginea ținuturilor strămoșești (în munți, în păduri, în mlaștine). Se cunosc de asemenea, cazuri în care — revenind timpuri mai bune — autohtonii au recâștigat teritoriul pierdut sau împărțit cu invadanzii. Se cunosc în fine — chiar și foarte aproape de noi — cazuri în care o minoritate războinică creștinată s'a contopit cu autohtonii, impunând acestora un nume nou (ex. Bulgarii) sau chiar o limbă străină (Ungurii). Nu cunoaștem și nici nu putem concepe însă organizații militare, formate dintr'un mare număr de indivizi, extinse peste teritorii de sute de mii de km² și copleșite cu vremea de popoare nomade de munteni în expansiune pașnică. Între altele, această imagine, complicată prin prezentarea — romantică și megalomană — a unei mase de cavaleri sacrificați în lupte obositoare și sângeroase cu Tătarii și cu Turcii, nu se acordă cu necesitățile elementare ale apărării unui teritoriu. Rămăși cu grosul lor în Pusta panonică, este absolut exclus ca Ungurii să fi putut *defalca și trupă și populație pașnică* în număr prea mare, la granițele amenințate ale regatului apostolic. Altfel nu se vede de ce ar fi recurs la vechile elemente pecenege și cumane, refugiate înăuntrul basinului dunărean, la cavalerii Teutoni și Ioaniți, la Secui (care nu sunt totuna cu Maghiarii), la Sași, la Români chiar (în Maramureș, Năsăud, Hațeg, Banat, Oltenia). *Istoria nefalsificată arată că statul apostolic maghiar a fost constituit și condus de o minoritate, mai mult politică decât militară, care a regizat apărarea graniței estice cu elemente găsite pe loc sau aduse din țări mai depărtate.* Este prin urmare o sfidare svârlită Istoriei, Geografiei și bunului simț afirmarea existenței unei pânze maghiare extinse peste întreaga Transilvanie și dislocată ulterior de pașnicii și „primitivii” ciobani valahi. E și umilitor pentru virtutea și gloria poporului maghiar care s'ar fi lăsat măcelărit de Tătari și Turci, chiar în regiuni pe care aceștia nici nu le-au prea călcat¹⁾ și, apoi, ar fi cedat atât de ușor și radical unui popor nomad.²⁾

¹⁾ În dorința exasperată de a dovedi existența Ungurilor în locurile compact locuite azi de Români, contele Paul Teleki, afirmă, pe gir personal, că partea nordică a podișului Transilvaniei numită „Câmpia” a fost golită de populația ei maghiară prin sec. XV—XVII, în timpul războaielor cu Turcii și al celor de libertate. În această țară maghiară înfloritoare, au invadat apoi Români care, fiind, cum se știe, un popor inferior, au lăsat totul în păragină. Contele Teleki uită — sau ceea ce este absolut sigur — se face că uită două fapte esențiale și foarte bine cunoscute chiar elevilor de liceu: că războaiele cu Turcii s'au dus în multe părți ale Ardealului numai în Nordul acestuia, nu și că păragina „Câmpia” e datorită alunecărilor de straturi, fenomen natural care-i cu neputință să nu fi fost cunoscută geografului Paul Teleki. Deci, un fals istoric peste un fals geografic. (Paul Teleki: *Siebenbürgens Lage in Ungarn und Europa*, p. 16, Budapest, 1940.)

²⁾ O temă astfel pusă și prezentată fără documentare numai pe garanția subscrisorilor, nu merită oboseala unei desmințiri — prin înșirare de fapte concrete

4. Al patrulea fapt fundamental este desimea populației românești și repartiția ei conform legilor geografice și evoluției istorice. Ingrămădiți în depresiunile intramuntoase, în văile largi și în câmpiile de curând asanate, unde ating desimi de 75—200 locuitori la km², Românii depășesc 50 locuitori la km² în dealurile de înălțime mijlocie ale podișului transilvănean și ale podișului Someșan și în cea mai mare parte a câmpiei Tisei. Nu constatăm nicio deosebire remarcabilă între desimea populației maghiare sau germane privilegiate și aceea a populației românești din regiunile care normal pot primi — în starea actuală a economiei rurale — un număr mai mare de locuitori. Această constatare simplă poate însemna o destul de veche adaptare la mediul geografic a neamului neprivelegiat, românesc; ceea ce exclude infiltrări recente și, mai ales, răspândirea pe o suprafață atât de mare (întreaga Românie Transcarpatică). Și din acest punct de vedere deci nu se poate accepta mărginirea indeseirii populației românești la intervalul de timp foarte scurt (sec. XVIII) când elementul maghiar, mai numeros în secolele trecute, ar fi fost majorat prin sosirea în valuri succesive a Românilor fugiți din Principate (căci pentru secolele XIII—XVIII, nu se admite decât un număr restrâns de reprezentanți ai acestui neam, în Ardeal). Vădit lucru, scriitorii maghiari teziști nu vor să știe nici de datele istorice curente, nici de fenomenele demografice și antropogeografice elementare.

Nu sunt însă mai puțin interesante modul de grupare și desimea populației românești și secuești în munți. Între alți autori, Paul Teleki, geograf și etnograf a avut reaua inspirație să socotească munții Transilvaniei și chiar parte din dealurile acelea ca spații nepopulate sau relativ nepopulate.¹⁾ Lipsa de temei a acestei afirmații a fost de mult dovedită, iar de curând un geograf român²⁾ a putut lămuri printr'o

(toponimie verificată, nu după actualele hărți topografice cu numiri scâlciate, vechimea așezărilor și exploatărilor românești, înșirarea mențiunilor istorice câte s'au putut strecura în documentele neamurilor privilegiate, urmărirea populației după locul de proveniență etc.); lăsăm deci pe socoteala și răspunderea autorilor, construcțiile îndrăznețe, care au putut duce până la „preciziunea” reprezentării cartografice a repartiției populației maghiare, slave și germane în Transilvania... secolului XIII (v. lucrarea maghiară de propagandă: *Siebenbürgen*, Budapesta, 1940.)

Ce se poate spune despre conștiința și seriozitatea unui autor care, fără izvoare statistice sau măcar mențiuni istorice mai complete, construiește o hartă etnică a Transilvaniei în secolul XIII? Fără să mai vorbim de faptul că același neam de autori este foarte pretențios, cerând neapărat documente scrise când e vorba de dovedirea prezenței Românilor în aceeași regiune în secolele anterioare și chiar în același secol.

¹⁾ Paul Teleki: *Carte ethnographique de la Hongrie en accordance avec la densité de la population*. Budapesta, 1919.

²⁾ Tib. Morariu, *op. cit.* Idem: Distribuția geografică a populației Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului în 1930 (*Rev. Geogr. Rom.*, IV, 1, 1941; București 1941).

analiză minuțioasă și prin cartografierea obiectivă a desimei populației din Transilvania, cât de departe de realitate se găsește geograful maghiar. Intradevăr, înăuntrul spațiului muntos carpatic românesc, văile largi (până spre 800 m.) și depresiunile intramuntoase cuprind desimi care trec mai totdeauna de 75 locuitori la km²; munții până la 900—1300 m., 10—25 locuitori la km² (gospodării în grupe de câte 3—5 risipite pe spinările netede sau ușor vălurite dintre văi); desimi în jurul cifrei de 5 locuitori la km² în zona înaltă a stânelor, odăilor și ca selor de adăpost. Prezentarea înălțimelor carpatice ca goluri de populație separând neamul românesc de pe cele două povârnișuri ale munților, este încă un deziderat, încă o tentativă maghiară de răsturnare a realităților.

Mai mult: studii de Geografie istorică — nu prea numeroase dar totuși concludente — dovedesc, în trecut, o și mai accentuată populare, deci și utilizare a munților noștri nu numai pentru pășunea, ci și pentru lemnul și minereurile lor. Numai restrângerea voită la problemele unei singure regiuni (Transilvania ca obiect de stăpânire exclusivă pentru Unguri) — ceea ce însemnează refuzul de raportare la fenomenul general de maximă folosire a munților din periferia Mediteranei până în secolul precedent și numai gândul fix al inversării unor realități evidente și opuse tezei maghiare, nu poate vedea în această adaptare a elementului românesc — prin modul de grupare, de distribuire și de utilizare a terenului — la condițiile de viață din Carpați, o mare vechime a acestui element în munții Transilvaniei.

Concluzie. — Este absurd deci și anahronic să se vorbească, în secolul nostru, de un popor autohton (în speță poporul dac romanizat) care ar fi părăsit un ținut ocrotit de Natură, cum este întreaga țară românească de azi, pentru ca, după multe secole, să o regăsească ocolind prin stepa dunăreană tocmai în vremea năvălirilor pecenege, cumane și tătare. — Se opun, în primul rând, bunul simț și simțul măsurii. Se opun apoi faptele istorice și geografice elementare: Transilvania este partea cea mai ocrotită a întregului edificiu carpatic situat în fața stepelor Pontice; poporul român se întinde, în pânză peste tot acest edificiu și dovedește, prin desimea, numărul și adaptarea lui la viața de munte, de dealuri și de câmpie, marea lui vechime în aceste locuri. El a fost totdeauna majoritar în Transilvania, iar pe întreg teritoriul carpatic românesc atinge 72³/₁₀. Aceste procente nu puteau fi ajunse de niște ciobani imigrați peste „neamuri superioare“ (Maghiari, Secui, Germani), a căror privilegii și distribuție insulară, cu masare

de către granița amenințată a Carpaților, dovedește tocmai caracterul militar al colonizării săsești și secuești în bastionul Transilvănean.

Românii sunt produsul mediului carpatic. Ei au săvârșit aici totdeauna muncile cele mai grele; au fost și sunt apărătorii reali ai cetății carpatice înăuntrul și înafara acesteia, la marginile dinspre stepele răsăritene; reprezintă aici permanența și forța nedeviată dela rosturile ei firești. Ei n'au ce ascunde și de aceea n'au făcut și nu fac propagandă ofensivă și falsificatoare. Pentru același motiv, se conving greu să răspundă atacurilor, răstălmăcirilor de rea-credință și falsurilor tipărite sau vorbite de alții și lasă acestora gloria de a lupta cu moara de vânt a realităților răsturnate și a negării legilor evoluției popoarelor normale.

VINTILĂ MIHĂILESCU

ORGANIZAREA CERCULUI CULTURAL AL ASTREI¹⁾

1. *Punct de plecare.* Incercările de tot felul prin care ne este dat să trecem de un timp încoace, fac să se pună tot mai stăruitor în discuție nevoia refacerii vechei noastre solidarități dintre pătura intelectuală și cea țărănească.

Pe acest temei, atât de prețios și de verificat în luptele naționale din trecut, se tinde a se sprijini și acțiunea de înlăturare a oricărei desbinări din sânul comunității românești, cu scopul de a pregăti cu un ceas mai de vreme biruința dreptății, după care așteptăm cu afâta legitimă nerăbdare.

În desfășurarea acestor acțiuni de largă înfrățire românească pentru realizarea idealului de a ne vedea iarăși toți frații, în curând, în hotarele firești ale aceleiași patrii, „Astrei” i se rezervă o însemnată parte de contribuție, pe care ea și-o asumă, fără îndoială, cu tot entuziasmul și fără nicio șovăire.

Pentru ca lupta ce trebuie să o poarte să poată fi cât mai puternică și mai rodnică, „Astra” ne cere tuturor, în primul rând, o mai activă și mai sporită însuirire sub steagul nădejdilor și vrerilor sale.

Dacă nu se va ajunge la o mai strânsă și mai vie cointeresare a tuturor păturilor noastre sociale în jurul „Astrei”, truda acesteia va rămâne de bună seamă fără rezultatul dorit.

Iată pentru ce organizarea cercului cultural apare din capul locului ca o problemă de căpetenie a „Astrei”, care se cere examinată mai mult din punctul de vedere al posibilităților practice de a-l înviora și a-l face cât mai capabil de acțiune, decât al unor pretențioase considerațiuni de ordin principial sau statutar, pe ale căror întortochiate căi nu este de sigur cazul să ne pierdem în aceste vremuri de restriște.

¹⁾ Referat la adunarea generală a Astrei, ședința din 25 Sept. 1943, cu reprezentanții despărțămintelor.

În loc de a face deci, în fața Domniilor Voastre, o expunere pe bază de material cules în cabinet, îmi voiu permite să vă înfățișez problema organizării cercului cultural așa cum o poate vedea și simți un secretar de despărțământ județean, cu o destul de îndelungată activitate pe teren.

2. *Esența și rostul cercului cultural.* Cercul cultural este, după regulament, cea mai îndepărtată ramificație a „Astrei”, prin care ea intră direct în atingere neîntreruptă cu păturile largi ale poporului, în vederea înaintării culturii acestuia.

El este conceput ca un organism viu, cu putere creatoare, care trebuie să câștige interesul tuturor pentru chestiunile și lucrările de cultură, să trezească și să desvolte dragostea de învățatură și dorința de a cunoaște, de a se lumina și cultiva.

Din aceste atribute rezultă, că cercul cultural a depășit cu mult obiectivul tradiționalului scris-citit, care era propagat, cu preferință, de agenturile de altădată ale „Astrei” și că el îmbrățișează orice ram al activității umane, care poate interesa vieța satului, în sens constructiv.

Pentru a putea realiza acest ideal de cunoaștere și de cultivare, pe care-l considerăm, fără îndoială, de esență națională și creștină — pentru că altfel nu ar putea sta la baza înaintării poporului român, care are aceste două caracteristici înăscute — cercul cultural trebuie să fie ceva mai mult decât o simplă grupare numerică, amorfă sau decorativă.

El trebuie să fie celula vie, care să pună în mișcare întreg elanul creator al satului și să mențină veșnic aprinsă flacăra iubirii de neam și de lege strămoșească.

Acolo unde patimile și pasiunile pot arunca zid de vrajbă între frați, cercul cultural trebuie să arunce punți de legătură pentru însenarea orizontului.

Cercul cultural care nu îndeplinește aceste misiuni, constituie un adevărat obstacol în calea „Astrei”, în loc să fie un factor de progres al ei.

Considerând, prin urmare, problema viabilității cercului cultural ca o problemă primordială pentru sistemul funcțional al „Astrei”, noi reducem, în ultima analiză, problema organizării acestui cerc la o problemă de transformare a lui într'un organism viu.

Procedând astfel, vom încerca să arătăm, în cele ce urmează, care ar fi măsurile cele mai potrivite pentru dinamizarea cercului cultural și, în consecință, pentru o cât mai bună funcționare a lui.

3. *Satul, însuflețit de crezul „Astrei” să reclame el însuși cercul cultural.* În primul rând, se cere a se întreprinde o propagandă intensă

pentru „Astra”, făcându-i-se cunoscut trecutul și talmăcindu-i-se rostul de azi și de mâine.

Această propagandă trebuie făcută cu toate mijloacele ce ne stau la îndemână, în mod susținut și cu mult simț al realității.

Până când nu vom reuși să însuflețim populația și cărturarii unui sat pentru idealurile „Astrei”, este inutil să organizăm acolo cercul cultural, pentru că el va fi sortit dela început pieirii.

Satul trebuie să voiască, așa putea zice să ceară chiar, cercul cultural, înainte de a-l înființa.

Din această cauză, despărțămintelor le revine marea îndatorire de a nu crea oricând și oricum cercuri culturale. Delegații lor trebuie să depună tot efortul pentru desțelenirea sufletelor, făcând să se clatine satul din amortire și numai după aceea să încredințeze steagul „Astrei” spre păstrare.

În acest scop, adunările generale ale cercului cultural să nu fie mohorite și cu aer oficial, ci să fie adevărate prilejuri de sărbătoare și de tresărire a vieții sătești, care să-i facă și pe conducători să-și dea seama de răspunderea ce o au în fața satului și a „Astrei”.

4. *Decât membri numeroși și inactivi, sunt de preferat membri mai puțini, dar activi.* Pentru ca să poată lua ființă un cerc cultural, regulamentul cere un număr de cel puțin 10 membri. Fără îndoială că ar fi de dorit, ca niciun cerc să nu ajungă în situația de a avea numai 10 membri. Dacă acești membri sunt însă activi și devotați, nu avem niciun motiv să ne ferim de posibilitatea înființării unui cerc cultural și cu un număr atât de redus de membri.

Un grup de 10 membri activi poate face mai mult pentru „Astra”, decât un grup de 100 membri, care figurează numai pe hârtie și sunt absenți dela datoria față de dânsa.

Ce profit are cercul cultural pe urma unor membri, care nu se duc să pună umărul acolo unde îi îndreaptă „Astra” și nici nu-și achită măcar cotizația pentru a putea deveni și după statute membrii ei? De sigur, că niciunul.

Cercul cultural să nu-și anchilozeze, așa dar, cadrele, cu elemente inactive, care să conteze numai din punct de vedere numeric.

5. *Conducerea să o dețină elementele de acțiune.* Pentru ca membrii cercului cultural să fie intradevăr elemente de acțiune, este neapărată nevoie ca însăși conducerea lui să fie deținută de membrii cei mai entuziaști și mai activi ce-i are.

Figurile grave și solemne, care nu știu sau nu pot să radieze căldură sufletească în jurul lor, precum și trândavii și negativiștii, nu

au ce căuta în fruntea cercului cultural, pentru că acolo se cere elan, optimism și acțiune constructivă.

Cine nu are vocația de a conduce un cerc cultural și ar accepta totuși o atare încredințare, devine un dușman al „Astrei”, față de care trebuiesc luate energice măsuri de reprimare.

Numai după ce ne-am încredințat că vom putea da cercului cultural o conducere potrivită, să pășim la înființarea lui. Iar dacă ne-am înșelat în așteptări, să facem tot ce ne stă în putință pentru repararea greșelilor, luând chiar măsura înlocuirii conducerii.

După regulament, comitetul cercului cultural se compune din 10 membri, care ar urma să se constituie în 5 subcomitete sau comisii.

Socotim că aceste dispozițiuni nu e necesar să fie respectate întocmai, pentru că pe de o parte numărul de 10 membri în comitet ar putea să fie exagerat de mare în unele sate, iar pe de altă parte constituirea de comisii știm că rămâne de cele mai multe ori o simplă formalitate, de care avem tot interesul să ne ferim, dată fiind mai ales pornirea ce se manifestă și în lumea satelor contra atâtor comisii și paracomisii ce se crează fără niciun rost.

6. *Între despărțăminte și cercul cultural.* Factorul care are menirea să supravegheze de aproape activitatea cercului cultural, este despărțământul. Este vorba în primul rând de despărțământul de plasă și numai în al doilea rând de cel județean.

Fără a știrbi cu ceva meritele atâtor vrednice despărțăminte de plasă, socotim că este totuși necesar să precizăm aci că, în afară de dreptul de a dispune asupra „agendelor generale de propagandă culturală în județ” — prevăzut în regulament — despărțământul central județean trebuie să primească și un adevărat drept de control asupra despărțămintelor de plasă, care nu arareori nesocotesc dispozițiunile primite dela primul, sub găunosul pretext că ele stau sub conducerea directă a comitetului central.

Greutățile ce le întâmpină despărțămintele județene cu unii președinți de despărțăminte de plasă, care se cramponază la conducere numai pentru a face caz de ambiție din aceasta, sunt prea cunoscute ca să mai insistăm asupra lor.

În orice caz, ținem să se știe că, până când despărțămintele de plasă vor continua să întrețină contact direct cu centrul, cu ocolirea despărțământului județean și cu menținerea în imposibilitate a acestuia de a lua măsuri tutelare față de ele, nu se poate vorbi de o punere la punct a problemelor de organizare a cercului cultural.

Art. 17 din regulament prevede, ca fiecare membru din comitetul despărțământului să aibă în grijă sa câte unul sau chiar mai multe

cercuri culturale. Este o măsură bună, care ar trebui generalizată la toate despărțămintele de plasă.

Prin analogie, găsim că adeseori e necesar, ca unele despărțăminte de plasă să fie date și ele în grija membrilor comitetului despărțământului județean.

Un mijloc foarte potrivit pentru crearea unui echilibru armonios între despărțăminte și cercul cultural îl constituie întrunirile periodice între delegații acestora, pe județ sau pe grupuri de plase, după cum permit împrejurările.

Aceste întruniri produc nu numai noi îndemnuri sufletești, ci proiectează și o lumină mai puternică asupra directivelor de activitate.

7. Posibilitățile financiare ale cercului cultural. Membrii cercului cultural sunt obligați să plătească anumite cotizațiuni, după categoria căreia aparțin. În realitate, aceste cotizațiuni știm bine că nu se prea încasează, fie din cauza refuzului de a le solvi, fie mai ales din cauza indolenței conducerii cercului cultural de a le încasa.

Oricare ar fi însă motivul pentru care cotizațiunile nu ajung la destinație, această stare de lucruri nu mai poate dăinui, pentru că trebuie să ne împăcăm în fine cu ideea, că cercul cultural rămâne avizat, în primul rând, tot la posibilitățile financiare proprii. Sporirea acestora — prin înmulțirea membrilor și eventuala majorare a sumelor de plată, sau prin crearea oricăror alte surse de venit — este evident că ar avea o influență directă asupra activității cercului cultural.

Ar fi, de sigur, timpul, ca administrațiile locale să ocrotească și ele cercurile culturale, în mod general și continuativ, pentru a nu ni se mai da prilejul să constatăm, că problema aceasta, care a fost obiect de discuție la aproape toate adunările generale din ultimii ani, continuă să rămână și de data aceasta tot un deziderat.

8. Program de lucru și mijloace de acțiune. Activitatea cercului cultural nu se poate desfășura la întâmplare și în mod sporadic, ci după program, care să cuprindă măcar minimal punctele înfăptuirilor ce se vor produce.

Acest program trebuie să fie expresia necesităților vieții satești, identificate pe bază de cercetări prealabile și sistematice, la fața locului.

El va ține neapărat seama și de mijloacele de acțiune, care au menirea să contribuie la înviorarea vieții satești.

Dintre aceste mijloace enumerăm aci următoarele :

a) Cercul cultural să organizeze vizite în satele din jur. Nimic nu poate pune mai mult în fierbere vieța unui sat vecin, fie sub formă de procesiune religioasă, fie sub formă de coruri sau echipe de dans.

Satul care primește vizita intră și el în febra pregătirilor și caută prilejul de a reîntoarce vizita;

b) Cercurile culturale să facă schimb de conferențieri între ele, pentru că e greu să aduni lumea la șezători în cadrul cărora să asculte mereu aceiași conferențieri. De sigur, nu este recomandabil să treacă o duminică sau o sâmbătoare fără program organizat de cercul cultural. Decât să se organizeze însă șezători fără miez și fără suflet în fiecare zi de repaus, e de preferat ca ele să fie organizate în condițiuni bune, cu mici intervale duminicale;

c) Concursurile de dansuri și coruri, cu mari participațiuni de mase, s'au dovedit și în acest an foarte nimerite prilejuri de a scoate satele din amorțeală. Participanții acestor concursuri devin crainici devotați pentru însuflețirea satelor în jurul „Astrei”;

d) Vremurile prin care trecem ne obligă să ne îndreptăm gândul și spre cei ce și-au vărsat sângele pentru dreptatea ce așteptăm să se facă neamului. Parastasele, troițele, mormintele simbolice, sunt tot atâtea pioase mijloace prin care iarăși putem câștiga încrederea satelor în „Astra”;

e) Intovărașirile de tot felul pot fi și ele mijloace extrem de prețioase pentru ridicarea satului prin cercul cultural, dacă reușim să dovedim utilitatea lor practică și să asigurăm buna chivernisire a banului pus la contribuție;

f) Pentru înviorarea vieții sătești, „Astra” a distribuit multor despărțăminte de plasă aparate de proecție cu câteva filme. Rezultatele ce se pot obține cu ele sunt însă destul de slabe. Ne gândim când spunem acestea mai ales la filmul „Istoria Românilor”, care nici pe departe nu corespunde așteptărilor.

E recomandabil, ca despărțămintele județene, care au mijloace financiare disponibile, să își procure cinematografe portabile, care să ruleze filme de propagandă și în deosebi jurnale, ce se pot avantajos obține dela Oficiul Național Cinematografic. Numai cine a asistat într'un sat la rularea unui jurnal cinematografic își poate da seama de ceea ce ar putea reprezenta acesta pentru cercurile culturale;

g) Orice local al „Astrei”, dacă nu are azi aparat de radio, nu poate întruni membrii în chip mulțumitor;

h) Nu oricine poate propovădui în numele „Astrei”, ci numai aceia care au ce spune și știu să și vorbească pe înțelesul poporului. Nimic nu poate îndepărta mai mult interesul față de preocupările cercului cultural, decât acele conferințe searbede, ce se țin uneori fără pregătire și fără talent. La fel stau lucrurile și cu conferințele pretențioase și fără de sfârșit, pe care nu le pricepe adeseori niciun sătean din asistență;

i) Biblioteca nu are niciun rost în viața satului, dacă bibliotecarul cercului cultural o ține sub lacăt sau dacă este formată din cărți, care nu au nicio legătură cu sufletul și gradul de percepere al săteanului.

Pentru a se crea o mai strânsă legătură între bibliotecă și cititori, se recomandă a se întocmi pentru fiecare carte împrumutată o fișă de împrumut, pe care cititorul să-și noteze părerile respective despre carte. Pe această cale, s'a ajuns a se aduna, în multe locuri unde se aplică acest sistem, un nebănuit de interesant material pentru cunoașterea preocupărilor intelectuale ale sătenilor ;

j) Publicațiunile „Astrei”, în frunte cu „Foaia Poporului”, trebuie să fie răspândite și încurajate de cercul cultural, cu mai multă hotărâre și o mai justă înțelegere a jertfelor bănești ce se fac cu editarea lor ;

l) Comemorările marilor evenimente istorice și ale marilor figuri naționale, sunt și ele minunate prilejuri de a aduna satul în jurul „Astrei”. Zilei de 1 Decembrie trebuie să i se dea în această privință o cât mai mare importanță și să nu se treacă peste ea cu indiferență ;

m) Nu mai e, de sigur, cazul să arătăm, că școlile și cursurile țărănești, organizate cu chibzuință, sunt arme de mare preț în lupta ce trebuie să o poarte oricare cerc cultural ;

n) Spre sfârșitul acestui prea lung șir de măsuri ce se recomandă pentru o cât mai vie punere în acțiune a cercurilor culturale, amintim și marile dificultăți în care se află numeroși conducători de cercuri culturale, din cauză că nu au la îndemână o carte de îndrumare a activității lor. Sunt recunoscător D-lui Președinte, pentru faptul că a binevoit să-și însușească propunerea ce am făcut-o la consfătuirea despărțămintelor bănățene și leg de acest îndreptar — a cărui grabnică apariție s'a și anunțat deja — cele mai bune nădejdi pentru viitoarea dezvoltare a cercurilor culturale.

Când conducătorii unui cerc cultural vor avea îndreptarul, care să cuprindă, înafară de regulamentul cercurilor culturale, de modele de buget și de alte lămuriri administrative și o expunere a trecutului „Astrei” și a marilor ei linii programatice, soarta cercului cultural se va schimba simțitor în spre bine.

Lucrul acesta se va realiza cu și mai mulți sorți de izbândă dacă, înafară de cartea de îndrumare, cercurile culturale ar avea în ajutorul lor îndrumătorii despărțământului județean, despre care s'a spus, pe drept cuvânt, că ar fi nimerit să fie instituiți acolo unde împrejurările permit și reclamă atari organe ;

o) De încheiere amintim, că trebuie să depunem mari eforturi, pentru ca în cadrele cercului cultural femeile și tineretul să dea o mai largă contribuție.

Fiecare cerc cultural să-și facă apoi un punct de onoare din a organiza „fiii satului” într'un mănunchiu, cu scopul de a întreține între ei și sat cât mai strânse legături de colaborare în vederea prosperării acestuia.

9. *Greutăți care stau în calea cercului cultural.* Dacă dorim să enumerăm acum dificultățile care stânenesc bunul mers al activității cercului cultural, ar trebui să începem, de sigur, cu nevoia de a-și putea agonisi numerarul, care îi este necesar pentru îndeplinirea celor mai elementare lucrări. Cum despre această dureroasă nevoie am făcut amintire în altă parte, ne vom ocupa aci de marele inconvenient ce decurge din faptul, că corespondența cercurilor noastre culturale nu este scutită de taxa de porto poștal.

Despărțămintele au nevoie azi de sume considerabile pentru a putea corespunde cu cercurile culturale, ceea ce, evident, nu este în favorul acestora.

Mari greutăți produc cercurilor culturale și taxele ce trebuiesc plătite Societății Compozitorilor și impozitele pe spectacole.

Dacă a fost învrednicită „Astra” cu aplicarea unui program oficial de propagandă internă, să i se facă măcar avantajul de a scăpa odată de aceste taxe, care îngreuiază extrem de mult bunul ei mers.

10. *Acțiunea de propagandă internă.* Și fiindcă a venit vorba de acțiunea de propagandă internă, cu a cărei aplicare a fost însărcinată în Transilvania „Astra”, trebuie să relevăm faptul, că această acțiune a fost îmbrățișată cu multă căldură de cercurile noastre culturale, căutându-se ca, cu sprijinul dat în unele locuri de oficialitate, să se înființeze cercuri culturale viabile și acolo unde nu au existat până în prezent.

Pentru o mai bună desfășurare a acestei propagande, se cere însă o serie întreagă de măsuri, dintre care ne mărginim să amintim aci în special nevoia de a se pune la dispoziția cercurilor culturale material informativ pentru conferințele a căror organizare s'a ordonat.

Fără materialul documentar necesar, cercurile culturale nu vor putea traduce în fapt intențiile care stau la baza acestei campanii de lămurire internă.

11. *Raportul cu alte societăți culturale.* Cercul cultural trebuie să fie, în fine, pus în situația de a nu fi flancat de alte societăți culturale, deoarece, sub pretextul de concurență care s'ar ivi între ele, s'ar produce mai mult o învrăjpire a satului decât o ridicare culturală a lui.

Experiența ne arată că, în toate localitățile în care s'a uzurpat locul „Astrei” sau s'a constituit alătura de „Astra” încă o societate culturală, rezultatul nu a fost deloc acela care s'a scontat din partea adversă.

O emulație între cercul cultural și alte societăți culturale din același sat, duce la divizarea satului în două sau mai multe grupări, ba chiar la adevărate partide, ceea ce de sigur nu este deloc de dorit.

Socotim că, din acest punct de vedere, a sosit deja timpul, ca să se procedeze fără întârziere la o precisă delimitare a teritoriului de acțiune a fiecărei asociațiuni culturale, rezervându-i-se „Astrei” teritoriul la care are dreptul, prin tradiție și prin însuși rostul ei de a fi.

Față de biserică și de școală, ca și față de celelalte instituții publice din sat, cercul cultural reprezintă un factor, care tinde la coordonarea activităților lor, în vederea unei cât mai efective înaintări a satului, și nu la paralizarea lor, printr'un amestec steril și adeseori provocator.

12. *De ce trebuie să se ferească mai ales cercul cultural.* Cercul cultural nu poate deveni, nici într'un caz, paravan pentru satisfacerea anumitor interese străine de „Astra”.

El nu poate fi transformat nici în teren de lupte politice sau confesionale.

13. *Ce se așteaptă dela cercul cultural.* Lumea a început să se preocupe în ultimul timp tot mai intens de problemele „Astrei” și ale cercului cultural. În general, se cere azi o înviore a cadrelor și o punere la punct a problemelor satului, pentru a se ști care să fie atitudinea „Astrei” față de ele.

Să nu se aștepte însă, ca „Astra” să rezolve probleme care aparțin domeniului Statului.

Fără îndoială, că „Astra” poate da și în acest caz sugestii și îndemnuri.

Dacă nu le-ar avea gata, să fim siguri că le poate elabora. Pentru aceasta nu trebuie însă să știrbim cu nimic prestigiul ei, ci, întâi de toate, să ne înșiruim în cadrele ei.

Valoarea unui membru nu se judecă după sfaturile ce le dă la zile mari, ci după ceea ce realizează zi de zi pentru bunul mers al „Astrei”.

Cuvine-se deci ca, la acest sfârșit de expunere, să ne îndreptăm gândul către toți acei neștiuți și harnici membri ai „Astrei”, care luptă, în disciplină de fier și în strict anonim, pentru a ridica satul și neamul lor, prin cercul cultural.

Ei sunt pionii neînfricați ai „Astrei”, care pun la temelie ei ofranda vieții lor curate și românești, călitate și trudită în acel cerc cultural, pe care-l așteptăm cu toții să devină în curând, peste tot, un puternic izvor de viață românească.

O UMORESCĂ VERIDICĂ

Notiță introductivă. — Ion Codru-Drăgușanu este cunoscut în deobște ca autor al unei singure cărți: savurosul său jurnal de călătorie „Peregrinul transilvan“, publicat în 1865, la Sibiu și rămas aproape necunoscut până în 1910, când a fost scos din uitare de N. Iorga, prin ediția făcută în colaborare cu Const. Onciul. Atât N. Iorga, în biografia din fruntea acestei ediții și în alte contribuții ale lui, cât și d-l Șerban Cioculescu în prefața la ediția dsale mai recentă (1942, Cugetarea), de mare răsune, amintesc și alte lucrări ale scriitorului ardelean, neatribuindu-le însă decât o valoare biografică. Credem însă că cel puțin unele din ele au și alese însușiri literare și ar merita să fie adunate într'un volum — dacă vor mai putea fi descoperite în întregime. Până atunci și în credința că aducem un bun serviciu memoriei acestui scriitor atâta vreme ignorat, dăm publicității, în paginile care urmează, o conferință, rostită de el în 1870, la Făgăraș, pe care, după cât știm, niciunul din biografii săi n'au amintit-o până acum. Titlul ei complet este: „O umorescă veridică. Disertație ținută în casina română din Făgăraș în 6 Faur 1870, prin I. Germaniu Codru-Drăgușanu“. A fost publicată în foiletonul ziarului „Albina“ din Pesta, nrele 13 (din 8/20 II), 14 (din 12/24 II) și 15 (din 15/27 II), 1870. Prin umoral și ironia ei subțire, prin bogata și rafinata inteligență de care dă dovadă la fiecare pas autorul ei, prin stilul ei de largă respirație, conferința poate sta alături de cele mai bune pagini din „Peregrinul transilvan“. Ea este o monografie a Drăgușului, satul natal al scriitorului și, cu tot tonul ei, jumătate glumeș, jumătate serios, ni-l așează pe Codru-Drăgușanu între precursorii monografiștilor de mai târziu ai acestei neaoșe așezări românești și chiar printre istoricii Țării Oltului. Originalul este scris în limbajul latinisant și cu ortografia etimologică, pe care le cunoaștem din întâia ediție a „Peregrinului“. Ele au fost pietri de mormânt pentru această operă unică în literatura noastră. Iată de ce am transcris și noi textul în limba și cu ortografia de astăzi, dând în note cuvintele pe care le-am înlocuit.

ION BREAZU

Fiece cătun mic e o lume întreagă,
Demn de apreciere pentru istorie
Și adese de-o baltă mari lucruri se leagă
Ce pot fi obiectul de-o monografie.

(Parodie)

Știința și ¹⁾ experiența ²⁾ adevăresc ³⁾ incontestabil ⁴⁾ că omul singur e dotat cu facultatea cugetării. Cugetarea singură duce la contemplațiuni sau instituțiuni și acestea la aprecierea lucrurilor, apoi aprecierea la

¹⁾ In. — ²⁾ Speriință. — ³⁾ Deveresc. — ⁴⁾ Incontestabile.

afirmațiuni ¹⁾ sau judecăți exprese, care constituie complexul cunoștințelor noastre, sau ²⁾ istoria umanității.

Zicem anume istoria umanității, căci toate cunoștințele, fie despre lucruri fizice, fie despre concepțiuni morale se reduc la om și numai la dânsul singur, ori în sensul subiectiv, ori în sensul obiectiv.

Generatoarea ³⁾ istoriei umane este așa dar ⁴⁾ cugetarea, concepțiunea se operează prin intuițiune sau contemplațiune, iar nașterea și producțiunea prin apreciere și afirmațiune.

Cu premeditare sau întâmplător, ⁵⁾ accidental, omul de nevoie, ⁶⁾ consideră mai întâi cele ce-l înconjoară și descoperi deodată universul, ce în limba vulgară se cheamă lume și, în naivitatea sa, această lume numai decât ⁷⁾ o diviză în două, adică în cer și pământ.

Această diviziune în aparență e justă, căci cerul e actorul, iar pământul suferitorul; unul e principiul cauzelor și altul manifestarea ⁸⁾ efectelor.

De altă parte însă, aprofundându-ne în chestiune, ajungem la convingerea, că în deșert se dete globului pământesc, locașului nostru al oamenilor, așa mare importanță, ⁹⁾ până a-l pune în cumpănă ¹⁰⁾ cu cerul, adică cu universul propriu zis; căci globul nostru e numai un punct imperceptibil în univers, un ce infinit de mic, față cu incomensurabila mărime a lumii, față cu totalitatea puternică ¹¹⁾ a creațiunii.

Revenind însă la conceptul vulgar și considerând pământul raportat la om, el totuși apare un ce grandios, un ce imens, mare și demn obiect, nu numai în întregul său, ci chiar și în una din singuraticile sale părți, pentru ca ¹²⁾ asupra lor omul să poată exercita contemplațiunile sale cele mai întinse, cele mai minuțioase și mai străbătătoare.

Acest adevăr recunoscut, omul și scrută cu toată agerimea de care mintea sa e capabilă și descoperi lucruri și ajunse la rezultate, care ne transpun ¹³⁾ și neconținut ne rețin în extremă mirare.

Nu numai pământul, ci întreg universul, omul cu sagacitate l-a explorat, l-a divizat, ¹⁴⁾ l-a împărțit, analizat și anatomizat, reducându-l ¹⁵⁾ în sfere, corpuri, părți și fărâme, până ce ajunse a descompune totul în elemente atât de mărunte și imperceptibile, aproape ¹⁶⁾ invizibile; adică în așa numitele molecule sau atomi, mai departe neanatomizabili.

Din contră, urmând apoi un proces invers, la reconstituire, ¹⁷⁾ tocmai moleculelor și atomilor invizibili, ca părți constitutive ale corpurilor

1) Enunțațiuni. — 2) Altmintre. — 3) Genetricea. — 4) Dară. — 5) Cazualminte. — 6) De necese. — 7) De loc. — 8) Manifestațiunea. — 9) Ponderositate. — 10) Bilanț. — 11) Potentă. — 12) Ca. — 13) Străpun. — 14) Divis. — 15) Reducendu-l. — 16) Cași. — 17) Recompozițiune.

imense ale totului, dete cea mai mare importanță, căci fără a lor aglomerațiune, nici una din ființele în viață,¹⁾ *de facto* n'ar putea să existe.

Iacă un excurs,²⁾ pe cât de doct, pe atâta și de pompos, și ușor putem presupune că onoratul auditoriu, a cărui răbdătoare³⁾ bunăvoință ne luarăm cutezanța a o rechema pe câteva momente, va aștepta dela noi o disertație⁴⁾ analoagă, adecă nu numai perfect științifică, instructivă, ci și complet serioasă, de nu cumva despre univers în genere, poate despre vreun⁵⁾ astru luminos, vreo planetă,⁶⁾ deși opacă, dar cel puțin considerabilă; sau descinzând la cele terestre, poate despre un ocean, un continent, un imperiu mare, bunăoară al nostru austro-ungar, sau *fine finali*, un municipiu provincial, sau urban, cum e Țara Oltului toată, ori urbea noastră făgărășeană, atât de faimoasă.

Amară iluzie!⁷⁾ Stranie desamăgire!⁸⁾

Deci, pe de o parte ca să înlăturăm încordarea în acest sens la acei onorați ascultători, cărora le-ar fi binevenită, pe de altă parte pentru a risipi⁹⁾ îngrijorarea¹⁰⁾ altora din onorata adunare,¹¹⁾ cărora poate lucrurile serioase le-ar fi divertisment¹²⁾ impropriu, aplecat, liber și franc declarăm că spre lucruri absolut serioase nu ne simțim chemați și, chiar de am fi, n'am intenționat a face uz tocmai în acest loc și în acest moment.

Cu totul dimpotrivă, punând noi după cele spuse¹³⁾ mai sus, mare greutate¹⁴⁾ chiar pe lucruri în aparență puțin importante, ceea ce va adeveri rezultatul final, modestul nostru scop¹⁵⁾ este să distrăm¹⁶⁾ onorata societate, dacă e posibil,¹⁷⁾ cu o istorie moleculară, umorească-satirică, despre un atom universal, de clasa celor mai mărunți, deși nu tocmai infuzorici, nici invizibili.

De cumva însă, peste așteptare, nu ne-ar succede, măcar până la un grad oarecare de a satisface, prealabil ne cerem scuzele din toate părțile.

Obiectul disertației noastre se întitulează: *Monografia satului Drăguș.*

Doamnelor și Domnilor,

Ne folosim de acest vocativ modern, emancipativ, care des răsună în mijlocul nostru și n'am voi să ajungă la decadentă. Drăgușul, trebuie să notăm, pentru publică orientare, e o simplă comunitate rurală și zace sub umbra Carpaților sudici în faimoasa jurisdicțiune mu-

1) Custătoare. — 2) Exordiu. — 3) Pacientă. — 4) Disertațiune. — 5) Veri un. — 6) Planet. — 7) Ilusiune. — 8) Desapuntament. — 9) Dispersăm. — 10) Prea îngrijirea. — 11) Adunança. — 12) Divertiment. — 13) Expres. — 14) Pond. — 15) Propus. — 16) Divertim. — 17) După putință.

nicipală, ce astăzi, în stilul curial, poartă numele de : „Nobilul ¹⁾ district al Țării Făgărașului”, în Transilvania.

Dar spre și mai multă orientare, trebuie să adaugem că precum dulcea noastră patrie dela anticile și istoricile ei denumiri: ²⁾ 1. Dacia Superioară, 2. Dacia Mediterană sau Centrală, 3. Ardealul sau Transilvania, azi ajunse la epitetul destul de curios de *Királyhágontulirész*, ³⁾ tot așa și municipiul districtual făgărașan trecu prin lungă kirială de faze și numiri istorice din adâncă anticitate până astăzi și adevă :

La început un lac întins, după ce Oltul în cataract sparse poarta dela Turnu-Roșu și i se vărsară undele peste Căineni în Dacia inferioară, se pare să fi fost primitiv așezământ al adepților lui Zamolxe, deveni cu timpul regiune romană, înconjurată de castre militare și populată ⁴⁾ de legionari, ulterior formă una din tematele Pacinaților, ⁵⁾ urmă apoi numirea de *Terra Blachorum*, constitui cea mai esențială parte a *ducatului lui Radu Negru Vodă*, fu alodiu al succesorilor săi, hospodari ungrovlahici, pururea administrat de un căpitan-general cu sedrie de doisprezece boieri, după calapodul transalpin. Numai pe timpurile de absolută independență, până la pragmatica sancțiune, ca feud și apanaj al principeselor domnitoare în țară, ajunse a constitui un district și căpitanat până în zilele noastre, când sedria boeronală lipsește și există căpitanatul.

Ce va să mai devină din acest nobil district, după proiectul de nouă organizațiune, ce stă ⁶⁾ pe tabla țării noastre Maghiaria, e ascuns sub vălul viitorului, care și de am putea, în acest moment ne-am teme a-l ridica.

Acestea zise, ne întoarcem ⁷⁾ deci la tema noastră. Drăgușul așa dar este așezat imediat sub Carpații sudici, din șirul cărora posedă, nu fără contestații de ambele părți, levantină și ponentină (se înțelege contestații franceze ⁸⁾ care n'au sensul comun) posedă zicem un gigant de opt mii de urme, nu picioare, și prin aceasta, din marginea etică spre sud salută cu mângâiere România liberă, anume prin districul frate al Muscelului. Pe partea ostică Drăgușul se ostește cu rele vecine, adevă cu două Sâmbete (superioara apuseană și răsăriteană), pe cea nordică cu altă Sâmbătă (inferioară).

Nu ne-ar părea bizar, zicem în parantez, dacă aceste vecine ar fi Vineri, căci Vineri au toți Românii noștri, de multeori câte 12, iar

1) Nobilele. — 2) Denominațiuni. — 3) „Partea de dincolo de Piatra Craiului” — cum au botezat Ungurii Transilvania, pentru a-i desliința până și numele. (Nota noastră). — 4) Nominațiuni. — 5) Poporată. — 6) Pecenegi (n. n.). — 7) Doară stă. — 8) Returnăm. — 9) Frâncești.

Drăgușanii, ferice de ei ! pe lângă o legiune de Vineri, singuri se bucură și de trei Sâmbete.

Ce să facem ? În altă comunitate vecină au oamenii mai multe Luni, adecă ¹⁾ câte una pe cer și altele în fântână, pe care le scot cu cârligul, cându-s lunateci.

Mai departe, are Drăgușul, tot în direcțiunea septentrională, colonia Besilor (Besimbau) și spre vest, nu numai pe el, ci și două Veste (Vesta superioară și inferioară).²⁾

Vedeți minune ! Cu totul erau trei vești rele, ca și Sâmbetele de cea parte.

Vai ție, Drăgușule ! Incai dacă aceste din urmă ar fi vestale, nu te-ai jeli, pentrucă pie virgini cu acest nume existaseră oarecând în numărul plural, dar zeița Vesta ³⁾ fu numai una și indivizibilă ; tu însă singur ești destinat a bea paharul și al acestei diviziuni !

Deci, din cele spuse și presupuse cunoscute, știind acum poziția ⁴⁾ și condiția ⁵⁾ localității ce ne atrage ⁶⁾ interesul, ne vom lua libertatea de a începe povestirea,⁷⁾ căci începutul, deși adesea cu greu, totuși mai ușor se poate, decât sfârșitul,⁸⁾ care e greu în grad superlativ.

Acest lucru ni-l adevăresc mai ales compatrioții celebrului profesor Wattenbach,⁹⁾ recentisimul organ armonic al înainte-luptătorilor ¹⁰⁾ civilizației în Orient, adecă Germanii, cei atât de culti și învățați. Ei cam de o mie de ani începură nenumărate catedrale gotice, cum e în genere cunoscut, dar nu credem să fi sfârșit ¹¹⁾ vreuna, și încă multe secole vor trece până la acel eveniment.¹²⁾

Întâmplându-se ¹³⁾ așa dar și nouă a rămâne lângă început, sau numai ceva peste jumătate, în acest op al nostru, de sigur nu vom bănuși pronunțându-și ¹⁴⁾ lumea a sa judecată, că adecă nu în deșert unul din numele noastre l-am moștenit ¹⁵⁾ sau împrumutat chiar dela Germani.

Dar fi-va timpul, ia ¹⁶⁾ să începem ! Originea Drăgușului, ca și a altor localități însemnate, se pierde în mucegaiul anticității celei mai îndepărtate, până astăzi de nimeni explorat. Asupra aștei origini până acum domni și încă domnește întunecul original în toată puterea.

Dacă această expresiune ¹⁷⁾ e îndatinată la toți istoricii, antecesorii și contemporanii ai noștri, pentru ce oare să nu ne fie iertat și nouă a ne exprima ¹⁸⁾ ca dănșii ?

1) Nempe. — 2) Viștea de jos și de sus. (n. n.) — 3) Zeia. — 4) Pusețiunea. — 5) Condițiunea. — 6) Rechemă. — 7) La narațiune. — 8) Finitul. — 9) Wattenbach, profesor german din Heidelberg, care a ținut tocmai atunci o conferință injurioasă la adresa Românilor. A protestat împotriva ei I. M. Moldovan în *Arhivul* lui Cipariu (a. 1870, p. 621) (n. n.) — 10) Anteluptătorilor. — 11) Finit. — 12) Event. — 13) Tâmplându-se. — 14) Enunțindu-și. — 15) Erezit. — 16) Ian. — 17) Spreiune. — 18) Sprime.

Dar și-ar putea lua cineva dreptul a ne întreba de ce nu povestim încontinuu, ci tot pierdem timpul cu marafeturi explicative? Avem cuvântul nostru și iată-l.

Custă proverbul la Germani, care sună: „Eile mit Weile“, adică românește: „Cu încetul se face oțetul“. Pentru ce ne-ar chema German, dacă nu ne-am îngriji de justificarea numelui, chiar și în cursul acestui op grăt, cu care voim să gratificăm și lumea erudită și pe cea rudă. Să nu creadă cineva că ¹⁾ rudă cu noi!

Din simpatie pentru ea ²⁾ ne propusem deci a face lumină peste întunerecul ce acopere originea Drăgușului. Mulți vor crede că izbutim și mai întâi noi înșine, care tare ne opintim, ca reușita ³⁾ să nu rămână problematică. Ne temem însă nu cumva tuturor să ne fie credința deșartă, și lumea cea luminată, care adesea în deșert poartă acest epitet, ⁴⁾ să zică *lucus a non lucendo*. Noi însă și astfel ⁵⁾ de critică vom suferi-o cu flegmă germană, mai ales că eventualitatea s'ar reduce la altul din numele noastre, cam ⁶⁾ umbros dacă nu chiar întunecos.

Dar iar venim la parigoria ordinară. Deoarece asemenea lucru se poate afirma ⁷⁾ despre cele mai multe, sau mai toate localitățile de aceeași soartă și condițiune, cade-se oare să pierdem curajul? — Nici decum! Așa dar, cu inimă, înainte!

În adevăr faimoșii scriitori ⁸⁾ antici, anume Herodot, Strabon, Ptolomeu scriseră despre Dacia noastră și despre Geți, locuitorii ei. Durere însă au uitat a aminti ⁹⁾ și despre Drăguș și despre Drăgușani.

Împăratul bizantin C. Porfirogenitul, tratează despre Pacinații ce s'au ¹⁰⁾ așezat cândva peste noi, le numără cele 40 de temate și arată o sumă de Timurtani și Raducani, drept duci sau conducători ai lor, însă neglijează ¹¹⁾ cu totul a menționa și de Drăguș, unde în adevăr în vechime existară nu puțini *Jani*, *Stoiani*, ba chiar și *Carlomani*, căci în caz contrar de unde și-ar trage numele falnicele smârcuri cu numele *Balta Ianii* și *Balta lui Carloman*, ce și azi înfrumusețează ¹²⁾ nobila comunitate drăgușană.

Geograful Peutinger, înșiră multe cetăți și multe ape ale aceleiași Dacii, arătându-le poziția ¹³⁾ și cursul, fără însă a aminti de Drăguș, și mai ales de *Drăgușel*, faimosul fluviu ce-l adapă, bine că nu cu profuziune, ba nici chiar cu abundență.

Dar de acest german nici nu ne prinde *paraxinul*; opera lui *eo ipso* caută să fie de jumătate, ca toate catedralele gotice germane.

1) Că doară. — 2) Din afecțiunea ei. — 3) Reușitul. — 4) Epiteton. — 5) Atare. — 6) Incai. — 7) Afirmă. — 8) Scriptori. — 9) Aminti. — 10) S'au fost. — 11) Neglese. — 12) Infrumusețează. — 13) Puseșiunea.

Mai numără Transilvania noastră un șir de istorici, între care nobilii comiți Beclereni Ioan, Lupul și Nicoară, apoi faimosul Benkő, în fine cronicari, pe Mihail Cserey și chiar pe strălucitul Șincai, nu mai puțin pe celebrii exploratori, angli moderni John Paget și Charles Boner, care descriseră foarte multe.

Mai vârtos aceștia ¹⁾ din urmă turiști, în cutreerătura acestei binecuvântate țări, în toate direcțiunile, și în docta lor descriere ²⁾ a diverselor ei colțuri, când amăsurat, dar mult mai des peste măsura adevărului, s'au încăpăținat ³⁾ a tăcea ⁴⁾ sau respective a ignora existența Drăgușului și a memorabilelor ei memorabilități.

Deci, sub asemenea auspicii triste, lipsindu-ne orice fântână istorică, paleografică, ba și contemporană, cu greu ne vine să documentăm că Drăgușul, verosimil ⁵⁾ străvechiu ⁶⁾ așezământ, ar fi fondat de Agatârși sau Scordiști aborigeni, de Geții sau Dacii imediat următorii acestora, de coloniile romane aici aduse de marele împărat Traian, sau numai de oarecari dintre numeroșii barbari ce rânduri-rânduri au inundat această țară, i-au supt locuitorii și-apoi din nou își luară catrafusele și o deșertară.

După descălecarea Românilor aici, cât și după pretinsa lor rein-călecare universală, incurseră, cum ne spune istoria, următoarele seminții barbare: mai întâi Goții, Vandalii și Gepizii, apoi Hunii, Avarii și Cazarii, după ei Pacinații, Cumanii, Taifalii și Victofalii.

Am putea presupune — și nu fără temeii — că ori unii, ori alții din ei sau, plăcându-le, chiar și toți împreună, ar fi putut să fondeze încailele Drăgușul. De sigur însă nu rătăcim avansând, că cu aceasta nu se pot glorifica nici Teutonii, ulterior descălecați peste noi, și nu numai conlocuitori, ci și frați buni și dulci cu Românii, pe care a *principio* îi făcură și îi fac și azi părtași firește à la *Todoruș*, la toate bunătățile țării.

Când s'ar fi întâmplat una ca aceasta, populația ⁷⁾ drăgușană, după nume, moravuri și fizionomie neaoșă ausonică, *respectively quiritică* n'ar fi putut scăpa cât și cât de ceva corcitură maghiară-saxonică, cum este.

Altă împrejurare ne îngreunează problema în grad și mai mare, și anume următoarea. În deșert explorează ⁸⁾ anticarii, în zadar ⁹⁾ cercetează paleografii, fără succes caută amicul artei, pe tărâmul intra și extravilan comunal, și chiar să cumpănească cu aur, n'ar afla urmă de zid ¹⁰⁾ în ruină, nu palisade, ba ce e și mai mult nici măcar talpă de stejar, fără numai simplu putregaiu de fag, plus-minus fosforescent,

1) Cești. — 2) Descriptiune. — 3) Ostinat. — 4) Retace. — 5) Verosemere. —

6) Antichisem. — 7) Poporațiunea. — 8) Splorează. — 9) În darn. — 10) Mur.

apoi venerabilele coperișe de paie, și ele acoperite de mușchiu antic. Toate acestea, fericite de învățați! lipsite de orice specie de inscripțiune, de exemplu greacă, latină, hieroglifică sau cuneică, asupra căroră, studiind să-și poată sparge capul.

Mai tot așa de disperată e și starea tradițională privitoare ¹⁾ la originea drăgușană, ca și a vechei sale istorii, încât necum să ai de unde trage consecințe sigure, abia poți să faci niscai deducțiuni foarte problematice.

Se va convinge oricine deci, cum că câmpul ce ne-am propus a parcurge e eminentamente ingrat și tema ce am întreprins a rezolva ²⁾ chiar de firea nodului gordian și prea ușor va sconta ³⁾ un rezultat indoelnic sau negativ. Dar noi deși nu suntem un Alexandru cel Mare, ⁴⁾ totuși nu ne numărăm între fricoși, ⁵⁾ și în împrejurări ⁶⁾ încă atât de lipsite de orice siguranță, certitudine și probabilitate, plini de curaj eroic, animați de viul entuziasm al descoperirii, sub atâtea auspicii apăsătoare, totuși nu disperăm de un cert succes, nu zicem tocmai strălucit, dar *minimum*, nu în toată privința echivoc și așa cu ajutorul de sus, tăind nodul gordian, cu condeiu ⁷⁾ puternic, ne începem faimoasa noastră monografie.

Drăgușul, onorat auditoriu, rectius *Drăcușul*, se trage dela dracul.

Nu vă speriați, vă rog, ne-am adresa mai ales la Drăgușanii, ce ar putea fi de față, cum nu-s. Zic, *Drăgușul* se trage dela *Dracul*. Aceasta nu va să zică, că dela principiul răutăților, dela necuratul, sau cum îl mai cheamă, *Ucigă-l Crucea*; pentru că acesta în dulcea noastră limbă română, ca și în cele cu dânsa înrudite ⁸⁾ și cumnate voiu să zic în mama latină și în neoromanicele surori, adecă în italicea, franca, ispanica și portugalicea se zice *Diavol*, ba chiar și în sora noastră vitregă germanică, deși ceva mai pocit dar tot așa, *Teufel*.

Ci *dracul* pe românie însemnează *smeu*, sau *balaur*, numiri îm-prumutate dela ⁹⁾ altă soră vitregă a noastră, din limba slavă, ¹⁰⁾ care mulțumindu-se a ne fi hărăzit nouă termenii săi drăcești, pe adevăratul drac, pe necuratul, și l-a botezat, cred fără de popă, cu numele *ciort*. Cu ciortul lor acum însă nu ne vom bate capul mai departe, având lucru destul cu dracul nostru, până ce vom scăpa de el.

Mare minune! Învățații germani ne contestă ¹¹⁾ nouă Românilor originea indo-europeană, căreia ei îi zic indo-germană. Noi tocmai și cu această ocazie le-am putea dovedi ¹²⁾ că suntem din vița amintită. ¹³⁾ Oare nu e Românul pururea cu „zău” și pururea cu „dracul” în gură?

1) În respectul. — 2) Rezoalve. — 3) Estima. — 4) Magnul. — 5) Pusilanimi. —

6) Sub cercustări. — 7) Călam. — 8) Afini. — 9) Doară dela. — 10) Slavică. — 11) De-neagă. — 12) Comproba. — 13) Chestionată.

Iacă aci principiul binelui și al răului, dogmatismul indic încarnat în Român, de care nu se poate desface, măcar că de o mie optsute de ani e creștin.

Românul în adevăr păcătuiește, luând sfânt numele lui Dumnezeu în deșert, dar cât pentru diavol se vede că în adins l-a travestit în drac, ca sub mască¹⁾ să nu-i fie așa de negru și măscărește cu el până la uzură, cugetând că e altul.

După aceasta a nu știu câta digresiune, să revenim la fir și să ne silim²⁾ a-l ține bine, ca să nu ne scape din mână și-apoi să fim constrânși din nou a-l căuta prin regiunea sanscriteilor ori prin patria lui Zoroastru.

Numele Drăgușului derivă deci necontestat (aici lăsăm contestațiunea după plac), derivă, zicem dela dracul, smeul sau balaurul cel cumplit, care după tradiție și-a avut reședința într'un lac oare când mare, astăzi însă redus la o neînsemnată baltă, cu numele prozaic „*Mlaca Muntelui*“.

Această baltă e pe teritoriul noii noastre Abdera Drăgușană, bogată în bălți memorabile, ca și abdera lui Wieland, aproximativ³⁾ la 2000 de stânjini sub margini, în care baltă necum să mai poată exista draci sau bălauri, azi abia se află animale patrupeze, de genul sacrelor amfibii latonice, cuviincioasă reședință și delectare.⁴⁾

Dracul mitic, amintit, e singura tradițiune drăgușană de mare însemnătate, dar ea e și vie și vitală, încât încă atâtea secole de lumină, pe câte mitice și antiistorice și-au încheiat cursul, au să-și facă revoluțiunea și cu anevoie va slăbi.⁵⁾

Dar oricât de spăimântos și oricât de înfiorător fu miticul drac, miticilor antecesori ai drăgușanilor actuali, în miticile timpuri totuși nu i-a oprit de a se coloniza în vecinătatea lui, ba ce e mai mult și atâtor sâmbete rău famate la alte ginți, întocmai ca la noi marțile și la alții joimarițele. Presupunem că s'ar fi răzămat pe ajutorul trinității vestale dela Apus, ce le succese rău, ori că acei abderiți originari, erau mai puțini poltroni ca progenitura lor de astăzi, când fug de cătănie tocmai ca dracul, în sensul acceptat al vorbei.

Consecințele însă totuși nu lipsiră și încă înfricoșate.

Fie influența monstrului aripat, fie acțiunea sâmbetelor (Hexensabbat) celor multe, în Drăguș pururea au custat năzdrăvani, pricolici și strigoi în așa măsură ca nicăiri, dar chiar pe timpul cel mai puțin potrivit,⁶⁾ pe când adecă vechea noastră metropolie era deja abolită

1) Maschera. — 2) Adoperăm. — 3) Cercitre. — 4) Delectațiune. — 5) Debilita.

— 6) Propice.

și episcopatul sibian încă nechemat în viață, ba ce e și mai mult un general lobonțian alungase toți cuvioșii călugări și dărâmasese toate mănăstirile sfinte, ce ca nește pichete dese încingeau marginile meridionale ale țării, Drăgușanii pătimeau în totalitate de flagelul strigonian.¹⁾

Comunitatea pe atunci, de aproximativ 500 de suflete își făcu apoi un act de mare renume, se provăzu deodată cu nu mai puțin de 17 ierei ortodocși, care cu argăriile cele mari și cu canoanele sfântului Vasile²⁾ Cezarianul să poată exorciza, adevă alunga dracii din membri săi, cuprinși până la unul de strigoism.

Un cliros tot așa de numeros se menținu în Drăguș până la revoluția francă din anul 1789, când cei mai mulți din iereii amintiți, provăzuți cu gramate ilegale dela exarhul plaiurilor de peste Carpați, se recutară³⁾ în oastea contra Frâncilor, deveniți raționaliști,⁴⁾ și câți din ei nu mușcară în țărână pe râpele Loarei,⁵⁾ ale Ronului⁶⁾ și ale Senei,⁷⁾ făcându-se pace se reintoarseră cu rang de strajameșteri și de caporali⁸⁾ la virtuosele lor preotese.

Afară de mitul *drac Katafto* și caracteristic drăgușan, ar mai fi și altele *minorum gentium*, dar deoarece acestea nu ne-ar ajuta cu eficacitate la soluțiunea problemei noastre ce suntem rezoluți a nu o lăsa nerezolută, trebuie să-i ignorăm chiar și din principiu ca nu cumva monografia să iasă nemăsurat [de] lungă și, ca cronica șincaiană, să rămână o jumătate de secol inedită.

Până aici, ca toți scriitorii cei renumiți, bine-rău, credem a ne fi indeplinit misiunea mitică și iacă ne abordăm la istoria pragmatică antică.

Aceasta însă, vorbă să fie, din argumentele deja aduse, pare-ni-se cu destulă erudițiune, elocință și argumentare *ad hominem* fiindu-ne imposibil de a o realiza și ținând și noi strâns la axioma plină de greutate, care sună: *Ad impossibilia nemo obligatur*, adevăr spunem și mărturisim⁹⁾ cumcă o vom lăsa nescrisă.

Așadar nimic nu ne-ar sta în cale ca să pășim perfect cronologic la cele din evul mediu.

Aceasta ne și vine la socoteală *sit venia* pentru astă expresiune arhaistică și streină,¹⁰⁾ căci deși suntem puriști, neologismul ne umblă prin gură. Ne vine, zicem, la socoteală istoricul evului mediu. Și pentru ce? — ni se va pune întrebarea. Pentrucă această epocă milenară de ceață, negură și întuneric în Europa, numită cultă și civilizată, căreia noi, după Wattenbach și consorții, încă nici astăzi nu-i suntem socotiți¹¹⁾

1) E vorba de luptele religioase din sec. XVIII „Flagelul strigonian” este flagelul dela Esztergom = Strigoniu, centrul catolicismului maghiar (n. n.). — 2) Basiliu. — 3) Asentară. — 4) Raționiști. — 5) Ligerului. — 6) Rodanului. — 7) Sedanei. — 8) Corporali. — 9) Mărturisim. — 10) Peregrină. — 11) Anumerăți.

luă sfârșit imediat după inventarea tiparului prin celebrul Guttenberg, fratele nostru cel mașter, însă la noi nu.

Dar ce să-i zicem lui Guttenberg mașter, se vede că ne e frate dulce, altmintreli cum bucureștenii, cu fostul președinte al Academiei Române în frunte, *praeferenter* și fără respect la lumea merituoasă ausonică, ar face pași spre a-i ridica monument în capitala ilariopolitană.

La noi, putem zice, clarobscurul medieval se prelungi însă cu profunziune, adecă peste termenul său în occident, dela 1450, până la 1848, numai patru sutisoare de ani, minus doi, ce-i și serbarăm cu holocauste, de patruzeci mii în semn de grațitudine pentrucă ¹⁾ ne rășări și nouă soarele timpurilor moderne cu dor așteptat.

Nu ni se va lua deci în de rău, când pe așa întuneric orbecând, fără sistemă și fără regulele artei, vom cobori fapte și date medievale până la 1848 și pe cum ne succese a excamota ²⁾ istoria antică, vom exchiva-o și dinaintea celei moderne.

Cu toate acestea, cum mai zisem, Drăgușul nostru din anticitate are populație quiritică, cu limbă ausonică, cu moravuri și datini din Latium și Roma. Din evul mediu datează ocupația cu armele, cu plugul ³⁾ și cu oieritul, dincoace și dincolo de Dunăre, acest din urmă ram, de când cu colonizarea Dobrogei prin Tătari și mai ales de când cu triplul oierit în fostele Principate, acum tare decăzut. Dar din timpurile moderne (aman! pentru anacronism) frunzărind arhivele familiare, ajunserăm și la documente de mare preț, din care vom publica extrase, pentru necontestata lor valoare istorică.

Conform amintitelor ⁴⁾ documente, în Drăguș au fost, sunt și se susțin în toată puterea șapte boieronate feudale privilegiate, toate bazate pe hrisoave domnești, donaționale și pe litere armale genuine, păstrate cu multă venerațiune sub coperișe de pae de câteva sute de ani până azi.

Aceste familii formează patriciatul drăgușan, și deoarece în scumpa ⁵⁾ noastră patrie funinginea patriciană cea lucie încă nu s'a măturat, ca aiurea, *more patrio* și noi caută să începem dela patriciat.

Că nobilitatea se câștigă ⁶⁾ prin eroism e cunoscut, prin urmare și Drăgușanii, cum menționarăm, nefiind poltroni odinioară, ⁷⁾ au fost eroi și așa ajunseră la boieronate. Dintrânșii se distinseră în mișcările războinice ⁸⁾ interne și externe, unii în partidul Curuților, alții în partidul Lobonților și-au câștigat lauri, și urmașii lor astăzi, când încă e partidul național și partidul deakian, înclină cu predilecțiune spre par-

1) Căci. — 2) Scamota. — 3) Aratrul. — 4) Memoratelor. — 5) Cara. — 6) Merue.

7) Oare când. — 8) Mișcațiunile belice.

tidul deacoroman (sic), care afară de anticile privilegii, binișor șterse, cu care anevoe s'ar sătura, mai dă unora și câte un os de ros.

Dar fiindcă suntem aici, umblăm¹⁾ să le luăm puțin în revistă. Însă iacă punctul unde trebuie să ne ținem de oarecare sistem, spre a nu rătăci în înșirarea²⁾ [noastră].

Nu cumva să ni se reproșeze că suntem ambițioși!³⁾ Din două motive⁴⁾ începem cu *familia Codreană*, cu numele generic *Germaneștii*, una că e în capul satului, alta că-și trage numele din Codru, sub ale cărui poale i-a fost adumbrit strămoșescul⁵⁾ castel. Apoi oricum, dacă mai trebuie și alte motive, Codrul e mai sus ca rogozul și capul puzurea mai întâi decât⁶⁾ capătul satului. Din altele nimenea [nu] desprezeze că veni-va rândul și la boierii Rogozari.

Codreștii deci se trag dela Codru, astăzi însă, o tempora, o mores! vitrega secure împingând⁷⁾ codrul peste 2000 de stânjini departe, descendenții fondatorului boieronatului, adecă rasa⁸⁾ codriană spre a nu-și expune pleșa [?] de o parte și din reminiscență de altă parte, constrânsă se văzu a planta în jurul vilelor sale actuale alee de prozaice sălcii, care deși nu merită numele de codru, oarecum totuși îl înlocuiesc⁹⁾ și le dă și umbră cam echivocă.

Egria familie codriană are pergament¹⁰⁾ domnesc, extradat¹¹⁾ agerului și străduitorului său străbun Ilariu, vulgo Radu Codru-Drăgușanu. Acest hrisov emanează dela Serenisima Pricipesă și Doamnă Susana Lorantfi, rămasă văduvă a Domnului transilvan George Racoți și datată din fortăreața Făgărașului, în anul mântuirii¹²⁾ 1654, în 27 Faur.

Donațiunea amintită recunoaște mai întâi deosebitele¹³⁾ merite militare ale donatariului și fidelitatea lui la toată încercarea, apoi, ce e mult mai de preț, cumcă e de stirpă străveche¹⁴⁾ boeronală, poate tot așa de veche ca dinastiile merovingilor sau încă numai a carlovingilor, de unde se vede a-și deduce numele generic germanic.

Se vede deci că noua donațiune nu-l investi cu feudul boeronal, ci numai îl asigură cu documente literale, de care în cursul timpului devenise privat.

Ilustra familie prin linie descendentă directă și laterală se ramifică în toată comunitatea și până astăzi adoptă șapte cognominațiuni și agnominațiuni diverse generice, [pe] care n'avem lipsa a le raporta aici toate, deoarece¹⁵⁾ nu caracterizează, nici ne ajută la lucrul nostru, deși-s tare curioase, dar pe unele totuși le vom divulga și cu astă ocaziune.

1) Blăm. — 2) Enumerațiune. — 3) Să ni se impute de ambițiune. — 4) Respecte. — 5) Aviticol. — 6) Ca. — 7) Reclând. — 8) Prosopia. — 9) Inlocă. — 10) Pergamen. — 11) Stradat. — 12) Mântuinții. — 13) Eschisitele. — 14) Pristină. — 15) În cât.

Când *arborele genealogic* din *Codru* ar fi declinat spre exemplu în *Pădure, Branîște, Dumbravă*, epitete silvestre colective, reprezentate în jurul nostru prin bune familii, deși plebee, sau *minimum* ar fi rămas pe lângă nume,¹⁾ fie colective, fie apelative de vegetale,²⁾ tot de natură lemnoasă în derivațiunea nomenclaturală, bunăoară *Făget, Aluniș, Tuftș*, sau măcar, *Plop, Arin*, ori de ex.³⁾ *Gatin* — calea-valea; dar ia să vedeți *curiosum!* Primarul, *pater familias*, om în mare grad superb, după ce prin îngâmfare aristocratică își câștigase titlatura augmentativă de *Boieroiul*, măcar își luase reședința în buricul satului, ajunsese cu încetul printre erbacee, și de aci culese cu mare discernământ sobrichetul estetic de *Codru-Păiș*.

Din acest faimos boieronat, știm din tradițiune, pentru că ingrații istoriografi și cronicari le tac numele, mulți strategii ar fi recrutat străvechiul beliduce Radu Negru, când cu năvala peste Carpați, din care de sigur se trag boierii munteni *Codrenii* și cei milcoveni *Codreștii*, și *actu existenți*, ba încă mari luptători⁴⁾ parlamentari contra ebraismului în România liberă; căci până nu și-ar arăta genealogia *literalibus documentis*, că din altă parte își trag originea, bunăoară dela faimosul rege *Codru Ateneul*, ce după culoarea lor roșie parlamentară nu putem deduce, nimeni nu ne oprește a le deriva vița dela izvorul sigur a *Codrilor-Drăgușani*.

Afară de aceasta mulți întreprizi ai nobilei progenituri⁵⁾ ulterioare s'au adaus corpurilor de Curuți în afacerile strâns patriotice.

Renumere de cărturari nu credem să-și fi recâștigat vreunul până la prezentul monografist, dar apoi cam de două sute de ani ilustrat-au parchetul acestui venerabil district, unul din membri săi, drept asesor tabular la *sedria duodecim boiaronum*, și acesta fu Magnificul *Toma Codru Barbăsură*, care, în retragere,⁶⁾ mai întâi fundă în Drăguș pompoasa stradă, numită *Grădinarii*. Acestuia în adevăr, ca grădinar, mai bine îi ședea porecla ierboasă de Păiș, cu care barba sură și părul tomnatic avea mai mare asemănare, însă *memor* originii germane, se vede, preferi a imita pe împăratul cel faimos *Barbarosa*, care făcu odată multă sfară în țară, adecă în cea sfântă.

Credem că cu acestea ne-am plătit⁷⁾ tributul ce datorăm⁸⁾ acestui boieronat și trecem la cel vecin.

După rândul⁹⁾ satului, cum e prescris pentru catagrafia universală, din anul 1869, fără respect la rang, protie, sau întâietate, urmează boieronatul: *Făgărășanu-Drăgușanu*.

1) Numeni. — 2) Vegetari. — 3) Plane. — 4) Luptaci. — 5) Prosopii. — 6) Retiriu. — 7) Solut. — 8) Detorim. — 9) Rondul.

Boierii Făgărășeni de sigur sunt din Făgăraș, dar se vede că mai înainte fură originari din Drăguș, unde posedă extinsul boieronat în strada Lascarii, care le e și numele generic familiar.

Pe lângă actele donaționale ale posesoratului, această familie se distinge și cu litere armale, extradate de serenissimul Principe și Domn transilvan George Racoți, la anul Domnului 1652, în 8 Calende din Martie, dela Alba-Iulia. Aceste litere sună pe numele străduitorului Ioan Fogarași, prim-bucătar aulic, și servesc drept remunerațiune pentru eminentele sale merite culinare și mai ales ale consoartei sale Ana Neagoe și fiicelor Maria, Constanța și Elena, pe care toate, în virtutea numitelor litere, nu numai le nobilită din generație în generație, pentru toate timpurile, ci, ce e și mai mult, după expresiunea¹⁾ îndatinată, le făcu din fete feciori.

Drept stemă²⁾ nobilitară se dete³⁾ Făgărășanilor-Drăgușani scut militar cesuliu, supramontat de coif cu viziera închisă și cu coroana regală⁴⁾ împodobită⁵⁾ de nestemate, iar de emblemă se vede sublimul socaciu tocând carne de cârnați pe cârpătoriu artistic așezat înaintea lui.⁶⁾

Am descrie cu mare bucurie toate persoanele ilustrate din această familie cavalerască, dar las' că am avea de a ne lupta cu multe lacune istorice, însă, pe lângă aceasta, prin dese biografii, opera noastră ar crește la o voluminozitate extraordinară,⁷⁾ ce tocmai voim a încunjura.

Una însă nu o putem trece cu vederea, ceea ce e și de mai mare interes, că adecă de sigur din această familie se trage faimosul prelat roman Fogarași din Transilvania, care, cum bucină toate ziarele germane, alătura cu mitropolitul Vancea, tocmai în săptămânile trecute eși ca ager campion contra iezuitismului în conciliul ecumenic catolic din eterna cetate Roma.

De aici progresăm și, trecând din Lascari, o apă cu limpede unde, ajungem la *Boierii-Tătari*, care sunt supranumiți⁸⁾ *Greceștii*. Până ce însă le vom face istoricul tătăresc, să ne ocupăm puțin de epitetul lor cel grecesc.

E cunoscut în genere că în țara noastră grec va să zică comerciant, adecă grec e sinonim cu negustor, negustorii, iarăși e știut, nu se delectează cu frumusețile naturii, ci cu sunetul monetei, apoi mai pretutindeni șed înghesuți la punți puțin spațioase. De exemplu pot servi, cine le cunoaște ca noi, *London City*, cuibul milionarilor în metropola anglicană, *Kitaiskii gorod*, faimos sălaș mercantil în secunda capitală rusă Moscova, *Il Ghetto*, carcera Iudeilor în Roma, de care

1) Spresiunea. — 2) Insemn. — 3) Concese. — 4) Regia. — 5) Adornată. —

6) Antepus. — 7) Straordinarie. — 8) Supranuminați.

nu se scandaliză d-l Cremieux, ca de circulara¹⁾ d-lui Cogălniceanu din România, apoi și pătrariul numit latin în *Lutetia Parisiorum*, unde pretutindeni prăvăliile și locașurile sunt spațioase ca celulele octogone în fagurii de miere.

Așa și bieții boieri Tătari-Drăgușani, măcar nici unul de când e lumea n'a posedat²⁾ patentă mercantilă, prin esiguitatea boieronatului intravilan, unde șed îndesați ca scrumbiile în putini, și-au câștigat agnumele de Grecești.

Astă familie, deși *ab antiquo* indigenată și perfect româniată, nu incupe îndoială³⁾ că se trage din seminția lui *Ghinghis Han* și *Timur Lenk*, sau din altă dinastie hantătărească crimeriană. Ea a emigrat boierită de peste Carpați și la noi nelipsind a-și câștiga merite pentru tron și patrie, fu distinsă cu litere armale, în persoana străduitorului *Ioan Tătar Boer Drăgușanu*, explorator în războaiele cu formidabila Poartă otomanică.

Serenisimul Principe și Domn Mihail Apati, cu deplinul consimțământ al Ilustrisimei sale Doamne Ana Bornemisza, cu⁴⁾ data⁵⁾ de 25 Mai 1675, estradă⁶⁾ diplomă, conferită⁷⁾ în Alba-Iulia, eliberând afară de esiguul boieronat grecesc, scut militar cu coif⁸⁾ și împodobit cu coroana regală, pe a cărui câmp un melc, purtându-și găoacea și târându-se, se vede străpuns în grumaz de săgeata suprascrisă cu inscripția „Cautius”, în litere aurii, drept simbol al pericolosului oficiu ce îmbrăcase Tătarul meritat. De aci își luă începutul legenda ce se află în gura copiilor, departe peste marginile transilvanice, care sună :

Melc, melc, cotomelc !
 Scoate coarne boierești,
 Că vin boii cei domnești
 Și te impung și te sparg,
 Și te duc la Dunăre
 Să bei apă turbure,
 Și te duc la baltă
 Să bei apă caldă.

Puțin mai departe întâmpinăm castelele boieronale *Cristian-Drăgușanu*, supranumiți Erculeani, *vulgo* Iorgovanii, al căror străbun, străduitorul Petru Christian, fu erou în arta muzelor adept al lui Apolon, adecă trompetar răsboinic⁹⁾ și, ca atare, autor al faimosului marș Racoțian, ce e cap' de operă chiar în zilele noastre, prin care-și atrase altisima grație a văduvei sale Serenisima Principesă și Doamnă Susana

1) Cerculariul. — 2) Poșezut. — 3) Indoință. — 4) De. — 5) Datu. — 6) Stradede. — 7) Concernintă. — 8) Galea. — 9) Belic.

Lorantfi, ereditară perpetuă a districtului Țării Făgărașului, ca toate doamnele, care cu litere donaționale îi reînoui și ratifică drepturile avute mai înainte străvechi boieronali cu hrisov cu data 7 Faur, anul 1654.

Această stirpe erculeică ajunsese de sigur pe eroul semizeu Heracle¹⁾ cu eroismul, dar atât din lipsa spațiului, cât și din alte temeieri lăsăm neamintite de astădată cele 11 isprăvi²⁾ și bucinăm una singură ce se vede a-i fi procurat conumele erculean, adecă precum semizeul luă capetele hidrei leernice, așa un membru al familiei Iorgovenilor noștri făcu capăt dracului drăgușan, care peri și făcu loc inocentei progenituri broscose în tăul mai sus amintit.

Ilustrațiunea modernă din această stirpe fu un prea pios Protoereu, acum de trei lustri pristăvit și a cărui demnitate e și astăzi văduvită, căci, în tocmai precum frații spanioli nu-și află rege, așa nici fericitul succesorul, ci locul se provăzu³⁾ vicarial prin reverendisimul domn B. Maxim Serrano Africanul ex partibus Sabiniorum.

Dar să nu pierdem timpul, căci el e bani. „Times is money” zic Grecii Occidentului, compatrioții pamfletistului Boner ! deci și mergem mai departe⁴⁾ imediat și întâmpinăm al cincilea boieronat, tot prin muze înălțat, adecă *Trâmbițaș-Drăgușanu*, locuind⁵⁾ în strada după numele lor generic denumită *Andreșeștii*. Această familie patriciană, prin strălucite merite tubicinare, fu ridicată din statul plebeu și pusă la înălțimea unde se află pe dealul de asupra morii, în care descendenții ei își exercită jusurile regale minore, concese cu diploma fericitului și de eternă memorie demnului Principe și Domn Mihail Apafi. Această diplomă extradată străduitorului și agerului Andrea Trâmbițaș-Drăgușanul pro tempore, celebru tubicinar, în 12 Iulie 1663, din castrele alvințiane.

În virtutea armalelui amintit, Andreșeștii noștri pot să-și decoreze palatele, până și moara alodială, cu blazoane heraldice, compuse din scut ceruliu, împodobit cu coif cavaleresc și coroană regală, pe al cărui câmp, valentele trâmbițaș carpatic, suflând în fanfară, se vede păzind⁶⁾ sacra coroană, așezată dinaintea sa pe iarbă verde.

Ca din toate, așa și din astă familie aristocratică mulți membri s'au distins în cursul timpurilor și poate nu rătăcim în credință presupunând că și oarecare mare vizir ce-i poartă numele s'ar trage dintr'ansa.

Toate ca toate, noi însă regretăm una. Mai bine ne-ar fi părut dacă trompetarul boierit s'ar fi immortalizat, ca și cel dinainte, cu compunerea unui marș apafian, care și astăzi ar putea răsuna prin Codrii locali.

1) Iracliu. — 2) Labori. — 3) Provede. — 4) Properăm. — 5) Reșezând. — 6) Custodind.

Sub numărul 6 înregistrăm ¹⁾ în monografia noastră, pentru toată posteritatea, altă viță nobilă drăgușană, dar acum sfârșind cu Curuții, proprie lobonțiană. Ea e originară din Moldova, poate consăngeană cu *Ciubăr Vodă*, care era originar, ba încă și *original* din Ardeal. Familia aceasta are nu numai alodiu boieronal, ci și litere armale dela împăratul Romanilor, *Carol Sextul Augustul*, cu sigil atârnând ²⁾ atât de masiv, cât toate ale celorlalți patricieni drăgușani, și de o întindere ce apropia lățimea imperiului de atunci, care pe hartă atingea îmbucătura ³⁾ Rinului în Olanda ⁴⁾ și trecea peste insulele canarice cătră lumea nouă!

Numele acesteia e *Balea Drăgușanu*, însă nemulțumindu-se cavalierul cu atâta, din cupiditate aristocratică nesățioasă, adusă, se vede, din părțile meridionale și transequatoriale ale imperiului, își adause încă conumele de *Pepelea*. Las acum onorabilului auditor să judece despre estetica nomenclaturală a acestuia și trec la septimul și ultimul boieronat, care este al boierilor din Rogoz, adecă: *Rogozea-Drăgușanu*. Aceștia sunt boieri custozi, nu ai sfintei coroane, ci ai nobilei comune, și-și trag numele dela planta ce cu profuziune le inundă boieronatul srămoșesc, așezat în capătul satului, de unde anumiți ⁵⁾ membri ai ei se și chiamă boierii dela poartă.

Se știe tradițional că seminția le e cel puțin tot atât de veche ca și rogozul nobil ce crește în lunca feudală, însă literele donaționale originale extradate de Serenisimul Principe Mihail Apafi, din vicisitudinea timpurilor mucezind și devenind ilizibilă, ar căuta spre scopul lămuririi să cercetăm arhondologia la locurile demne de crezare, ⁶⁾ în mânăstirea dela Cluj sau la Capitlul Albei Caroline, unde deocamdată întrelăsarăm a ne prezenta în persoană, după prescripție ⁷⁾ și datină.

Așa, cu numărul 7, am fi încheiat descrierea patriciatului, atât indigen mai mult însă indigenat, nevoind a sfârși cu acest număr nefast iudaic, adaugăm încă a opta familie din vecinătate, măritată după o fată și incorporată în boieronatul din Lascari amintit mai înainte, ⁸⁾ care este a boierilor *Vulsame-Negrea de Posiorita et Breaza*. Această familie strălucită, își deduce originea direct dela ducele Radu-Negru, fondatorul principatului transalpin, care își avu fortăreața, azi în ruină, pe al lor boieronat brezean și cu acela e și statul român răzeș și vecin.

În fine, după enumerarea acestor rădăcini și trupine de primori, sau înaltă aristocrație, vorbind adecă în stil sicilic transilvan, ar fi să ne ocupăm întru câțva de primii pili și susidari, sau, cum zice En-

1) Registrăm. — 2) Pendente. — 3) Sbuçătura. — 4) Niderlanda. — 5) Certi. —

6) Credibili. — 7) Prescripte. — 8) Antelat.

glezul de aşanumita *gentry*, care ca scaiul se ţinu de dânsule, dar tocmai pentru că nobilitatea acestora se bazează pe transumpte după originalele celor dintâi, aşanumitele piei de căne, ne ţărmurim aici lă-sând nu mult loc şi pentru *misera contribuens. plebs* de cândva, care *actu*, în secolul luminii, ce doară nu vor izbuti a o stinge cei 750 de sfinţi părinţi adunaţi în Vatican, pare-mi-se spre atare scop, — care plebe zicem azi se bucură, întocmai ca şi nobilii în parte de strălucite drepturi, nu numai ultraconstituţionale, ci şi perfect naţionale maghiare.

Familii plebee numără Drăguşul pe *Codrarii*, ram decăzut al Co-dreştilor, toleraţi *usque beneplacitum*.

Aci din nou avem de observat că trebuie ¹⁾ să luăm şirul din capul spre capătul satului şi tot aşa, dela vegetalele lemnoase, la plebei ca şi nobilii.

Alte cete formează *Usarii*, o regiune compactă, apoi *Siteştii*, *Ane-şeştii*, *Stoienii* şi *Danicanii*, specie de Romani, dacă nu peucini. Mai sunt apoi *Nicheştii* şi în fine specia de insectă cu numele *Ractul* ca carele cu toţii făcură progrese de când se colonizară aşa de aproape de dracul, încât trebuie să ne susţinem dreptul a le face altă mono-grafie, neavând despre dânsii în aceasta ce scrie.

Reducând până aici toate la om, acum caută să reducem încăi la oamenii noşti, la sol sau teritoriu, pentru că incontestat este că precum au fost iobagii legaţi de glie, aşa şi boierii pretutindenii au atârnat, în vigoarea documentelor, de a lor posesorat, după ce glo-riozii domnitori transilvani, pe când ea exista independentă, nu inven-taseră predicate metafizice de a le hărăzi, precum astăzi se răsplătesc campionii austro-ungarici cavalerizaţi şi baronizaţi cu grămada.

Comunitatea drăguşană cu 1500 de suflete, catagrafic nu tocmai constatate, dar aproximativ evaluate, posedă un areal aluvial şi antidi-luvial *summa summarum* jugăre catastrale patrate 6527 şi jumătate, care se împart în agrii, fânaşe, păduri şi piatră seacă, unde cu tot dreptul putem zice că şi-a înfărcat dracul copiii.

De amintit în acest posesorat ²⁾ este *Mucea Drăguşului*, largă ca muchea cuţitului, provăzută în abondenţă cu criptogame şi roze alpestre. Asupra teritoriului, din muche în lături, până la cocoaşa plu-tonică numită Piatra roşie, Principele Brâncoveanu Sâmbeteenul şi bo-ierii veniţi din Viştea, ³⁾ în deşert şi-au deşertat pungile a expropria pe Drăguşani, admiţând ⁴⁾ numai cu aripaţii ca ienicerii, sau ca dracul lor să poată sbura în România Mare, ba încă să se provadă şi cu capre-negre, din răcoarele sub nori.

1) Ne caută. — 2) Posesoriu. — 3) Vesta. — 4) Concezând.

A doua parte e pădurea ¹⁾ fiscală numită *Piciorul Vlădichi*, acum revendicat din mână moartă. Acest picior și-a luat numirea dela primul vechil român al papei în Transilvania și era menit de sărutat, fără de a face lungă călătorie la Roma.

În jos ar fi să curgă faimoasa gârlă, numită valea podului, ce servi de predicat, inscriptariului erarial, baronului de Brukenthal, care acum după 99 de ani își ajunse nu numai termenul inscripțiunei, ci și al dinastiei baronatului său; de unde putem zice: când și când pietrele încă trec, iară valea podului în etern va rămâne seacă, cum este, ca după dânsa să se poată baroni mulți boieri drăgușani — *posito* că va mai costa boier și baronie ce azi e o mare ironie.

Am zice ceva despre *Bularda*, *Sighița*, *Bungetalul* și *Zariștea*, atâtea complexe cadastrale și diviziuni teritoriale, dacă am fi versați în limba sanscrită, care le puse în gura quiriților noștri, spre a-și boteza moșia donată de Augustul Traian; dar întrerupem cu adins propus ca să reincepem când domul din Colonia ²⁾ va fi gata, căci la acela frații germani lucrează cu interesul ce și noi puserăm la opera noastră prezentă.

Quod differtur non aufertur.

Aufgeschoben ist nicht aufgehoben.

românește:

Noi scriserăm puține, alții vor completa

Și reușind bine îi vom aplauda.

ION CODRU-DRĂGUȘANU

1) Selba. — 2) Coloniens.

CONTRIBUȚIA „ASTREI” LA PROPĂȘIREA NOASTRĂ ECONOMICĂ¹⁾

„Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român” și-a început activitatea într’o epocă de adânci transformări social-economice în spațiul locuit de poporul român. Pe de o parte se începuse lichidarea regimului feudal agrar și a breșelor orășenești, pe de altă parte se inaugurasă producția de fabrică și se intensificasă schimbul, atât pe plan intern cât și internațional.

În vleața economică își făcuseră apariția noi elemente: banul, capitalul și creditul.

În urma acestor schimbări de ordin social-economic, Românilor din Transilvania li se punea greaua problemă a încadrării în ritmul nou de vleață printr’o acțiune energică de organizare, în vederea conservării și propășirii, având a lupta împotriva politicii de dominațiune economică susținută cu încăpățănare de celelalte neamuri conlocuitoare, care se bucurau de privilegiu în toate domeniile, începând cu cel politic și terminând cu cel economic.

În pragul unei asemenea acțiuni, noi Românil ne găsim desarmați, atât în ceea ce privește potențialul economic, cât și în privința pregătirii pentru înțelegerea fenomenelor economice prilejulte de nolle stări.

Conducătorii Neamului aveau o grea misiune de îndeplinit. Ei trebuiau să pregătească în primul rând climatul psihologic și intelectual și în al doilea rând așezarea temelului economic, necesare acțiunii de organizare.

Această misiune de educare, inspirație, stimulare și coordonare a întregii activități de organizare a Românilor din Transilvania și-a luat-o

¹⁾ Referat prezentat la Adunarea generală din 25 Sept. 1943 a „Astrei”, ședința reprezentanților despărțămintelor.

asupra sa Asociațiunea, în cadrele căreia s'a înființat și a funcționat o secție specială economică, având drept scop dezvoltarea economică a poporului român și utilizând în general următoarele mijloace: editarea de publicațiuni economice, organizarea de prelegeri, expoziții, școli profesionale, reuniuni, însoțiri, acordarea de premii, stipendii și ajutoare pentru formarea diferiților specialiști, apoi inițierea de monografii cu caracter economic ale satelor noastre, etc., etc.

Un alt rol important al secțiunii economice era și acela, de a „rămâne în intîmă și continuă legătură cu societățile și corporațiunile economice ale Românilor din patrie, de a sprijini activitatea acestora și de a le cere conlucrarea la întreprinderi noi românești.¹⁾

În desfășurarea programului său economic, „Astra” a editat revista „Transilvania”, în ale cărei pagini li se dădea un loc de frunte articolelor economice. Revista „Transilvania” a fost organul în care se dezbăteau toate problemele noastre gospodărești și îndrumătorul politicii național-economice românești. În coloanele ei își expuneau opiniunile economiștii noștri, în toate chestiunile care interesau organizarea și propășirea economică a Românilor din Transilvania. Predominau în deosebi articolele privind raționalizarea agriculturii, asigurările agricole, asociațiunile economice, creditul, valorizarea produselor, etc.

Tot în revista „Transilvania” s'a tipărit cel dintîi apel pentru întemeierea băncii „Albina”, la 7 Sept. 1871.

Dar Asociațiunea în acțiunea educativă și de îndrumare nu s'a limitat numai la coloanele revistei „Transilvania”, ci a sprijinit bănește tipărirea și răspândirea de lucrări și broșuri cu caracter economic. Afară de aceea, a organizat prelegeri economice pentru popor. Numai în anul 1910, din totalul celor 502 prelegeri ținute în comunele din Transilvania, 233 au avut caracter de îndrumare economică.

Începând din anul 1910 „Astra” a angajat un agronom, cu misiunea de a vizita secțiunile, de a ține conferințe, de a da îndrumări agricultorilor și de a face demonstrațiunile practice pe teren. Activitatea acestui agronom a fost dintre cele mai prodigioase.

Încă dela înființare, Asociațiunea, apreciindu-le valoarea educativă și emulativă, a organizat expoziții atât naționale cât și regionale în cadrele despărțămîntelor.

Prima expoziție națională a fost cea dela Brașov din anul 1862, organizată cu ocaziunea adunării generale din acel an. Au urmat apoi alte două la Sibiu în anii 1881 și 1905, când a luat ființă și muzeul Asociațiunii.

¹⁾ Revista „Transilvania”, anul 1900, pag. 106.

În afară de expozițiile naționale amintite, despărțămintele au organizat altele la intervale mai scurte, expunând produse agricole, animale, articole ale industriei casnice, etc. și practicând sistemul premierilor.

Începând cu anul 1906, Comitetul central al Astrei a tipărit conferințe economice tip, făcând în acest scop apel la colaborarea și contribuția economiștilor noștri. Era nevoie de astfel de conferințe tip, spre a fi puse la dispozițiunea intelectualiilor dela sate, care nu aveau pregătirea necesară, dar care din lipsă de specialiști urmau să dea ei îndrumările practice necesare poporului.

Întru cât din cauza pledicilor, puse de oficialitatea maghiară, nu și-a putut realiza programul înființării de școli agronomice, conducerea Astrei a intervenit în 1906 pe lângă cele două Consistoare ale Bisericilor naționale, pentru a se da atât la teologii cât și la preparanții o mai mare atențiune pregătirii economice a viitorilor preoți și învățători. Tot atunci a intensificat și insistențele pe lângă despărțăminte, spre a desfășura o mai vie activitate de înființarea reunitunilor, însoțirilor și asociațiunilor cu caracter economic.

Urmarea acestor stăruinți a fost înfăptuirea unei apreclabile rețele de reunituni și însoțiri de asigurarea vitelor, credit și de agricultură în toate părțile Transilvaniei.

În anul 1912 s'a înființat în cadrele Asociațiunii un birou central cooperativ, având rolul de a propaga ideea cooperativă, de a tipări statutele tip, registrele și imprimatele necesare înființării cooperativelor. Biroul mai avea misiunea de a îndruma și controla mișcarea cooperativă.

Tot atunci conducerea centrală a angajat un conferențiar pentru propagandă și înființare de unități cooperativе în comunele, în care terenul era deja pregătit în acest scop.

Politica economică asociaționistă inaugurată și susținută de „Astra” n'a întârziat să dea rezultate îmbucurătoare. Astfel, la 31 Decembrie 1915 funcționau în Transilvania 108 cooperative de credit, dispunând de mijloace financiare în valoare de 10.570.000 coroane,¹⁾ ceea ce astăzi ar reprezenta aproximativ 500 milioane Lei. Suma de sigur nu pare prea mare. Dar, dat fiind faptul că aceasta rezulta din economiile mărunte dela sate, colectate și canalizate în spre opere productive, importanța sumei ne apare cât se poate de evidentă.

În anul 1913 Comitetul central al Asociațiunii a luat în discuțiune problema întemeierii unei centrale a cooperativelor. Din cauza războiului, ce a izbucnit în anul următor, această problemă atât de importantă a rămas nerezolvată. Totuși, Astra a adresat un apel „Solidarității” de a le finanța prin mijlocirea băncilor românești.

¹⁾ Gh. Dragoș, „Cooperatiia în Ardeal”, București 1933, pag. 84.

Printr'o astfel de politică național-economică, aplicată de Asociațiune, este foarte natural să se fi ajuns în decurs de numai o jumătate de secol la o ridicare multumitoare a nivelului economic al țărănimii noastre, în ciuda tuturor obstacolelor create de statul maghiar și de organizațiunile economice neromânești.

Dar politica Astorei nu s'a limitat numai la dezvoltarea păturii țărănești, ci a urmărit și formarea unei burghezii de comerțanți și meseriași români. Începând încă dela înființare, preocuparea de fiecare zi a conducerii Asociațiunii a fost de a încuraja orientarea tineretului român în spre carierele tehnice și comerciale. În acest scop a organizat o propagandă bine susținută atât prin scris cât și prin graful viu. Totodată, a acordat an de an stipendii și ajutoare învățăcelilor din comerț și industrie, meseriașilor, tinerilor care urmau la școlile de comerț, agricultură, silvicultură, politehnici, etc. Totalul acestor stipendii și ajutoare, acordate începând din 1861 până în 1911, se ridică la suma de 122.811 coroane aur.¹⁾

Prin legăturile ce le avea cu fruntașii vieții noastre economice și cu diferitele instituțiuni financiare românești, prin rolul de armonizare, coordonatoare și îndrumătoare a tuturor formelor de manifestare în domeniul economic național, Astra a stabilit bazele de propășire a Neamului nostru pe teren comercial și industrial.

De sigur că, preocuparea sa de căpetenie a fost țărănimea, ceea ce vedește o politică sănătoasă și conformă, atât cu structura social-agrară a societății românești cât și cu necesitățile acestela. Dovadă că, Asociațiunea în toate actele sale s'a inspirat numai din realitățile românești și a practicat o politică de satisfacerea intereselor general-naționale, fără a încuraja sau tolera acțiunile contrare acestor interese generale. De aceea s'a și putut bucura de atâta viçoare, de încrederea generală și de participarea tuturor Românilor la acțiunile sale.

Astra a trăit în spiritul Națiunii noastre, contopindu-și destinul cu destinele acestei Națiuni, pulsând întotdeauna de viață sănătoasă și creatoare și întemeindu-se pe fundamentul etic în toate actele sale.

Dacă n'ar fi existat Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporul român, putem afirma pe drept cuvânt că ar fi fost aproape imposibilă organizarea și propășirea economică a poporul român. Astra, pe lângă că a înmănușiat toate energiile românești, a inițiat și susținut în același timp o acțiune educativă în rândurile țărănimii, pentru ridicarea nivelului de înțelegere a acestela, inspirând și coordonând toate inițiativile și înfăptuirile cu caracter economic ale Na-

¹⁾ Revista „Transilvania”, anul 1911, pag. 345.

țunii noastre de dincoace de Carpați. Astra a trasat liniile mari ale politicii noastre economice. Ea a fost sufletul, creierul și motorul întregii vieți românești din Transilvania.

Din sfaturile Conducerii centrale a Asociațiunii s'a inspirat întreaga acțiune de creație a Institutelor financiare și a burgheziei comerciale și industriale românești, tot de aici a pornit ideea reuniunilor și însoțirilor, adică a Instituțiilor cu caracter asociaționist și cooperativ, precum și opera de organizare pe baze naționale a agriculturii noastre.

Astra, prin autoritatea sa, unanim recunoscută și acceptată de toți, a imprimat diferitelor întreprinderi economice un caracter social-național, oprindu-le de a aluneca pe panta antisocială și antinațională a unei politici de exploatare excesivă și de a se arunca în vârtejul aventurilor riscante și demoralizatoare. Prin aceeași autoritate a sa, Asociațiunea a insuflat spiritul demnității tuturor acțiunilor și creațiilor economice românești din Transilvania.

Numai în modul acesta ne putem explica de ce, în ciuda tuturor mașinațiilor, stărnite neconținut de organele oficiale ale statului maghiar, Instituțiile românești s'au putut menține, au putut prospera și au izbutit să-și îndeplinească importanta menire în viața economică a Națiunii noastre.

Este interesant că, până la Unire, atâta timp cât întreprinderile românești au respectat autoritatea „Astrei”, iar conducătorii vieții noastre economice s'au încadrat în viața Asociațiunii și s'au inspirat din idealurile ei, nu s'a produs nicio deviațiune dela linia ascendentă a dezvoltării economice naționale și nicio abatere dela comandamentele eticet sociale și naționale. Atâta vreme s'a menținut și solidaritatea națională, cea mai puternică forță de rezistență și progres.

Îndată ce economicul s'a despărțit de Astra, acesta a rămas fără conținut sufletesc și fără ideea călăuzitoare, lăsându-se prins în ghiarele instinctului materialist. Ceea ce a contribuit la slăbirea autorității morale, încrederii și temelniciei social-naționale a acțiunilor economice românești, precum și a solidarității naționale, săvârșindu-se astfel o eroare greu de reparat împotriva intereselor Națiunii noastre.

. . .

După Unire, rolul economic al Asociațiunii a scăzut, menținându-se aproape numai cel cultural. Viața economică a Transilvaniei a ajuns pe de o parte sub directivele politicii economice a Statului român, pe de altă parte sub influința — de cele mai multe ori dăunătoare — a organismelor economice private, existente în vechea Țară.

Băncile locale românești, care înainte finanțau în deosebi agricultura noastră, după Unire și-au deplasat câmpul de interes în industrie și comerț. Iar sucursalele băncilor din București, înființate dincoace de Carpați, și-au limitat activitatea aproape exclusiv la acordarea de credite comerțului și industriei.

Care era însă înfățișarea celor două ramuri de activitate economică? — Atât comerțul cât și industria erau în marea lor majoritate străine.

Ne-am găsit astfel în situațiunea dureroasă, de a constata cum mijloacele financiare ale băncilor românești, adică banii adunați din sărăcia Românilor, finanțau opere economice străine, în timp ce agricultorii români îndurau lipsa creditelor necesare consolidării și dezvoltării gospodăriilor lor.

Dacă adăugăm la toate acestea acțiunea băncilor străine, alimentate cu fonduri supraabondente dinafara granițelor, ne putem da ușor seama pentru ce, în cluda celor 22 de ani de stăpânire românească, în 1940 străinii se găseau în situațiunea de stăpâni la noi acasă atât în industrie și comerț, cât și în celelalte sectoare ale vieții economice din Transilvania. Ceea ce ne îndreptățește să tragem concluzia că, rolul național al unei instituțiuni bancare se poate deduce nu numai din naționalitatea acționarilor, cât mai cu seamă din naționalitatea debitorilor adică a înființivelor și întreprinderilor pe care le finanțează. Fiindcă, din punct de vedere național nu contează numai remunerarea capitalului, ci mai cu seamă valorizarea muncii naționale.

Dar trecând peste aceste considerațiuni privind stările din Transilvania, este necesar să stabilim că, epoca Unirii coincide cu ascensiunea capitalismului internațional în România, capitalism ce s'a dovedit incapabil de a constitui elementul de prosperitate națională. Faptul reiese atât din cercetarea realităților social-economice românești, cât și din modul deosebit de evoluție a capitalismului la noi, față de țările apusului.

După Werner Sombart,¹⁾ în dezvoltarea capitalismului s'au marcat trei etape:

1. Etapa capitalismului comercial.
2. Etapa capitalismului industrial.
3. Etapa capitalismului financiar.

Pentru a trece dela prima etapă la cea de a doua, capitalul a fost nevoit să ocolească barierele feudale ale breșelor dela orașe, comercializând industria casnică dela țară și înființând fabrici înafara ora-

¹⁾ „Das moderne Kapitalismus“, Berlin 1927, vol. II, pag. 884 și urm.

șelor. Producția industrială a fost aservită astfel întreprinzătorului comercial, lucrând la ordinele acestuia.

Pătrunderea capitalului comercial în domeniul producției industriale constituie preludiul revoluției tehnice, industriile casnice locale, începând cu cea textilă, tehnificându-se, treptat.

Desvoltarea industriei a provocat concentrări de populație, sporind totodată cererea de materii prime și alimente și stimulând intensificarea producției agricole, adică creșterea randamentului muncii agricole și ridicarea standardului de viață a țaranului.

Acesta-i înțelesul teoriei lui Sombart asupra evoluției capitalismului. Dacă pentru Europa apuseană teoria amintită își găsește o perfectă aplicare, pentru România, însă, în niciun caz.

Pentru că la noi în primul rând nu a existat un capital comercial național, capabil să desvolte o industrie proprie. Iar atunci când s'a ajuns la înjgheburile unei așa zise industrii naționale cu capital străin, dezvoltarea acestora n'a urmat scara de succese indicate de Sombart, în sensul de a se fi transformat în fabrici industriale casnice deja existente, care utilizau materia primă produsă de munca țărănească. Dimpotrivă, la noi au luat ființă în deosebi industriile exploatoare ale bogățiilor naturale — petrolul și lemnul — care asigură deținătorului de capital o desfacere sigură a produselor și o rentabilitate excesivă.

În asemenea condițiuni nu e de mirat dacă industriile amintite nici nu au creat concentrări de populație prea importante în cuprinsul Țării, nici nu au utilizat ca materii prime produsele agriculturii. Cu alte cuvinte, așa zisa industrie națională n'a stimulat ca în țările apusene o intensificare a producției agricole și o mai optimă valorizare a muncii și produselor muncii țărănești. Ea n'a creat nici posibilitatea plasării în condițiuni bune și în măsură mai mare a surplusului de brațe dela țară. Nu. Fiindcă industria amintită a urmărit pur și simplu exploatarea bogățiilor oferite de-a-gata de natură, exploatare ce în general nu utilizează multe brațe de muncă și chiar și acelea pe care le utilizează, efectuează muncă brută și sunt în general slab salarizate.

Prin aplicarea în ultimele decenii a unui regim vamal protecționist în favorul industriei, din lipsa de capital național, România nu a urmat calea normală de evoluție a capitalismului, ci a trecut direct la industria de fabrică cu ajutorul capitalismului străin. Deoarece este îndeobște stabilit că, atunci când — datorită protecționismului vamal aplicat de o țară importatoare de produse fabricate — aceasta deși nu mai importă astfel de produse, este forțată totuși să importe capitaluri străine, instalațiuni de fabrici și tehnicieni.

Țările capitaliste își compensează astfel pierderile suferite prin restrângerea exportului lor de mărfuri cu beneficiile capitalurilor, instalațiilor de fabrică și tehnicienilor exportate. Suferă ce e drept o micșorare a activului balanței comerțului, dar se bucură în schimb de un spor apreciabil al activului balanței plăților.

Așa fiind, capitalismul comercial ce s'a format în țara noastră este un produs al capitalismului extern — cu funcțiune de camătă — nu un capitalism național, izvorit din acumularea economiilor realizate de celulele vieții economice românești. Nu. Fiindcă aceste celule nu s'au bucurat de randamentul necesar unui venit, capabil să asigure un surplus destinat formării capitalului comercial propriu.

Dar, economia națională, datorită transformărilor generale de ordin social economic ale epocii, precum și politicilor economice greșite, practicate de Statul nostru, a avut de suportat și alte neajunsuri.

Trecerea dela economia naturală la cea a banului pe de o parte și invadarea pieței noastre cu produsele industriei manufacturiere străine pe de altă parte, au smuls economiile noastre țărănești din tiparele tradiționale și le-au aruncat în vârtoarea schimbului și creditului.

Țăranul nostru s'a trezit deodată desarmat în lupta economică. Neputându-și valorifica produsele în condițiuni avantajoase, el s'a găsit în continuă lipsă de bani, dar cu cheltuieli sporite. În urma invaziei produselor manufacturiere străine de calitate inferioară, dar mai ieftine, țăranul român a renunțat la utilizarea produselor industriei sale casnice, superioare ca trăniciole. În forma aceasta s'a ajuns la desființarea industriei casnice, la înmulțirea zilelor neutilizate de țăran, adică neremunerate și la necesități sporite de bani, pentru ca acesta să-și poată procura de pe piață articolele, pe cari mai înainte și le producea singur.

Starea plugarului român nu s'a ameliorat nici după marea reformă agrară din 1920/21. Este adevărat că, prin reforma amintită săteanul a fost scos din starea de neolobăgie în care se găsea până atunci, dar situația economică l-a rămas aproape neschimbată.

Deși ne place, îndeosebi în vremuri de cumpănă și de strâmtorare, să declarăm cu emfază că temelii și scutul Statului nostru este țărâniea; deși aceasta a dus greul războaielor și a suportat sarcinile păcii, totuși, politica noastră economică a fost în contradicție flagrantă cu interesele țărănimii, deci cu interesele naționale.

S'a dat țăranului pământ, dar nu s'au creat pe seama gospodăriei țărănești posibilități financiare de îmbunătățirea inventarului și de raționalizarea producției. S'au înființat instituțiuni de credit pentru finanțarea unei industrii și unui comerț în marea lor majoritate străine, fără a se face aproape nimic pentru procurarea de mijloace financiare unicele ra-

muri economice naționale, agricultura. S'a aplicat pe de altă parte o politică comercială dăunătoare valorificării la prețuri remuneratoare a produselor agricole.

Sectorul industrial s'a bucurat de toate avantajele unei bune organizări, atât pe plan național cât și internațional, în timp ce sectorul agricol a fost aproape cu desăvârșire neglijat. Industria, înarmată cu cele mai puternice arme — cartelul și trustul — stă față în față cu agricultura, care se găsește desarmată prin lipsa-i de organizare. Drept consecință, industria deține monopolul dictării prețurilor atât la desfacerea produselor proprii cât și la aprovizionarea cu materiile prime și alimentare furnizate de agricultură. S'a provocat astfel un dezechilibru nedrept între prețul produselor industriale și al celor agricole; de asemenea între prețul cu care vinde agricultorul intermediarului și cel cu care cumpără consumatorul dela intermediar. Munca agricolă, adică munca națională, este remunerată în condițiuni de evidentă inferioritate.

Înainte de recentul războiu mondial ne găsim în situația anahronică de a constata că, în timp ce producătorul vindea un kg. de lână cu 100 lei, consumatorul cumpăra metrul de stofă cu 1000 lei.

În asemenea împrejurări este natural ca țărănimea, adică majoritatea covârșitoare a Națiunii române, să aibă un venit și un standard de viață sub nivelul normal.

„Cercetările secției de economie rurală de pe lângă Institutul de cercetări agronomice al României, cu privire la rentabilitatea agriculturii țărănești a făcut dovada că cu toate că exploatarea agricole țărănești, cercetate în anii 1933—34, 1934—35 și 1936—37 au dat un venit agricol, nu toate dau un excedent bugetar” . . . „De asemenea, în exploatarea cercetate în 1935, venitul agricol nu era suficient pentru consumul familiei.”¹⁾

În județul Cluj, cel mai mare venit net anual la hectar, în anul cel mai bun, nu depășea suma de 1993 lei.²⁾ Luând în medie câte 5 ha. proprietate de familie, ajungem la concluzia că o familie țărănească, compusă în general din cel puțin 5 membri, nu realizează anual nici 10.000 de lei venit.

Cu un asemenea venit, grosul Națiunii noastre nu poate duce o viață corespunzătoare muncii cheltuite și unui standard de viață cât de cât omeneșc. Cu o astfel de valorificare a muncii naționale firesc este ca satul să tânjească în întuneric, insalubritate și sărăcie, în vreme ce orașul, situat numai la câțiva chilometri depărtare, să sburde în bine-

¹⁾ Virgil Madgearu : „Evoluția Economiei Românești”, pag. 38, 39.

²⁾ Sabin Cioranu : „Monografia județului Cluj”, în manuscris, pag. 395—396.

facerile culturii și civilizației, precum și în belșug economic, deși acest oraș a constituit până mai ieri focarul tuturor acțiunilor de subjugarea și desființarea noastră ca națiune, iar astăzi același oraș, în majoritatea cazurilor, continuă să reprezinte citadela de conservare a puterii economice străine.

Datorită împrejurărilor descrise anterior, copiii cel mai destoinici dela țară, cari ar putea aduce cu ei specificul sufletului, minții, caracterului și vigoare românești, nu pot urma la școlile secundare și superioare, spre a-și dezvolta acolo capacitatea creatoare românească și a o pune apoi în serviciul Țării. În locul lor invadează școlile și universitățile mediocrității satelor și progeniturile burgheziei orășenești, străine sau de origine străine foarte variate și foarte obscure.

Așa fiind, pătura conducătoare, formată dintr'un mozaic de elemente — în majoritatea cazurilor de o inferioritate evidentă intelectuală și morală față de superioritatea calităților Națiunii — continuă a se menține într'o discordanță, uneori chiar în opoziție cu spiritul, cu idealurile și cu năzuințele Neamului, fiind gata oricând la orice tranzacțiuni și cesțiuni rușinoase în dauna intereselor naționale. Ne poate servi ca exemplu în această privință întreaga politică social-economică a Țării, dar în deosebi amarnica zi de 30 August 1940.

În timp ce alte țări, având o structură industrială, caută să întărească prin toate mijloacele pătura rurală, spre a-și forma un stâlp solid de echilibru social, noi, deși suntem un stat cu structură agrară, am contribuit la fortificarea tocmai a culburilor din cari au răsărit întotdeauna germelel desechilibrului.

O asemenea stare, neconformă nici cu dreptatea nici cu interesele naționale, nu mai poate dăinui. Trebuiește inaugurată fără întârziere o nouă politică social-economică, menită să ridice agricultura cel puțin la același nivel de organizare cu al industriei.

De sigur că, nu poate fi vorba de o abandonare a sectorului industrial la voia întâmplării, deoarece prea sunt mari sacrificiile depuse din partea Statului la temelia acestui sector. Dar, vor trebui atenuate la maximum tendințele de rentabilitate exagerată a capitalului industrial, spre a se putea realiza astfel un randament național optim, rezultat din prețuri mai reduse la vânzarea articolelor industriale, mai urcate la desfacerea produselor agricole și o remunerare mai justă a muncii românești.

În ceea ce privește sectorul agricol, înainte de a schița conturul organizării acestuia, se cuvine să-l lămurim înțelesul. Sectorul agricol nu cuprinde numai producția agricolă propriu zisă, ci toate activitățile de industrializarea și comercializarea produselor agricole, precum și pe cele de aprovizionarea gospodăriilor țărănești și de finanțarea acestora.

Întreg sectorul agricol, sub toate aspectele sale, se cere organizat. Forma cea mai potrivită de organizare cred că este cooperativa — așa numita cooperativa agricolă, — care corespunde întocmai atât structurii social-economice agrare a României, cât și spiritului de solidaritate, de însoțire, ce se manifestează de veacuri în viața populației noastre rurale.

Cooperativa — bineînțeles o cooperativa liberă, autonomă, nebiurocratizată și nedenaturată de practici capitaliste — va avea misiunea să organizeze sectorul agricol în așa fel ca :

1. Produsele agriculturii să ajungă pe piață trecute prin toate transformările, adică sub formă finită, înglobând și remunerând cât mai multă muncă românească. În acest scop, urmează a se înființa industriile anexe agriculturii, capabile să utilizeze și valorifice la maximum brațele țărănești, care de regulă șomează în cea mai mare parte a anului, sau care în epoca de stagnare a muncilor agricole se angajază în sectorul industrial cu salarii de mizerie.

2. Producătorul agricol, printr'o valorificare în comun a produselor sale să realizeze prețuri cât mai bune, vânzând consumatorilor direct, fără a mai suferi dijmuirea mijloacelor.

3. Aprovizionarea gospodăriilor țărănești cu articolele necesare să se facă direct dela producătorii industriali, fără a mai suporta plusul înjust de preț, încasat de o nesfârșită serie de intermediari, în marea lor majoritate străini.

Cooperativele ce vor trebui create în acest scop vor fi cele *pentru industrializarea și valorizarea produselor agricole precum și cele de aprovizionare în comun*, știut fiind că, problema valorizării muncii țărănești este tocmai o problemă de desfacere și aprovizionare în comun. Este curios că, deși suntem un stat agrar, chiar acestei probleme nu i s'a dat deslegarea cuvenită și tocmai cooperativele agricole nu s'au bucurat la noi de atențiunea necesară cu toate că este un fapt stabilit că, într'o țară agrară ca România, orice acțiune și orice înfăptuire de ordin cooperativ pentru a fi viabilă trebuie să se clădească pe temelia cooperativei agricole.

De sigur că, nu e vorba să se înființeze cooperative cu funcțiuni multiple și cu rază de activitate limitată la o singură comună, deoarece cooperativele agricole, adică economice, pentru a putea exista și prospera au nevoie de o capacitate financiară mai mare și de elemente conducătoare bine pregătite în tehnica operațiunilor respective. Se vor crea deci cooperative cu o singură funcțiune — specializate — și având ca rază de activitate o regiune, cuprinzând mai multe comune cu structură, necesități și cu interese economice identice. Așa ne indică practica unor țări civilizate, cu experiență și cu realizări fericite în domeniul cooperativei agricole.

Cooperatiile regionale, ce urmează a se înființa, urmează a se asocia în câte o centrală națională pe specialități. Prin mijlocirea acestor centrale, cooperatiile regionale de producție și valorizare în comun își vor comercializa produsele atât pe piața internă, cât și pe cea străină, iar cooperatiile regionale de aprovizionare în comun vor procura articolele necesare gospodăriilor membrilor lor. În forma aceasta se va inaugura un schimb intercooperativ atât în interior, cât și cu străinătatea, ceea ce trebuie să constituie idealul unei cooperări sănătoase și întemeiată pe principiile cooperatiste.

Prin înființarea de cooperative economice pe regiuni se va ajunge la formarea de centre economice, culturale și de civilizație în mediul rural. Se va întâmpla astfel o deplasare de intelectuali, adică de conducători, de la orașe în centrele rurale și se va realiza totodată o decentralizare, o descongestionare a binefacerilor economice, culturale și ale civilizației din orașele străine în favorul centrelor rurale românești.

Surplusul de brațe țărănești, prin crearea centrelor regionale de producție, valorizare și aprovizionare în comun, vor găsi mai cu ușurință la ele acasă posibilități de plasare și de câștig.

Înfăptuindu-se cooperativele agricole, bineînțeles cu ajutorul unei organizații de credit corespunzătoare agriculturii, țărâna română va realiza un plus de remunerare a muncii, un plus de preț la produsele sale și un minimum de cheltuieli cu ocazul aprovizionării. Ceea ce înseamnă un spor apreciabil de venit, o capacitate economică și de economisire incomparabil mai mare, un standard de viață mai ridicat și o bază sănătoasă de dezvoltare a unei civilizații rurale și a unei culturi generale. Dar, mai înseamnă și o stare de mulțumire generală în sufletul Națiunii române, capabilă să fortifice solidaritatea națională, să sincronizeze perfect destinele particulare cu destinul Neamului și să ridice în calea poștelor dușmane stăvila de nepătruns a forțelor morale, intelectuale și fizice a Națiunii române, închegată într'un stat românesc al tuturor Românilor, mare, puternic și trainic peste nesfârșirea mileniilor.

Nu trebuie să pierdem niciodată din vedere că, după cum starea de mulțumire economică a unui popor nu se măsoară cu o duzină sau cu câteva duzini de milionari, nici nivelul cultural al acestuia nu se deduce din existența unei jumătăți de duzină de savanți.

O națiune se bucură de o situațiune economică bună, când în sânul aceleia nu există indivizi puțin prea bogați și alții mulți prea săraci, ci toți membrii națiunii trăiesc în condițiuni economice mulțumitoare.

Tot așa, un Neam se găsește pe o treaptă culturală ridicată, când nu este bântuit de analfabetism și neștiință, ci când lumina înțelegerii și științei a pătruns în mase cât mai largi.

Numai prin îndeplinirea condițiilor de ordin social-economic, moral și intelectual amintite mai sus, Națiunea în totalitatea ei, va fi pătrunsă și dominată de conștiința menirii sale istorice, a demnității, a puterii și a drepturilor naționale pe acest pământ.

Pe drept cuvânt, problema pusă de mine poate provoca o serie de nelămuriri și îngrijorări. În deosebi, se vor întreba unii în chip firesc: Dacă introducem un sistem cooperativ complet în sectorul agricol al economiei românești, oare nu dăunăm tinerelor inițiative românești întreprinzătoare pe teren comercial și industrial?

Nu! — Deoarece domeniul vieții economice naționale este atât de vast, încât își pot găsi în el variate posibilități de afirmare atât cooperarea, cât și întreprinzătorii particulari.

Cel mai mari economiști accentuează tocmai necesitatea de coexistență a mai multor sisteme în diferitele compartimente ale vieții economice. Chiar dacă într'un anumit sector activează paralel cooperarea cu întreprinderea particulară, cooperativele nu urmăresc numai decât distrugerea întreprinzătorului particular, ci numai frânarea ridicării exagerate a prețurilor, adică realizarea *prețului just*, cum spunea Charles Gide, precum și ameliorarea calității produselor. Să nu uităm că, comerțul manifestează foarte adeseori tendințe monopoliste, adoptând metode de organizare și acțiune dăunătoare principiului randamentului național.

Așa dar, cooperatizarea ordinii economice a statului nostru social-agrar nu urmărește excluderea formelor de întreprindere capitalistă, ci numai o limitare a câmpului lor la acele activități, care nu valorifică, nu transformă produse agricole, nici nu aprovizionează pe agricultorii cu articolele necesare gospodăriei lor.

Chiar în sectoarele rămase la dispozițiunea întreprinderilor capitaliste trebuie să se opereze o adaptare a interesului individual la cel general național. Și în aceste sectoare e necesar să se ajungă la concluzia că, în afară de capital mai au deosebită importanță o capacitate morală și una de ordin profesional, spre a se curma pentru totdeauna avântul aventurii compromițătoare și al exagerării interesului individual, exagerare ruinătoare pentru economia națională.

Fiindcă, activitatea economică nu constituie numai o problemă de ordin economic, ci în deosebi una de dreptate social-națională și de demnitate românească.

Dar, trecând peste aceste considerațiuni de ordin general, este necesar să precizăm care este rolul „Astrei” în realizarea programului de propășire economică, schițat în paginile următoare.

În primul rând, Astra va trebui să reintră în tradiția și în rolul ce l-a avut înainte de 1918, de inspiratoare, îndrumătoare și coordonatoare acțiunii de organizare a Românilor, în concordanță numai și numai cu interesele acestora. În acest scop, va avea de alcătuit un plan de activitate prin colaborarea tuturor minților, sufletelor de elită și a forțelor creatoare ale Neamului nostru, cari vor trebui să revină neîntârziat la matca părăsită cu atâta ușurință și lipsă de prevedere, formând Statul major economic al Astrel.

În al doilea rând, Asociațiunea va relua propaganda economică și de organizare la sate în spiritul, intereselor țărănimii noastre, utilizând toate mijloacele moderne și eficace de propagandă. Prin despărțămintele sale va stimula înființarea de cooperative agricole pe regiuni, pornind dela experimentarea practică a unor cazuri singuratiche locale. De asemenea va trebui să influențeze în acest sens opera de legiferare și politica de înființarea comparative a Statului și a Organelor de conducere ale cooperativei române.

În vederea formării tehnicienilor care urmează a activa în domeniul cooperativei agricole, Asociațiunea are datoria să rela vechiul și bunul sistem al acordării de stipendii și ajutoare tinerilor destoinici dela țară, spre a putea studia organizarea cooperativei agricole în statele, în care acestea s'au bucurat de o dezvoltare temeinică și rodnică.

Reluând practica inaugurată prin anii 1905—1906, Astra prin contribuția despărțămintelor sale urmează să alcătuiască monografiile economice cât mai amănunțite și mai complete pe regiuni cu structură și interese economice identice. Fiindcă, numai cunoașterea realităților și necesităților economice ale diferitelor regiuni ne va pune în situația de a ști, ce anume organizațiunile sunt mai potrivite și mai utile și ce direcție trebuie dată politicii național-economice.

Iar în ceea ce privește înstăpânirea elementului românesc de cea mai pură origine etnică la orașe, tot Astrel îl revine rolul ca să provoace înființarea unei puternice instituțiuni financiare, care să asigure romanizarea proprietăților imobiliare urbane, a întreprinderilor industriale și comerciale, finanțând totodată în condițiuni multumitoare întreprinderile românești deja existente.

În concluzie, ziua de mâine, care va readuce Unirea tuturor Românilor într-o singură Țară, străjuită de granițele etnice ale românismului, va trebui să regăsească Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român pe puntea de comandă a destinelor naționale, imprimând cu autoritatea sa sporită pecetea spiritualității românești întregii vieți a României Mari.

NICOLAE IORGA, INTEMEIETOR DE MUZEE

La școala dela Fontenay-aux-Roses, înființată de Nicolae Iorga și care îl va avea totdeauna în frunte, pentru că urmașul lui se gândeste s'o mute la Paris și să-i dea astfel, cu altă vatră, și altă înfățișare, se mai găsea până acum câțiva ani, când am văzut-o din nou la locul știut, în sala din fund folosită ca atelier, o pânză cât un perete de biserică și pictată ca acei pereți. Unii din pictorii trecători pe la acea școală cu mireasmă de trandafiri, își încercase acolo nu numai pensula, dar și ceea ce i se părea că simte înaintea marelui om, care veghia neadormit, de departe sau de aproape, la bunul nume al aceluia așezământ. Era un portret al lui Nicolae Iorga, în mantia de brocard înflorit a unui ctitor domnesc. Nu știu să fi ajuns până la noi decât ca un fund de fotografie, făcută în aceeași sală, cu un rând sau altul de membri ai școlii, ca semn de aducere aminte la despărțire. Așa parcă l-am întâlnit într'un volum de *Mélanges*, publicația Școlii române dela Fontenay-aux-Roses.

Poate că a stat și el, când n'avea pe nimeni alături, așa cum am stat eu, cu gânduri mai mult mâhnite, față în față cu acea icoană. Omul începea să se desfacă de pământ. N'avea arătarea lui năvalnică și plină de viață. Arta bizantină îl prinsese în canoanele ei și-i dăduse nemișcarea de linii a sfințeniei. Aur cădea de peste tot și înăbușa orice era vremelnic. În tovărășia bogată, în care fusese așezat, amintea de Brâncoveanu dela Hurez, cu tot neamul Basarabilor îndărătul lui. Cine își putea închipui atunci că era să aibă o soartă aproape mai de groază, pentru că aveau să i-o pregătească, nu străini și păgâni, decât a nefericitului Domn? Artistul parcă presimțise sfârșitul. Era ceva în jurul capetelor, ca pâcla pe care o face lumina prea puternică, și cum trebuie să fie trecutul când arta vrea să-l prindă de-a-dreptul și nu în răsfrângeri și subînțelesuri. Între noi și acea lume nu mai era nicio legătură. Fusese ridicată încet și trecută între lucrurile fără vestejire.

Era în Mai. Rândunicile, care-și aveau cuiburile sub streșini, sburau țipând prin golul ușei mari deschise. Era casa lor, casa rândunicilor. Noi, oamenii, eram de prisos. Puteam să ne strângem buclucurile și să plecăm. Ne păzeau ele visul, la care ciopliserăm.

Am crezut că nicăieri acel perete de ctitor n'ar fi fost mai la locul lui, ca să ne păstreze pe Nicolae Iorga, decât în palatul Muzeului de Artă Bisericească din București. A fost o faptă a lui acest Muzeu, în care se înșiră, cu priviri lungi de Maica Domnului și cu săbii de arhangheli, cu potire de argint și cu cărți vechi scrise tainic, se înșiră cu chivote strălucitoare și cu uși împărătești, pe unde se intră în cer, ceea ce istoricul căutase în vieța tuturor popoarelor, și în întâiul rând în vieța poporului propriu, nu fapte de hrisoave, praf și pulbere, ci fapte de cultură, tot așa de vii astăzi, după trecere de secole, ca în clipa când au fost zămislite. Sunt sigur că era și Muzeul pe care-l iubea mai mult. A vrut să-l ducă și la Văleni, ca să-l aibă lângă el, pe locurile unde lucra, și atunci a înființat acolo Muzeul de lucruri bisericesti din curtea Bisericii Sfântului Filip. Întâiul așezământ pe care îl arăta cu iubire oaspeților, străini sau băștinași, era acesta. Cruci grele de fier, luate de pe turla vreunei biserici dărâmate, stăteau răzimate de pereți. Icoane la fel. Uneori erau lucruri mai mult de odinioară decât de artă. Singur printre ele, poate te-ai fi îndoit. Dar păzitorul, în care intrase duhul lor, era acolo. Nici nu te lăsa să vii fără el, de teamă să nu i le judeci, să le iei și să le ciocănești fără evlavie, să le descoperi poate lipsuri, pentrucă nu le auzeai glasul. Glasul acela îl auzeai deodată aproape. Nici nu mai voiai să te întorci și să-l vezi pe purtătorul lui. Era glasul, fără trup, al lucrurilor și al trecutului, intrupat în ele. Te lăsa furat de el.

Înainte de Nicolae Iorga, Muzeul de Artă Bisericească era numai o secție a Muzeului de Antichități. Praful care se lăsa pe pietrele romane sau grecești din Palatul Universității din București, se lăsa și pe colecțiile noastre sfinte. El le-a despărțit și le-a trimis în două clădiri deosebite. Atâția au murmurat, dar despărțirea s'a arătat de a doua zi folositoare. Casa Krețulescu din marginea Cișmigiului, cu plopi care ajung până la turnurile ei cu securi în vârf, pare o mănăstire puțin mai ciudată decât mănăstirile noastre și se potrivește minunat, cel puțin ca așezare, dacă nu ca împărțire înăuntru, cu menirea de acum, dată de Nicolae Iorga. Prin pomi bătrâni se văd sclipind apele lacului ca ale unui iaz, cu peștele de posturi lungi ale călugărilor. Din cotețele de dedesubt ies păunii albaștri, care-și deschid coada plină de ochi. Porumbeii gunguresc toată ziua. Mierlele cântă în ferestre. La toate ceasurile slujbei clopotele bat din două părți deodată, dela Schitu

Măgureanu, din față, și dela Popa Tatu și Cuibul cu Barză, din coastă. În întunericul și răcoarea odăilor se deosebesc frescele proaspete dela Curtea de Argeș și licăririle de pietre scumpe ale odoarelor așezate la adăpost. Toți Mitropoliții de pe vremuri se deslipesc încet din pereți, zeci și sute, și încep să cădelnițeze fără să mai rostească niciun cuvânt. Un cântec înăbușit, cu note înalte răspunde la o liturghie, pe care n'o auzim. Au venit toți, de pe unde se aflau ascunși, la bătaia clopotelor. Pe ei îi chemai.

În casa Krețulescu din București, Nicolae Iorga se simțea de două ori la el. Altă casă de țară, un fel de conac domnesc de moșie, al aceleiași boieroaice, se înălța la o fugă de cal de Vălenii lui. Îl putea vedea dela marginea orașelului, așezat în locul cel mai ridicat al văii, deasupra Drajnei. Nuci rotați și de vârste de pusnici îi dădeau umbră. Lumini se plimbau noaptea îndărătul ferestrelor, ca niște semnale. De câte ori am fost acolo, în acea gospodărie ținută cu mare iubire, casa din București mi-a venit în minte, ca și cum văzduhul ar fi adus-o aproape. Are și ea ceva mănăstiresc, depărtare de lume, pace și singurătate, glas de ape și de păduri. Niciodată n'am fost mai mult cu mine decât pe aleile casei acesteia dela Drajna. Mă deșteptau din gânduri numai clopotele șgomotoase dela gâtul cailor, care urcau la mal trăsurile de Văleni. Se îndreptau spre Chiojd sau Ogretin. Într'una din ele am văzut și pe Iorga. Se ducea la Nucșoara, la biserica de pe râpi a lui Eufrosin Poteca, în căutare de cărți vechi. Era cel mai harnic și mai priceput colecționar al Muzeului, care ar putea să-i poarte odată numele. Această casă de aici, dela sat, pe la poarta de cetate a căreia trecea mereu, l-a dus mai târziu la Palatul din oraș unde, când a avut puterea și împotriva voinței tuturor, a așezat cu toate comorile lui, Muzeul de artă Bisericească din România, cel mai bogat și mai netăgăduit pe care-l are țara. Ceilalți nu înțelegeau ce-l împingea cu atâta încăpățănare. El avea înaintea ochilor Casa Krețulescu dela Drajna și se simțea aici, în perechea ei dela București, mai puțin străin decât în oricare alta. Era ca un Metoc al ei.

Multe cărți ale lui Iorga sunt ca niște publicații ale acestui muzeu. Cele mai frumoase volume din punct de vedere grafic, pe care le-a scos el vreodată, sunt „Les Arts mineurs en Roumanie”, unul în 1934 despre icoane, argintărie și miniaturi, cu 207 figuri, între care 26 de planșe în culori, și celălalt în 1936 despre sculptură în lemn și țesături, cu alte 109 figuri și 4 planșe în culori. Sunt pagini mari și odihnitoare, de undă te întâmpină pe neașteptate vreo Coborire de pe cruce, în culori mohorite, sau niște sfinți schimnici la porțile cerului. Cartea este o adevărată biserică în care ai pătruns fără să bagi de

seamă, și ilustrațiile niște icoane de catapeteasmă. Îți vine s'o citești în genunchi. O tipărea la Imprimeria Națională, cu artiștii pe care această tipografie îi mai are încă, în același timp când scria Istoria Românilor în zece volume, un fel de Biblie românească, și moștenirea lui istorică, lăsată cu mare grabă, ca și cum ar fi știut ce-l așteaptă, neamului lui. Este piatra de mormânt, cioplită cu chipurile și întâmplările mari ale istoriei noastre, pe care și-a tras-o deasupra, când a fost silit să intre înainte de vreme în pământul rupt tocmai atunci în bucăți, ca să-l facă la loc și să-l ție, împreună cu alte puteri din adâncuri și așisderea lui. Dar, la o mai deaproape privire, materialul celor două volume e cules din Muzeul de Artă Bisericească sau din izvoarele de unde se adapă și el.

Foarte înrudite cu ele sunt cele două volume-album, cel dintâi cu portretele domnilor români, tipărit la Krafft și Drotleff în 1930 și celălalt cu portretele Doamnelor române, tipărit la Stroilă în 1937. Toți pereții de ctitori ai mănăstirilor noastre dela Basarabă cel Bătrân dela 1330, luat din Biserica Domnească dela Argeș, până la Doamna Zoe Ghica dela Mănăstirea Frumoasa de lângă Iași, se înșiră într'un alaiu strălucit, în haine de luptă sau în vestminte de primire, într'o amăgire, jumătate de chipuri de zugrăvi necunoscuți și jumătate de făpturi aveau, cu vieața și cu lumea de atunci. Stăm și-i privim cum trec, noi de aici, din cartea lui Iorga, iar ei, din aerul subțire de pe tărâmul celălalt, pe care nu-l pot răsufla oamenii. Intorc foaie după foaie și dau de domni pe care-i cunosc din altă parte și-i văd în fiecare zi. Casa Școalelor are din anii ei buni niște copii făcute în mărimea originală, după foarte mulți domni munteni și moldoveni, de pictori începători. Primeau dela instituție ajutoare de studiu, care se-mănau cu niște burse și aveau această îndatorire la urmă, să lucreze câte un ctitor domnesc și să-l trimită la colecție. Unii din pictorii începători de pe acea vreme au ajuns maeștri ai artei plastice românești, așa încât numele lor care la început stătea sfios pe o pânză cu cei mai mari stăpânitori de țară, îi împrumută astăzi un nou preț. Cine trece prin sălile Casei Școalelor trece de o parte și de alta printre domnii și domnițele de demult, cu biserici pe brațe și copii la picioare. Mircea dela Cozia, cu ochii scoși, așa cum l-au batjocorit păgânii și nu mai poate fi văzut, pentru că pe peretele Mănăstirii a fost dres, Ștefan cel Mare dela Voroneț care trebuie să fi fost lucrat cu lumânări aprinse, pentru că în colțul lui e totdeauna întuneric și zadarnic m'am ostenit să-l deosebesc de fiecare dată când am fost, Mihai Viteazul dela Biserica Mihai Vodă dela București, purtând chivotul împreună cu Doamna Stana și foarte depărtat de războinicul obișnuit,

cu barda ridicată în mâna stângă, Duca Vodă, întâiul Hatman al Cazacilor peste Transnistria și Transbughia, unde noi ajunseserăm înaintea Rușilor, destul de proaspeți pe aceste locuri, înconjurat de domnițele lui, care fâlfăie neconținut din penele albe dela pălării. Iorga le privise și el ca și noi, fără alt gând, atât cât avusese deosebite însărcinări dela Casa Școalelor și trecuse pe dinaintea lor. Când era Ministru al Instrucției și Președinte al Consiliului de Miniștri și a mai trecut odată, le-a văzut cu alți ochi. Toate aceste pânze, de mare valoare istorică, n'aveau ce să caute aici și trebuiau numai decât trimise la Muzeul de Artă Bisericească. Domnii urmau să-și ia soțiile, domnișorii și domnițele, să-și ia bisericile și unii și pe Isus și Maica Domnului, cărora li le închinaseră și zugravul le făcuse și lor loc, între stele, pe același perete și să treacă drumul din strada General Berthelot în strada Știrbey Vodă. Desnădăjduit, un vechiu funcționar, directorul Văleanu, sinucis bietul mai târziu, fără vreo vină și care se nimerise să fie nepotul fostului administrator, Mihai Popescu, înființatorul acestei galerii domnești, se apucase, ca să păstreze tradiția, să dea să se facă în pripă copii după copii. Copiile numărul 1, cele vechi, aveau să-i rămână și mai departe Casei Școalelor, iar copiile numărul doi, să asculte de poruncă și să plece unde li se arătase. În cele din urmă copiile numărul 2 n'au mai avut de ce să fie făcute. Guvernul Iorga s'a retras curând și titularul lui întors la președinția Comisiei Monumentelor Istorice, a uitat să le mai ceară. Iar la Casa Școalelor putem trece și acum în fiecare zi, urmăriți pe săli de domnii și doamnele a șase sute de ani de istorie. Cele două volume de portrete domnești fac și ele parte dintr'un fel de publicații ale Muzeului de Artă Bisericească. Vizitatorii lui ar trebui să le găsească la intrare, împreună cu catalogul.

Monumentele istorice, care cad în grija Comisiei, al cărei președinte a fost mulți ani Nicolae Iorga, sunt aproape toate biserici și mănăstiri. Monumentele antice, care numără și pe cele preistorice și nu se pot închipui fără casmaua săpătorului, monumente vii unele și monumente moarte altele, așa cum se zice limbi vii și limbi moarte, au un rost aparte. Celelalte, împreună cu tot ceea ce cuprind, arhitectură, pictură, sculptură, țesătură, tipografie, sunt în același timp monumente de artă bisericească și, în acest înțeles, numai niște secții locale ale Muzeului. Secția centrală este alcătuită numai din fărâme culese dela secțiile locale, fie prin desființare, fie prin dijmuire. În organizarea de astăzi, Muzeul de Artă Bisericească este o unealtă de lucru a Comisiei Monumentelor, pe când, din cele ce s'au văzut, Comisia ar trebui parcă să fie un organ al Muzeului. Acest adevăr a ieșit la iveală atunci când Nicolae Iorga a făcut, ca Ministru, întâia Lege a

Muzeelor pe care am avut-o. Este drept că ea n'a luat ființă pentrucă nu s'a aplicat nicio singură zi, ca și Legea Bibliotecilor, cu care a ieșit odată, în Aprilie 1932. Dar aceasta este altceva. Gândul era bun și la el va trebui să ne întoarcem cât mai curând. De altminteri, dacă Legea Bibliotecilor și a Muzeelor nu s'a pus în aplicare, ea nici nu s'a abrogat. Oricând ar putea, cu oarecare îmbunătățiri, să dea naștere la o stare nouă, după care atâția și de atâta vreme suspinăm. Acea lege prevedea, între altele, un Consiliu al Muzeelor, care avea ca președinte de drept pe președintele Comisiei Monumentelor Istorice. În felul acesta, pentrucă peste Muzeu nu se putea să stea decât un muzeolog, odată ce era desemnat dinainte ca atare, fără alegere, Comisia Monumentelor Istorice alcătuita o singură ființă cu Muzeul de Artă Bisericească, dela care se putea zice că primea căderea și dreptul să prezideze un Consiliu al Muzeelor. Dacă nu Muzeul ar fi stat pe lângă Comisia Monumentelor Istorice, ca astăzi, ci Comisia ar fi stat pe lângă Muzeu, atunci directorul Muzeului, om de tehnică muzeală și nu președintele Comisiei, mare istoric, ar fi urmat să stea în fruntea Consiliului Muzeelor, de atâtea feluri și trecând peste marginile istoriei. Lucrul dacă nu pare tuturor deopotrivă de limpede, capătă la mine această înfățișare, puțin silită, mai mult ca să arăt cât se greșea cerându-se ca Muzeul de Artă Bisericească să nu atârne de Comisia Monumentelor Istorice. Iorga a văzut mai bine și l-a desfăcut dintr'o formație de sine stătătoare, aducându-l Comisiei.

Am fost zilele trecute pe la Mănăstirea lui Matei Basarab dela Strehaia. Atât la ușe, în boltitura groasă a intrării, cât și pe peretele din pronaos al ctitorilor, se văd rosături mari. Iorga a trecut pe aici cu oameni de știință străini, cărora a vrut să le facă dovada că sub pictura de astăzi se găsește alta, mai veche și mai bună și a pus pe specialistul însoțitor să curețe o parte din tencuială. Simțim și noi încă odată mirarea pe care trebuie s'o fi simțit acei oameni, atunci când au început să iasă din perete pe măsură ce sfinții de afară cădeau, ca un alt strat de credință, o artă mai caldă și mai adâncă. Cine știe când se va mai opri cineva, cu aceeași pricepere și putere, ca să ia acest vestmânt mai ieftin, aruncat peste vestmântul sfânt de dedesubt, care, el, trebuia, în mintea ctitorului, să îmbrace pentru totdeauna trupul locașului?

Am văzut Biserica Domnească din Curtea de Argeș, despovărată în sfârșit de tot ceea ce-i ascundea, ca un mușchiu crescut pe deasupra, făptura dela început. Pridvoare, turle mai dincoace, s'au dus. Pictura mai nouă a fost spălată și pictura dela 1350 și-a arătat încet-încet culorile proaspete. Intemeietorul Țării Românești a ieșit de sub lespezi

cu coroana pe cap și cu cingătoarea de aur, acolo unde fusese mijlocul subțire de cavaler. De ea atârname sabia cu care a înfrânt la Posada pe soldații lui Carol Robert, cum se arată în Cronica cu ilustrații dela Viena, *Chronicon pictum vindobonense*. La o mică depărtare se ridică mândră biserica Mănăstirii lui Neagoe, dar nu așa cum o zidise și o împodobise Domnul, ci așa cum, după ce o dăramase până în temelii, a zidit-o din nou, cât mai aproape de ce fusese sau i s'a părut că a fost, arhitectul restaurator Lecomte du Nouy. Stau față în față două păreri despre păstrarea monumentelor istorice. Iorga a fost totdeauna pentru a doua și a lui s'a adeverit în cele din urmă mai bună și a biruit.

M'am învățat și eu în jurul Bisericii Doamnei din Calea Victoriei din București, Doamna lui Șerban Cantacuzino. Era o biserică în pământ, ascunsă într'un fund de gang și apăsată de casele mari dimprejur. Aceasta de mulți ani și până de curând. Părea osândită dărâmarii, ca să lase liber locul, cum fusese până la 1896 Biserica de peste drum a Sărindarului, mult mai arătoasă și mai păstrată decât ea. Ca să facă o fântână pentru venirea Impăratului Franz Iosif la București, Primăria de atunci n'a găsit nimic mai bun decât s'o dea târnăcopului. Un arhitect al Comisiei Monumentelor Istorice, om de studii și de artă, a făcut, în schimb, din Biserica Doamnei, vechiul giuvaer arhitectonic pe care îl dorise și-l avusese ctitora ei din secolul al XVII-lea. Un pridvor pe stâlpi, cu lespezi înflorate, s'a deslușit din îmbăcseala adausurilor. S'a săpat după pardoseala de atunci și, ca să intrăm, astăzi coborâm câteva trepte. Scufundându-ne până la ea, biserica s'a înălțat.

Am stat minunat înaintea bisericii lui Ștefan cel Mare din Hârlău. Dacă arăta așa, în zilele marelui Domn, cum arăta acum, arăta frumos. Turla se rezema subțire și ușoară pe acoperișul cu coamă. Ocnite și firide îmbogățesc și înmulțesc zidurile. Farfurioare și discuri de smalt verde și albastru fac un brâu pe la ciubucul de sus și parcă sunt capetele de smarald și de safir ale unor cuie care țin toată această scheletărie de piatră. Pe aproape trebuie să fi fost Palatul Domnesc. O femeie tânără, îmbrăcată în port de țară, a stat locului și se uită și ea poate pentru că mă uit eu, la sfânta clădire scoasă de aceeași grije din paragină. Poate e Răreșoia, care a dat lui Ștefan cel Mare pe Petru Măjerul, domnul de mai târziu al Moldovei, nu numai prin dreptul nașterii, dar pentru că era vrednic. Moldova mai poate să dea și alți oameni.

Președintele Comisiei Monumentelor Istorice și întemeietorul Muzeului de Artă Bisericească este pretutindeni de față, de ani de zile, în toate aceste prefaceri, tipăriri de cărți, puneri la cale administrative-

și deșteptări ale iubirii pentru trecut. Aleargă, se sbate, ceartă, pune el însuși mâna, spune câte un cuvânt care merge la inimă și rămâne. Nicolae Iorga nu poate fi înțeles, oricât de scânteietoare i-ar fi celelalte indeletniciri, fără această sarcină de gospodar și de muncitor printre ruine. Acolo îl vom întâlni totdeauna, chiar dacă în alte părți făptura lui va începe să pălească. Este locul unde trebuie adusă pânza uitată dela Fontenay-aux-Roses. Duce pe brațe, nu vreun chivot de argint, ci tot ce neamul românesc a făurit de seamă și Nicolae Iorga, din viața lui, i-a dat viață a doua oară.

EMANOIL BUCUȚA

NICOLAE OLAHUS ȘI CRUCIADA CONTRA TURCILOR

Puternica personalitate a primului umanist de origină română s'a bucurat atât de atenția neobosită a istoriografiei noastre, cât și de a istoriografiei maghiare și slovace.

S'a căutat totdeauna să se scoată în evidență, mai ales importanța rolului jucat de Olahus în ce privește sprijinirea catolicismului din Ungaria secolului al XVI-lea, înfățișându-se toată neostoita lui osârdie pentru organizarea bisericilor și școalelor din patria lui adoptivă.

S'a studiat activitatea lui literară, teologică, istorico-geografică și, în genere, culturală; dar s'a neglijat tot atât de importanta lui activitate politico-diplomatică, determinată de pericolul turcesc.

Doar acum, de curând, istoricul slovac Dr. Vojtech Bucko, într'o lucrare închinată exclusiv lui Olahus și epocii sale,¹⁾ se ocupă în capitolul VII (Oláh a turecké nebezpečie = Olahus și pericolul turcesc) de poziția adoptată de umanistul român față de amenințarea turcească.

Faptul, că istoricul slovac a utilizat insuficient și fragmentar scrisorile lui Olahus privitoare la înjgheburarea unui front creștin antiturcesc, ne-a determinat să reluăm, pe baza corespondenței sale, toată lupta dusă de Olahus pentru pornirea cruciadei contra Turcilor.

Vasta corespondență a lui Olahus stă mărturie a interesului viu, pe care-l arată marele umanist evoluției luptelor cu Turcii, și a neobositei lui strădanii de a se creia un front creștin unitar pentru de-

¹⁾ Dr. Vojtech Bucko, *Mikulás Oláh a jeho doba (N. Olahus și epoca lui)*. 1493—1568. Bratislava, 1940. O cuprinzătoare dare de seamă a noastră asupra cărții lui Bucko va apare în *Anuarul Inst. de Istorie Națională dela Univ. Cluj-Sibiu*, vol. IX, care se află în curs de tipărire. O recenzie, bogată în observații judicioase, a dat și V. V. Jankovič în revista slovacă *Časopis slovenskej učenej spoločnosti (Acta eruditae Societatis Slovaca)*, III, *Historica slovac*, I/II, Bratislava, 1940—1941, pag. 348—352.

clanșarea unei cruciade antiturcești victorioase, menită să salveze Ungaria și Europa creștină de flagelul otoman.

Dăm tiparului rândurile ce urmează, ca un modest omagiu adus primului umanist român la împlinirea a 450 de ani dela nașterea lui.¹⁾

La începutul secolului al XVI-lea Ungaria se odihnea pe laurii acumulați de răsunătoarele victorii ale lui Ioan Huniade și de diplomația și luptele desfășurate de fiul său, Matia Corvinul. Dar pericolul otoman, înlăturat pentru moment în a doua jumătate a secolului precedent, reveni acum mai amenințător ca oricând asupra unei Ungarii sărăcite, desagregată de convulsii sociale și condusă de un rege slab, dominat, ca și tatăl său, de o nobilime decăzută.

În aceste condițiuni, catastrofa dela Mohács (1526) apare ca o concluzie firească a lungului proces de disoluție internă, care măcina de ani de zile temeliiile regatului ungar.²⁾

Porțile Ungariei căzute, Magnificul Soliman își deschise drum adânc spre inima Europei, în vreme ce moștenirea nenorocitului Ludovic II ajunse măr al discordiei între Habsburgul Ferdinand și Slovaca, voivod al Transilvaniei, Ioan Zápolya. În vara anului 1529 Soliman intra în Buda, după ce în câmpia dela Mohács poalele aurite ale hainelor lui fuseseră sărutate de cel mai proaspăt vasal, care se închină Turcilor, pentru a păstra o Transilvanie independentă sub oblăduirea Porții. În toamna aceleiași an steagurile verzi ale Profetului fâlfăiră chiar sub zidurile Vienei, care fu salvată atât de eroismul legendar al unor generali austriaci, de vremea rea sosită pe neașteptate, cât și de iminenta ofensivă de despresurare, pe care imperialii o pregăteau prin părțile Boemiei.

Ungaria rămânea pe mai departe teatrul sângeroasei dispute dintre cei doi competitori, câmp deschis ambițiilor atâtor seniori localnici, cari, ca Perényi, fraternizând cu Otomanii, înmulțeau actele de brigandaj în lungul și în latul năpăstuitei țări.³⁾

¹⁾ Nicolae Predescu, *Nicolaus Olahus (1493—1568) în Revista Fundațiilor Regale*, an. X, Nr. 8, 1 August 1943, pag. 454—455, amintind de împlinirea a 450 ani dela nașterea lui Olahus, își exprimă nădejdea în apariția unei lucrări documentare asupra vieții și faptelor lui. Această carte, pe care d-l Predescu nu o cunoaște, este tocmai cartea lui Bucko, care, cu toate deficiențele de concepție și metodă, este până acum cea mai serioasă monografie închinată primului umanist român.

²⁾ Cf. V. Papacostea, *Les deux Hongries*. Extras din „Revue historique du Sud-Est européen”, XVIII, Bucarest, 1941.

³⁾ Cf. Albert Lefavre, *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526—1722)*, Tome premier, Paris, 1902, p. 57.

În acești ani decisivi Nicolae Olahus pribegea prin părțile slovace ale Ungariei, în calitate de secretar al neconsolatei regine văduve Maria. El vedea cu imensă durere tot mai întinsa pustiire a Ungariei de odioară și-și exprima, cu atâta amărăciune, regretul că, în clipe atât de grele, în loc să se întreprindă o acțiune comună contra Turcilor, împăratul Carol V, ocupat în conflictul angajat în Apus cu Francisc I al Franței, se desinteresează de soarta Ungariei; iar Ferdinand singur nu dispune de forțe suficiente pentru a alunga pe Turci.¹⁾ În acest timp Turcii jefuiesc Ungaria, necinstesc fetele și femeile și duc mulțime de nenorociți în robie, având de gând să năvălească și în țările vecine regatului. Se fac, ce e drept, pregătiri intense în Boemia, Moravia, Silezia și în țările austriace pentru a veni în ajutorul Ungariei; dar încetineala, pe care o pun în realizarea promisiunilor lor, îl face pe Olahus să se teamă, ca nu cumva Turcii să ocupe între timp Ungaria și să ajungă până la zidurile Vienei.²⁾ De aceea Olahus își pune nădejdea numai în Bunul Dumnezeu, care va ajuta creștinilor, după cugetul și fapta lor, să scape din greul impas.

Teama umanistului român, de a vedea pe Turci asediind Viena, avea să devină fapt împlinit în mai puțin de trei săptămâni.

Sosind la Linz, Olahus află că sultanul a ajuns la Viena și a început asediul în 24 Septembrie,³⁾ punând în linie o armată de 300.000 de oameni,⁴⁾ cum mărturiseau cei ce se refugiaseră din Viena la Linz și cu cari Olahus avusese prilej să stea de vorbă. Regele Ferdinand alergă în Boemia ca să întreprindă de acolo acțiunea de despresurare a Vienei.⁵⁾ Însă, în timp ce regele continua pregătirile în Boemia, Olahus află că Turcii s'au retras dela Viena și, grăbindu-se să aducă acest fapt la cunoștința prietenilor săi, nu uită să pomenească și de intenția lui Ferdinand de a relua, încă înainte de căderea iernii, cetățile ungurești, încăpute pe mâna Turcilor.⁶⁾ Desfășurarea operațiilor, angajate în Ungaria, în toamna anului 1529 și în iarna anului următor,

1) *Oláh Miklós levelezése in Monumenta Hungariae Historica. (Magyar történelmi emlékek.) Első osztály: Okmánytárak.* 25 köt. Közli Ipolyi Arnold, B.-Pest, 1875, p. 16—18.

2) *Idem, ibidem: Ex Znoyma, 4 Septembris 1529, Ad Paulum Gerebium...* „dum se parant, accingunt, monent, interea Turcus, occupata Hungaria, Viennam usque appellere potest”. •

3) Data de 27 Septembrie 1529, la A. Lefavre, *op. cit.*, I, p. 53, este, fără îndoială, greșită.

4) Cifra e, evident, exagerată. A. Lefavre, *op. cit.*, I, p. 53, dă 120.000.

5) *Oláh Miklós levelezése*, p. 18—19: Ex Patavio, 8 die Octobris 1529. Ad Joannem Boclerum.

6) *Ibidem*, p. 11—12, Ex Lincio, 4 Novembris 1529, Ad Paulum Gerebium.

nu era dintre cele mai îmbucurătoare. De aceea, în Ianuarie 1530, Olahus, care se afla tot în Austria, indispus odată mai mult de lipsa unui front creștin unitar contra Semilunei, se îndrepta către însuși papa Clement VII, rugându-l să uzeze de întreaga lui autoritate pentru a împăca pe dizidenți, spre a se porni în sfârșit mult așteptata cruciadă creștină.¹⁾ Și îndată, în luna următoare, tot din Linz, Olahus scrie și lui Ferdinand, în care își pusese atâtea nădejdi. Il îndeamnă să grăbească spre Ungaria, unde — așa cum i-au scris prietenii lui de acolo — mulțime de oameni abia așteaptă sosirea oastei regale, spre a se uni cu ea în lupta pentru scuturarea jugului tiranului Turc. Și, pentru a-i da un imbold, Olahus îi reproșează că, în vreme ce atâtea speranțe se îndreaptă spre el, regele convoacă diete peste diete, călătorește dintr'o țară în alta, fără să ia, în sfârșit, hotărîrea mult așteptată.²⁾

Știrile tot mai rele, ce-i veneau din Ungaria, îl îndemnară pe Olahus să se adreseze iarăși papei, de data aceasta într'o scrisoare mult mai cuprinzătoare. După ce-i înfățișează groaznica înfrângere a creștinilor la Mohács și pomenește de rivalitatea dintre Ferdinand și Zápolya, Olahus insistă pe larg asupra asediului Vienei, „care, puțin a lipsit, de nu a fost ocupată. Și, dacă dușmanul ar fi asediat-o cu 8—10 zile mai înainte, Viena ar fi căzut; căci ostașii creștini au intrat în Viena abia cu 2—3 zile înainte de sosirea Turcilor”.³⁾ Mai departe Olahus relatează plecarea Turcilor de sub zidurile Vienei, lăsând în urma lor, atât în Austria, cât și în Ungaria, ruine și jale. Și din nou condeiful învățatului umanist stigmatizează pe cei ce, învrăjbiți de atâtea interese contrarii, sacrifică pe bieții creștini blestematului dușman. Terminând, apoi, lungă epistolă, Olahus imploră pe Clement VII cu mișcătoare cuvinte să se milostivească de suferințele bieților creștini și să determine pe principi să pornească o cruciadă generală contra Turcilor. Căci numai astfel creștinii, în deosebi Ungurii, vor scăpa de chinuri. Soarta creștinilor este în mâna papei. De el depinde libertatea, ori robia lor.⁴⁾ În osârdia, lui de a asigura un front creștin solid, Olahus nu ezită

¹⁾ *Ibidem*, p. 28—29, Ex Lincio, 28 Ianuarii 1530, Ad Pontificem Clementem VII.

²⁾ *Ibidem*, p. 33—34: Ex Lincio, 4 Februarii 1530, Ad Regem Ferdinandum Hungariae et Bohemiae.

³⁾ *Ibidem*, p. 35—39: Ex Lincio, 15 Februarii 1530, Ad papam Clementem VII: „... parum affuerit quin Wienna caperetur. Si octo vel ad summum decem diebus prius hostis ad obsidionem venisset, ea capta fuisset; nam nostri milites vix duobus aut tribus diebus ante Turcarum adventum fuerunt Wiennam ingressi”.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 40—41: „... Tibi Deus eum tribuit statum, ex quo tamquam ipsius vicarius, rebus christianorum multos iam annos contrariis, bene et laudabiliter primo quoque tempore compositis, principes alios, quibuscum nunc conventum agis, inducere possis ad expeditionem generalem contra Turcas suscipiendam”... „Si omni

să adreseze chiar observații serioase arhiepiscopului de Strigoniu, Pavel Varday, care părăsise pe Ferdinand, slăbind astfel frontul antiturcesc. După ce-i amintește comportarea admirabilă a predecesorilor săi, îl îndeamnă să le imite fapta.¹⁾

Și tot în scopul combaterii cu succes a Turcilor, Olahus nu uită să laude, în deosebi, pe episcopul de Cinci Biserici, Gh. Sulyok, care nici în cele mai grele clipe nu l-a părăsit pe Ferdinand și nu s'a alipit de Ioan Zápolya, omul Turcilor.²⁾

Știrile rele, ce i le trimitea din Ungaria episcopul de Agria, Toma,³⁾ îl făcură pe Olahus să se adreseze în primăvara lui 1530 însuși împăratului Carol V, rugându-l să pună capăt cât mai degrabă neînțelegerilor din Apus și să vină fără întârziere contra Turcilor, pentru a mântui Ungaria, provinciile lui părintești (Austria, Carintia, Stiria, Carniolia) și chiar întreaga creștinătate „ab hac teterrima immanique servitute”, asigurându-și astfel binecuvântarea tuturor generațiilor viitoare.⁴⁾

În neobosita lui activitate, Olahus împărțea încurajări în stânga și în dreapta, își mângăia prietenii și cunoștii din Ungaria de trecătoarelor lor suferințe,⁵⁾ insista rugător dela papa Clement VII la împăratul Carol V, dela cardinalul Bernard de Trient⁶⁾ până la Christofor, episcopul de Laybach, căruia-i scrie să adune bani, pentru a se putea

conatu, omnibus viribus et votis id complexus fueris, in eaque re elaboreveris, nemini est dubium, quin iam pro dimidia parte christianus populus, maxime vero Hungari, Turcarum et diuturnis et nocturnis excursionibus obnoxii, liberati sint ab hiis teterrimis crudelissimisque cruciatibus. In manu tua est salus omnium. Si voles, libertas nobis erit. Si noles, prompta est servitus perpetua"... Cf. și Dr. Vojtech Bucko, op. cit., p. 85—86.

1) *Ibidem*, p. 46 : Ex Lincio, 25 Februarii 1530, Ad Paulum Archiepiscopum Strigoniensem; V. Bucko, op. cit., p. 86. Este episcopul Paul Varday (1527—1549). (Vezi Pius Bonifacius Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Leipzig, 1931, p. 380).

2) *Oláh Miklós levelezése*, p. 51—52, Ex Lincio, 1 Martii 1530, Ad Georgium Eppum. Quinqueecclesiensem; Vojtech Bucko, op. cit., p. 86. Episcopul de Cinci Biserici este Georg II Sulyok (1528—1537). (Vezi P. B. Gams, op. cit., p. 377.)

3) *Oláh Miklós levelezése*, p. 49—50, Posonii 27 Februarii 1530, Thomas Eppus. Agriensis Nicolao Olaho, și răspunsul lui Olahus ad Thomam Eppum. Agriensem, Cancellarium Hungariae, Ex Lincio 7 Martii 1530. (*Ibidem*, p. 53.) Se svonea între altele că Ioan Zápolya, ajutat de 20.000 de Turci, ar avea de gând să atace Marchfeld, pentru a pune mâna pe proviziile destinate Vienei. (*Ibidem*, p. 54, Ex Lincio, 8 Martii 1530, N. Olahus ad Thomam Eppum. Agriensem, Cancellarium Hungariae) Episcopul de Agria este Tomfa V Zalaházi (1527—1537). (Vezi P. B. Gams, op. cit., p. 368.)

4) *Oláh Miklós levelezése*, p. 55, Linz, 11 III. 1530, Ad Carolum Imperatorem; Vojtech Bucko, op. cit., p. 86.

5) Cf. *Oláh Miklós levelezése*, scrisorile dela p. 57—59, 66—67.

6) *Ibidem*, p. 60, Linz, 24 III. 1530, Ad Bernardum Cardinalem Tridentinum, Cancellarium Regis Ferdinandi.

pune pe picior de războiu o oaste mare, menită să reziste Turcilor ; dar îi recomandă să evite o fiscalitate excesivă.¹⁾

În Aprilie 1530 Olahus trimite iarăși o lungă scrisoare regelui Ferdinand I, ale cărui silințe întru alungarea Turcilor le laudă, nădăjduind acum că și împăratul Carol V, împăcat cu Italienii și cu papa Clement VII, din mâinile căruia primise în Bologna coroana imperială,²⁾ va purcede, în fine, contra „necredincioșilor mărturisitori ai sectei mahomedane“. Își exprimă încrederea în acțiunea pe care o va desfășura împăratul la dieta imperială convocată din 8 Aprilie 1530, pentru a înfrăți pe principii creștini și pentru a-i urni la marea cruciadă.³⁾

În scrisoarea aceasta, adresată lui Ferdinand, jocul diplomatic al lui Olahus este destul de evident. Adresând laude lui Ferdinand, Olahus va fi urmărit să-l pregătească și mai mult sufletește pe rege, pentru ca, la dieta din Augsburg, acesta să ceară stăruitor imperialului său frate întreprinderea cruciadei antiturcești.

De altfel, însuși marele umanist român luă parte la dieta imperială, ca reprezentant al stărilor ungare, căutând și în noua lui calitate oficială să convingă pe împărat și pe principii creștini, de a veni neîntârziat în ajutorul Ungariei. În cuvântarea ținută la dieta din Augsburg, în ziua de 1 Octomvrie 1530, Olahus, după ce adresează neprecupețite laude ilustrului împărat, îi arată că Austria și Ungaria își pun în el toată nădejdea, că le va scăpa de Turci. Dar, de nu va acționa la timpul potrivit, atunci, nu numai Ungaria, ci și Austria și, în fine, chiar și Germania vor cădea sub jugul otoman.⁴⁾

Tot cu ocazia dietei din Augsburg, Olahus își îndreaptă insistențele și indemnurile și către principii imperiului, certându-i de indiferența arătată până atunci față de întâmplările dela Dunărea de mijloc și cerându-le să-și unească forțele și să pornească imediat contra necredincioșilor. Olahus stăruie pentru grăbirea cruciadei, întru cât Turcii, oboșiți de frigul și lipsurile campaniei din iarnă, când au suferit mari pierderi în cai, cămile și vite, sunt atât de slăbiți, încât ușor vor

¹⁾ *Ibidem*, p. 62, Linz, 30 III. 1530, Ad Christophorum Eppum. Labacensem. Este episcopul Christophorus Raucher (1488—26 X. 1536) de Laybach (Labacum). (Vezi Pius Bonifacius Gams, *op. cit.*, p. 282.)

²⁾ Cf. Manitius—Rudel—Schwahn—Kraetsch—Heffter, *Illustrierte Weltgeschichte*, Dritter Band: Neuere Zeit, Leipzig, 1931, p. 73.

³⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 64—65, Linz, 29 Aprilis 1530, Ad Regem Ferdinandum.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 75—79: Oratio extemporaria ad Caesarem Carolum Quintum, nomine Status Hungariae et Sclavoniae Anno MDXXX prima Octobris Augustae habita... „Si ergo tempore oportuno rebus nostris in extremum discrimen prolapsis succurrere non curaveris, veremur ne nos primum, deinde Austria, postremo tota Germania iugum Turcarum suis cervicibus sit susceptura“.

putea fi învinși. Și, ca și în cuvântarea adresată împăratului, Olahus îi previne că, dacă vor amâna iarăși expediția, Turcii se vor întări și mai mult și în curând chiar țările lor vor cădea în puterea Semilunei.¹⁾

Activitatea diplomatică desfășurată de marele umanist la Augsburg, pentru organizarea cruciadei antiturcești, se completează cu o serie de articole prezentate împăratului și principilor imperiului. În ele Olahus aducea câteva soluții de moment, cerând să se trimită în Slavonia 3000 de pedestrași cu 4 tunuri mari și 4 tunuri mici, pentru a supune țara în cursul iernii. Și același lucru îl cere și pentru Ungaria. În plus, atât împăratul, cât și principii vor da asigurări în scris Ungurilor și Slavonilor că vor întreprinde cruciada. Căci, dacă nu vor căuta să supună Ungaria și Slavonia în iarna aceasta și să-i stărpească pe Turcii din ele, atunci locuitorii din acele țări vor fi obligați să plătească tribut Turcilor. Ba mai mult, Olahus afirmă că, dacă nu-i vor ajuta nici în urma acestei solii a lui, atunci Slavonii și Ungurii vor fi siliți să se întovărășască cu Turcii („cum Turcis societatem inire“.²⁾

Interesul deosebit, cu care Olahus urmărea progresiunea Turcilor spre centrul Europei, făcea ca el să fie totdeauna informat, chiar de parte de țara lui.

Fiind încă la Augsburg, el scrie episcopului de Agria, Toma, înștiințându-l că generalul Wilhelm de Roggendorff a sosit în Ungaria în clipa când Turcii, ca la 20.000, năvăliră în acele părți ale Ungariei, care se zic țara lui Matei (terra Mathiae,³⁾ arseră cetatea Tirnaviei și alte orașe, prădând, distrugând cerealele, omorând bătrâni și răpind femei și fete.⁴⁾

Peste cinci zile, însă, Olahus revine asupra acestei scrisori, precizându-i episcopului Toma că i s'au adus alte vești, după care Turcii nu ar fi ars Tirnavia, ci, ocolind-o, s'au îndreptat spre Moravia, unde

¹⁾ *Ibidem*, p. 80—82: 1530, Ad Principes Imperii: ... „Quod si cessaveritis et subito more expeditionem ipsam ab hac tempore commodo prolongaveritis... hostem ipsam brevi multo maiore et potentia et viribus, quam antea, brevi venturum, et vestra imperia, dominia et terras in ditionem suam redacturum“. Cf. și Vojtech Bucko, op. cit. p. 87.

²⁾ *Ibidem*, p. 82—84, Augustae, 1 Oct. 1530: Articuli Caesari praesentati et aliis pricipibus Imperii.

³⁾ Este Slovacia de azi. Terra Mathiae o numește și Joannes de Thurócz, *Chronica Hungarorum* ap. I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*. Tom. I-us, p. 293—294 și p. 308. Cf. și K. Krofta, *Tchéques et Slovaques jusqu'à leur union politique*. (Extrait du *Monde slave*, tome I-er, Mars 1933, tome II, Avril 1933), p. 11. I se zicea astfel în amintirea lui Matei Čak din Trenčín, care stăpânise de sine stătător părțile de Nord ale Ungariei, în luptă cu Carol Robert, la începutul sec. XIV (1290—1321).

⁴⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 85—86, Augustae, 3 Oct. 1530, Ad Thomam, Eppum. Agriensem, Cancellarium Hungariae.

au ars oraşul Uhersky Brod (Brod Hungaricale). Tot în această scrisoare îl înştiinţează pe numitul episcop că principii au promis să dea împăratului 40.000 de pedestraşi şi 8000 de călăreţi; dar că doresc să ştie, totuşi, câţi soldaţi vor da pentru proiectata cruciadă antiturcească împăratul, regele Franţei, papa şi regele Ferdinand. Şi Olahus îşi exprimă teama să nu li se spună cumva că împăratul nu dă nimic, căci atunci nu se mai alege nimic de cruciadă.¹⁾

Din Augsburg Olahus trimise şi lui Erasmus din Rotterdam veşti despre cruzimile Turcilor în Slovacia şi Moravia.²⁾ Toamna înaintată îl prinde pe neobositul umanist tot în Augsburg, unde urmărea cu toată atenţia desbaterile privitoare la ajutorul de războiu contra Turcilor. Ca un lucru, care-l interesa în deosebi, Olahus îşi nota absolut totul şi din timp în timp informa pe amicii săi din Ungaria de mersul tratatelor.

Iată-l, scriind în Noemvrie 1530 lui Laurenţiu, prepositul de Alba, înştiinţându-l că s'a stabilit ca principii imperiului să trimită 40.000 de călăreţi şi că tot atât vor da şi împăratul şi alţi principii. Speră că acum se va porni, în sfârşit, marea, mult aşteptata cruciadă, spre binele creştinătăţii întregi.³⁾

În Decemvrie Olahus revenise în Austria, de unde anunţă pe Toma, episcopul de Agria, despre pregătirile principilor. Crede că, pe la finele lui Martie-începutul lui Aprilie 1531, Turcii vor relua atacurile. De aceea cele trei luni care stau la dispoziţia creştinilor vor trebui să fie folosite pentru desăvârşirea preparativelor.⁴⁾

Legând mari speranţe de pornirea cruciadei, pentru care el însuşi depusese atâtea eforturi, Olahus trecea acum prin grele momente sufleteşti, provocate de atâtea ştiri neliniştitoare, de nesiguranţa în ceea ce priveşte expediţia proiectată.

În 10 Decemvrie anunţa lui Ioan Szalay, comitele de Pojon, trista veste că Ştefan Mailat, care trecuse în Ţara Românească pentru a se lovi cu Turcii, a fost prins de ei şi dus în captivitate.⁵⁾

1) *Ibidem*, p. 87, Augustae, 8 Oct. 1530, Ad Thomam, etc. .

2) *Ibidem*, p. 90—91, Augustae, 13 Oct. 1530, Ad Erasmum Rotteradamum.

3) *Ibidem*, p. 102—103, Augustae, 3 Nov. 1530, Ad Laurencium Praepositum Albensem . . . „tum viribus non imperialibus modo, sed etiam aliorum Christianorum arbitror propediem futurum, ut Turcarum tyrannidem simus propulsaturi, et respublica Christiana, quae tot annis indicibilibus malis et pene obruta, suum florem, decus et gloriam sit recuperatura”.

4) *Ibidem*, p. 113—114, Cremps, 5 Dec. 1530, Ad Thomam Eppum. Agriensem.

5) *Ibidem*, p. 116—117, Cremps, 10, XII, 1530. Este vorba de prinderea lui St. Mailat în lupta dela Vişoara (28 August 1530), unde muri şi Moise Vodă, în ajutorul căruia venise Românul făgărăşan, [Vezi I. Lupaş, *Stephan Mailath (1520—1550)*. Ein Woiwode Siebenbürgens, der sein Leben im Gafängnis Jedikule beendete in Zur Geschichte der Rumänen, Sibiu 1943, p. 180].

În Februarie 1531 îl aflăm pe Olahus iarăși la Linz, de unde scrie unui prieten, exprimându-și teama că, dacă Turcii vor ataca, atât Ungaria cât și Austria vor fi deopotrivă de primejduite.¹⁾

Prezența lui Olahus la Linz în Februarie 1531 fu un scurt popas în lungul drum spre Belgia, însoțind în calitate de secretar pe regina Maria, căreia i se încredinșaseră Țările de Jos, spre administrare.²⁾ Deși departe de țara sa, Olahus nu-și uită nicio clipă eterna lui misiune de agitator al cruciadei antiturcești. Din Bruxelles el scrisese, în vara anului 1531, regelui Ferdinand, indemnându-l la lupta contra Turcilor.³⁾

Peste câteva luni Olahus sfătuiește stăruitor pe rege să se impace cu Ioan Zápolya, pentru că doar astfel se poate apăra Ungaria de Turci.⁴⁾ Tot timpul menținu strânsă legătură cu cei de acasă, primind vești despre pregătirile de războiu contra Turcilor ori despre intențiile păgânilor, cari, de pildă, în vara anului 1532 se pregăteau — după cum scrie Olahus — să atace cu 600.000 de oameni, 300.000 de cămile și 8000 de bivoli (boum silvestrium quos buphalos vocant). Românul își exprima teama, că, dacă nu-i opresc la Dunăre cei din Strigoniu și din alte cetăți, pe la 10 ale lunii August vor fi iarăși lângă Viena.⁵⁾

Intr'adevăr, în vara anului 1532 sultanul înaintă din nou în Ungaria. Petru Perényi, unul dintre cei mai puternici seniori unguri, un al treilea competitor la tronul îmbucătățitei Ungarii, mizând pe bunăvoința, atât de scum plătită a sultanului, se văzu, totuși, pus în lanțuri în cortul marelui vizir Ibrahim Pașa, pe când se afla la Osijek, unde spera să obțină dela Soliman mult dorita investitură.⁶⁾ Olahus, totdeauna la curent cu întâmplările din Ungaria, de data aceasta, știrile sosindu-i târziu, pomenește abia într'o scrisoare din Octomvrie despre prinderea lui Perényi, la care adaugă și svonul, ajuns până la el, că însuși Zápolya ar fi fost prins.⁷⁾

Și chiar vestea luptelor ce se desfășurară în Ungaria în August 1532 îi va fi sosit lui Olahus, din cauza stării de războiu, tot atât de

¹⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 125, Linz 13, II, 1531, Ad Amicum.

²⁾ Cf. V. Bucko. *op. cit.* cap. II: *Oláh v Belgicku (Olahus in Belgia) (1531—1542)*, p. 19 urm.

³⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 136—139, Bruxelles, 11 Iulii 1531, Ad Ferdinandum Regem.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 179—182, Bruxelles, 16 Dec. 1531, Ad Ferdinandum Regem.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 230—231. Bruxelles, 1 Aug. 1532. Ad Joannem Baronem. Cifrele sunt exagerate. Ablert Lefaiivre, *op. cit.* I, p. 58 crede că și 300.000 este prea mult.

⁶⁾ Cf. A. Lefaiivre, *op. cit.* I, p. 59.

⁷⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 255—256, Binsii, 12 Oct. 1532, Ad Joannem Praepositum.

târziu. În August 1532 Turcii atacară Strigoniul și-și împinseră primele elemente până la Graz și Linz. Viena fu salvată de astă dată atât de eroica apărare a micii garnizoane din cetatea Günz, condusă de viteazul Nicolae Jurisić, cât și de neputința corăbiilor turcești de a urca pe Dunăre în sus, spre Viena, ca și de amenințatoarea apariție a corăbiilor geneveze în Arhipelag, sub conducerea lui Andrei Doria. Mulțumindu-se cu o pradă bogată, și târind cu el 30.000 de robi, Soliman se retrase la Belgrad pe la începutul lui Septembrie.¹⁾ La ciocnirea cea mare între Turci și oastea creștină nu se ajunsese. Și marea cruciadă, la care neîncetat visa Olahus, fusese doar o reușită defensivă a câtorva cetăți în fața puternicului val otoman, revărsat odată mai mult asupra Ungariei și Austriei, într'un scurt raid de jaf și omor.

Neinformată la timp, Olahus scria din Bruxelles, pe la sfârșitul lunii Septembrie 1532 că, timpul fiind înaintat, războiul va trebui, în sfârșit, să înceapă și-și exprima speranța că Ferdinand cu o parte din armata imperială va porni în Ungaria și va căuta să reocupe o parte din cetățile pierdute.²⁾

Războiul se terminase însă, cu aproape o lună mai înainte, după ce tinuse doar câteva săptămâni! Nici în 3 Octombrie, când scrie din Bruxelles lui Kalnay, Olahus nu primise încă știri dela împărat în ce privește luptele cu Turcii. Și, neștiind ce se întâmplase, trăia „cu suflul neliniștit, între nădejde și teamă”.³⁾ A doua zi aveau să-i sosească, în sfârșit, știri dela împărat, purtând data de 15 Septembrie. Din ele Olahus află că Turcii, arzând și prădând până aproape de Graz, s'au înapoiat, ducând cu ei în captivitate multe mii de creștini.⁴⁾ Peste câteva zile îi sosesc știri și din Ungaria, neașteptate și rele ca și celelalte. Și, totuși, Olahus nu pierde nădejdea! El speră încă, el crede că Ungaria ar putea fi mântuită, dacă regele Ferdinand ar porni cu oastea sa

¹⁾ Cf. A. Lefavre, *op. cit.*, I, p. 60—61.

²⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 249, Bruxelles, 24 Sept. 1532, Ad Stephanum... „Acies utriusque parata est, restat solum ut conflictus sequatur; quem ad exitum huius mensis omnino futurum”, și Bruxelles, 25 Sept. 1532, Ad Transilvaniensem... „Equidem credo regem nostrum Ferdinandum cum parte exercitus Caesaris iturum in Hungariam et tentaturum, si quid ex arcibus amissis recuperare possit”...

³⁾ *Ibidem*, p. 253, Bruxelles, 3 Oct. 1532, Ad Emericum Kalnay... „inter spem metumque sumus animo turbato”...

⁴⁾ *Ibidem*, p. 253, Bruxelles, 4 Oct. 1532, Ad Amicum:... „Erasmus in maxima spe imperatorem nostrum habiturum cum Turcis conflictum, et eos primum divino auxilio, deinde sua et suorum virtute devicturum; hodie autem intelleximus ex litteris imperatoris nostri XV Septembris praeteriti datis, Turcam combustis omnibus Austriae... usque ad civitatem Stiriam locis ac pagis, revertisse ad propria, multis millibus christianorum abductis”.

în Ungaria și ar recuceri dela Turci toate cetățile de hotar subjugate de ei.¹⁾

Ca întotdeauna Olahus, fidel aceleiași linii de conduită în politica externă, vedea că salvarea Ungariei nu poate veni decât dela Habsburgi.²⁾

Pe Români, din al căror neam se trăgea, nu punea mare temeii în lupta contra Turcilor, deoarece condiția voivozilor români, din cauza vecinătății cu Turcii, este foarte nesigură.³⁾

Dar nici gândul lui, de a vedea Ungaria mântuită prin Habsburgi, nu se putea înlăptui pentru moment, din cauza împrejurărilor potrivnice. La rivalitatea dintre Ferdinand și Zápolya se adăuga din Apus lupta din totdeauna a împăratului cu Francisc I, care își căuta aliați și prin părțile noastre, pe la curtea lui Moise Vodă ori a lui Ioan Zápolya, și ducea îlaș o politică filoturcească.

În aceste condiții, când la neliniștea statelor italiene, solicitate atât de interesele lor apusene, cât și de cele din Mediterana orientală, se adaugă interminabilele neînțelegeri provocate de reformațiunea luptătoare, ce se mai putea spera dela Europa creștină? Dela această Europă, în care Sf. Scaun însuși, sdruncinat de tot mai puternicele asalturi ale reformațiunii, nu se mai bucura nici pe departe de autoritatea lui de odinioară.⁴⁾ Și când, rând pe rând, Olahus văzu atât pe împărat, cât și pe papă, îndepărtându-se dela idealul cruciadei antiturcești, atât de scump inimii sale, ce-i mai rămânea de făcut marelui umanist? Ce mai putea spera, ce mai putea aștepta Nicolae Olahus dela această Europă desbinată?

Conștient de greutățile, marile greutăți ale momentului, Olahus, obosit de îndelungatele străduințe depuse pentru a mișca Europa creștină din apatia sa⁵⁾ și a porni pe drumul sfintei cruciade, înclină în cele din urmă spre singura soluție, pe care o mai întrevedea, pacea

¹⁾ *Ibidem*, p. 255—256, Binsii, 12 Oct. 1532, Ad Joannem Praepositum: ... „si rex noster Ferdinandus cum exercitu ad Hungariam descendit et castra finitima, quae Turcae iam pridem nostra aetate occuparunt, rursus recuperavit“ ...

²⁾ Cf. și Ödön Noszkay, *Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai*, p. 62 ap. St. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj, f. a. p. 65 și n. 1; Cf. și V. Bucko, *op. cit.*, p. 41 urm.

³⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 309—310, Bruxelles, 7 III. 1533, Ad C. Scepperum: ... „In Valachis et Moldavis in amicitiam, nostrorum et Polonorum adhibendis, non magnum iacio fundamentum. Nescis enim tu Valachorum quam incerta sit conditio“ ... Cf. și V. Bucko, *op. cit.*, p. 44 și n. 11—12, și St. Bezdechi, *op. cit.*, p. 65—66.

⁴⁾ Cf. pentru amănunte A. Lefavre, *op. cit.*, I, p. 56—57 și p. 61—62.

⁵⁾ Căutase să câștige pentru cruciada antiturcească și pe Anglia și Franța și scrisese în acest sens în 1533 legatului papal din Anglia. (Vezi *Oláh Miklós levelezése*, p. 383; Cf. și V. Bucko, *op. cit.*, p. 48.)

cu Turcii, deși nu-și punea prea mari nădejdi într-o astfel de pace.¹⁾ Nu se îndoia, totuși, că ea va fi spre binele atât al Ungariei, cât și al întregii creștinătăți.²⁾

Cu câtă bucurie va fi aflat neobositul luptător pentru cruciadă știrea împăcării dela Oradia (1538) între Ferdinand și Zápolya și câte nădejdi nouă va fi legat de această împăciuire! Era doar soluția la care el se oprise în atâtea rânduri, sperând să vadă într-o zi pe cei doi regi ai Ungariei pornind împreună împotriva Turcilor.³⁾

În 1542 el revenea în Ungaria, de pe îndepărtatele drumuri ale pribegiei. Cu un an înainte Buda căzuse definitiv în mâna Turcilor, cari înscăunară acolo un pașă.

În noua lui calitate de episcop de Zagreb și consilier al regelui Ferdinand, Olahus nu încetă să se preocupe de pericolul otoman. Faptul, că dieceza lui — datorită vecinătății cu Turcii — era foarte expusă atacurilor lor, îl făcu pe Olahus să ia măsuri pentru întărirea cetăților, dând de multe ori bani chiar din buzunarul său propriu.⁴⁾ Ceru apoi ajutorul regelui, care trimise pe Nicolae Zrinyi și Luca Székely să dea lui Olahus ajutorul, de care avea atâta nevoie.⁵⁾ Și pentru a asigura, atât plata soldaților, cât și întărirea cetăților, Olahus căută să încaseze decima, pe care locuitorii diecezei sale nu o mai plățiseră de ani de zile.⁶⁾

Inflăcărat de eternul ideal al cruciadei antiturcești, Olahus luă parte ca delegat al Ungariei la o nouă dietă imperială, la Augsburg, în 1547, pentru a cere ajutor imperiului. Rămânând acolo până în Mai

¹⁾ *Oláh Miklós levelezése*, p. 309, Bruxelles, 7 III. 1533, Ad C. Scepperum: ... „De pace celeriter conficienda eadem est mea quoquae, quae tua sententia. Conducibile esse arbitrator et principibus et regno, si ea cito conficiatur. Sed quae firma stabilisque esse possit, vix possum cogitare. Si mentem Turcae cognitam habetis et de illius consensu huic paci tribuendo certi estis, fieri quidem aliqua temporaria potest. Sed saepe cum magno suo malo Hungari experti sunt, quam fluxa fuerit et infirma pacta cum Turco concordia; venisseque apud nostros in proverbium memini: basium Turcae et amicabile et perniciosum simul esse. Nam dum solet Christianos basiare, cum osculo demordet et nares.”

²⁾ *Ibidem*, p. 351, Bruxelles, 15 IV. 1533, Ad Amicum ... „nihil dubito, quin non solum in Hungaria, sed etiam omni Christianitate a Turcis pace optata frui possimus”.

³⁾ *Ibidem*, p. 181, Bruxelles, 26 XII. 1531, Ad Ferdinandum Regem. Cf. *Ibidem* și p. 189, 190, 277, 296—297 și V. Bucko, *op. cit.*, p. 88 și nota 77.

⁴⁾ Vojtech Bucko, *op. cit.* p. 91.

⁵⁾ N. Isthuanffius, *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*, Viennae 1758, pag. 169.

⁶⁾ *Magyar Országgyűlési Emlékek*, III, p. 358—359. Cf. și Voitech Bucko, *op. cit.* p. 91.

1548, Olahus izbuti să obțină din partea staturilor imperiului promisiunea unui ajutor de 100.000 de zloți pentru apărarea Ungariei.¹⁾ Numit în 1548 episcop de Agria, Olahus își luă față de rege obligația de a apăra prin orice mijloace cetatea, sub zidurile căreia în 1552 chiar apărură steagurile turcești.²⁾ Cu 100.000 de Turci, pașii Ali și Ahmed atacară cetatea, dar apărătorii Agriei, însufleșiți de Verančić, loțiitorul lui Olahus, respinseră pe păgâni. Pericolul fusese pentru moment înlăturat; dar el putea reveni oricând mai amenințător. De aceea, când Olahus se hotări să plece dela Curte spre primejduita Agrie, Verančić îi scrisese: „să vină mai de grabă cu un coif, decât cu mitra episcopală”.³⁾

La câteva luni însă, după strălucita apărare a Agriei, Olahus fu numit, în 7 Mai 1553, arhiepiscop-primat de Strigoniu. De acum înainte vârsta înaintată și enorma activitate desfășurată întru organizarea și ridicarea catolicismului în luptă cu puternica reformatiune din regiunile montane ale Slovaciei nu-i mai îngăduiră să lupte, ca pe vremuri, pentru înfăptuirea cruciadei antiturcești.

Din toată strădania lui de ani și ani de zile nu se alesese nimic.

În aprinsa lui dorință de a vedea cât mai de grabă alungarea Turcilor din Europa, Olahus urmărise tot timpul mersul luptelor cu păgânii, dela frontierele Ungariei până în insulele Arhipelagului și în Asia,⁴⁾ cheltuisese atâta energie, scriind tuturor celor chemați să salveze creștinătatea, își desfășurase tot talentul său diplomatic, toată convingerea sa oratorică pentru a trezi Europa creștină și pentru a o vedea unită pornind în sfânta cruciadă.

Europa își văzu însă înainte de arzătoarele ei neînțelegeri monarhice, de teribilele ei conflicte religioase. Și în acest timp, an după an, Turcii înfig tot mai solid piciorul în Ungaria, privind cu jind spre Austria vecină, spre Viena Habsburgilor, de sub zidurile căreia cu greu putură fi respinse oștile Semilunei, către sfârșitul veacului următor.

Dar fapta lui Olahus rămâne. Deși cruciada, pe care el o visase și pentru care luptase atât de mult, avea să întârzie decenii întregi,

1) Vojtech Bucko, *op. cit.* p. 93.

2) *Idem, ibidem*, p. 94.

3) *Idem, ibidem*.

4) Camillus Gilinus, secretarul lui Francisc Sforza de Milano, îl informa regulat de mersul luptelor cu Turcii în insulele Arhipelagului și în Asia (Vezi Oláh Miklós *levelezése, passim*).

silințele lui nu pot fi subestimate. Căci el făcuse tot, ce fusese în puterile lui, ca înălțătorul scop să fie atins. Și dacă nu a reușit, după cum am văzut, vina nu fu a lui.

Pentru noi, din rândurile cărora a pornit marele umanist spre cele mai înalte demnități ale Ungariei, toată această luptă de ani de zile ni-l arată pe Nicolae Olahus și sub aspectul nou de apărător al creștinătății împotriva păgânilor, ca aprig susținător al ideii de cruciadă contra Turcilor.

Rândurile de mai sus sunt menite să întregesc imaginea, pe care o avem despre primul umanist român. Din ele se desprinde un nou Olahus, entuziastul luptător politic, cu condeiul și vorba, pentru salvarea oropsitei Ungarii a secolului al XVI-lea. Strădanie zadarnică, dacă ne gândim că acea Ungarie purta în ea însăși, de multă vreme, germeii unei disoluții totale.

Și între altele, este și acesta unul din motivele pentru cari silințele lui Olahus, încununat de succes în atâtea alte domenii, s'au văzut condamnate la nereușită în domeniul politic.

MIHAIL P. DAN

TIMOTEIU CIPARIU BIBLIOFIL

1. În partea de sus a scării pasiunilor omenești este una care se numește: *dragostea de cărți*. Ea se întâlnește mult mai rar decât celelalte pasiuni, a existat totuși din momentul în care omul a încercat să-și însemne într'o formă sau alta, faptele, simțirile, visurile și gândurile, pentru a le scăpa astfel de dintele vremii — căruia până la urmă totuși nimic nu-i scapă. Istoria ne amintește din cele mai vechi timpuri de capete încoronate, mari beliduci, mecenați sau savanți, care erau în stare să renunțe la o provincie, să poarte un războiu, sau să-și dea cămașa de pe ei pentru a intra în stăpânirea unei ediții rare, sau a îngrămădi una lângă alta cărțile în bibliotecile lor. Firește că asemenea tuturor pasiunilor omenești și aceasta poate să ia diferite forme, mai mult sau mai puțin spiritualizate, mai mult sau mai puțin nobile. Sunt oameni care aleargă după cărți numai din plăcerea de a le avea, cât de multe și cât de rare, fără să-i intereseze prea mult conținutul lor, fără să citească uneori un rând din cuprinsul lor. Ei sunt în stare să dea sume enorme pentru ele, să străbată distanțe neînchipuit de mari pentru a le afla, să recurgă chiar la apucături din cele mai condamnabile pentru a intra în stăpânirea lor. Toate marile biblioteci din lume au cunoscut astfel de maniaci — altfel oameni de treabă — care nu se pot deslipi de lângă un exemplar unic până nu încearcă să-l șterpească. Sunt cei mai primejdioși împrumutători de cărți, pentru că niciodată nu le mai restituie. Pentru a scăpa de ei, un celebru bibliofil francez din secolul al XVI-lea, Daniel Dumoustier, a lăsat să se scrie cu litere mari deasupra bibliotecii lui: *Le diable emporte les emprunteurs de livres* — dracul să ia pe împrumutătorii de cărți! — iar marile biblioteci și librării au fost nevoite să-și organizeze adevărate servicii de pază. E o mare distanță dela acești bibliomani la bibliofili și învățații care fac aceleași jertfe pentru strângerea cărților, cu scopul însă de a stoarce din fagurii lor toată mierea înțelepciunii și artei omenești

și a le împărtăși și altora. Intr'o formă sau alta, dragostea de cărți trebuie așezată totuși în partea superioară a pasiunilor, pentru că de pe urma ei umanitatea nu poate avea decât să câștige. Dacă o parte din civilizația lumii a fost salvată, pentru a fi fructificată din veac în veac, aceasta avem să o mulțumim marilor împătimiți ai cărții, bibliotecilor particulare și publice, rămase pe urma lor.

2. Timoteiu Cipariu, învățatul canonic dela Blaj, părintele filologiei române, a fost între cei dintâi Români care au fost cuprinși de această pasiune, în cel mai nobil și mai cuprinzător înțeles al cuvântului. Ea a pus stăpânire pe el din cei dintâi ani ai copilăriei și nu l-a părăsit până când moartea a stins luminile ochilor lui, la vârsta de 83 de ani. A fost fericirea și nefericirea vieții lui, de adevărat mucenic al științei. S'a supus ei ca unui destin, din momentul în care, la vârsta de 7, ani a reușit să silabisească, uimit de descoperirea pe care a făcut-o, cele dintâi cuvinte dintr'o bucoavnă românească. „Din ace azi — spune el în autobiografia lui — n'a mai rămas carte, nici de ale noastre din casă, nici dela biserică, care să nu le cetesc și când vedeam vreo carte undeva îmi ardea inima să o capăt, să o cetesc, măcar că nu toate erau românești. Acea ardoare și nespuse plăcere cătră cărți de atunci mi-a rămas nestinsă în toată vieța mea, până în aceste zile târzii în care scriu aceste: ea fu cauza principală a soartei mele; și când veni timpul de a mă determina într'o parte sau alta, totdeauna mă întrebam că oare în aceasta sau în acea stare putea-voi sta de învățatură sau nu?” Iar altă dată, amintind de felul în care a reușit să învețe tot singur a citi grecește, adaogă „Dumnezeu știe cât sacrificiu mi-a stat această soarte” și nu se sfiește să vorbească de un adevărat „miracol”.

3. Cuvintele acestea n'ar trebui să ne pună în uimire, dacă am ținea seama de împrejurările în care s'a desvoltat dragostea de carte și de știință a lui Cipariu. Descendent dintr'o familie de preoți, originară din Moldova, cu toate că părinții lui erau țărani el a găsit în căminul familiar oarecare interes pentru carte. Strămoșul său, Popa Mitrea a înzestrat, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea biserica din satul său natal, Pânade, cu un mare număr de cărți bisericești. După moartea lui, feciorii și nepoții, au împărțit între ei această moștenire. Familiei lui Cipariu i-a revenit un *Mineiu* și o *Psaltire* de Râmnic, o *Cazanie* de Bălgrad (Alba-Iulia), un *Ohtoich* și un *Mărgăritar* dela București, o *Liturghie* dela Târgoviște — impresionantă dovadă de marea circulație a cărților românești, indiferent de locul unde au fost tipărite.

Una din ele, *Liturghia*, Timoteiu Cipariu a purtat-o toată viața cu el ca pe un talisman, servind din ea în fața altarului. Tot în modesta bibliotecă familiară a dat de o *Alexandrie*, din care mic copil citea la poartă oamenilor din sat, care nu știau ce să admire mai mult: minunatele isprăvi ale lui Alisandru Machedon sau pe acest copil-minune, care le slovenia cu atâta ușurință. Și în satul lui a mai aflat și alte cărți, pe care setea lui de știință le-a scormonit pretufindeni. Atâta însă era prea puțin pentru a satisface această sete. Mai mult decât din îndemnul altora, ea s'a stâmpărat singură. Căci Cipariu a fost un autodidact, unul din cei mai mari pe care i-am avut, care și-a acumulat imensa lui știință într'un modest orașel, aproape un sat, cum a fost și a rămas multă vreme Blajul, între zidurile căruia și-a petrecut întreaga viață. Înaintașii lui, un Samuil Clain, Șincai, Maior — moștenirea cărora a continuat-o — au avut norocul să treacă prin mari școale streine, la Viena sau la Roma, unde au avut la dispoziție biblioteci și arhive publice celebre sau au putut asculta cuvântul sau lega prietenie cu unii dintre învățații vremii. Cipariu n'a urmat decât școalele Blajului — căci cele câteva luni pe care le-a petrecut la Aiud, nici nu trebuie luate în considerare — unde însă de abia i s'au putut deschide ochii spiritului. Sborul înalt peste vastele orizonturi ale științii și l-a luat singur, sau aproape singur. Și-a însușit mai întâi aproape toate limbile de mare cultură europeană. La vârsta de 14 ani știa greaca și latina. La 15 ani știa pe dinafară pe Horațiu, iar la 16 Iliada și Odiseia. În același timp a dat de limba italiană, care i-a rămas toată viața aproape de inimă. Pe Dante, pe Tasso, pe Petrarca i-a imitat în puținele lui versuri din tinerețe. La 21 de ani învătă tot singur franceza și tot în același timp trebuie să-și fi însușit și germana. La 12 ani a învățat de pe un calendar alfabetul evreesc, pentru ca la 18 ani, cu ajutorul profesorului său Teodor Pop, să intre în tainele tuturor limbilor turcoarabe. A fost unul din puținii noștri orientaliști al căror număr nu știu dacă întrece degetele dela o mână.

4. Această pasiune de a ști avea însă nevoie de cărți. La Blaj a mai aflat ceva din vechea bibliotecă a seminarului, întemeiată de vlădica-erou Inochentie și îmbogățită mereu de urmașii acestuia — de bună seamă autorii clasici și bisericești. Atâta nu era însă de ajuns. A început deci goana după cărți — goană fără oprire de o viață întreagă. Dela un librar din Aiud și-a cumpărat ce a mai rămas din biblioteca episcopului reformat Bodola; dela moștenitorii învățatului doctor Vasile Popp, biblioteca și documentele strânse de acest pasionat studios. În 1836 a făcut cu Gheorghe Bariț întâia lui călătorie la București.

Acolo a întâlnit pe ardelenii care luptau pentru dezvoltarea învățământului românesc, un Florian Aron, un Nifon Bălășescu, în rândurile cărora se gândea odată să se speze și el; a fost apoi bine primit de Ion Câmpineanu, Heliade-Rădulescu și de alți fruntași ai vieții literare românești, renăscută atât de promițător. Asistă cu un deosebit interes la reprezentațiile teatrale, dar caută mai ales după cărți. Dă astfel de librarul Iosif Romanov, cu care a păstrat multă vreme cele mai bune relații. Acesta a devenit unul din principalii lui furnizori de cărți românești și streine. Frumoasele ediții orientale, care erau podoaba bibliotecii lui, i-au fost procurate în parte de Romanov, dela Constantinopol. Odată și-a pus în gând să meargă el însuși până la acest oraș, atras de vraja colecțiilor lui de cărți, n'a ajuns însă decât până la Giurgiu și a trebuit să se întoarcă. Din drumurile lui la Viena, din călătoria pe care a făcut-o în 1853 în Italia se întorcea mai ales cu lazi de cărți. Prietenilor din țară și streinătate le cerea mereu informații exacte despre lucrările apărute, despre edițiile rare și posibilitatea de a ajunge la ele. El însuși mărturisește că cheltuia anual pe cărți mai bine de jumătate din salariu. A ajuns astfel, în preajma anului 1848, la o bibliotecă de peste 6000 volume, între care numeroase ediții rare sau unice, manuscrise cu miniaturi, adevărate opere de artă. A fost cea mai mare bibliotecă pe care a putut-o strânge până atunci o instituție publică sau un particular la Români din Transilvania, o adevărată mină pentru așezarea pe noi temelii a studiilor noastre de istorie și limbă și o desfătare pentru orice intelectual care vrea să cunoască grandiosul spectacol al înțelepciunii și artei omenești. Căci dacă meritul principal al acestei biblioteci stă în colecția ei de manuscrise și cărți românești, foarte anevoie de câștigat în împrejurările de atunci, ea nu era lipsită de capodoperele în original ale literaturii universale.

5. Când fericitul stăpân al acestui imperiu al cărților a început să-i culegă roadele și să le împărtășească națiunii sale, a venit peste el dezastrul revoluției din 1848. Războaiele totdeauna au adus distrugeri de vieți și bunuri materiale și spirituale; prăpădul revoluțiilor este însă și mai cumplit pentru că instinctele barbare, deslănțuite în cursul lor ating paroxismul. Ca un uriaș vârtej de foc a trecut și revoluția din 1848 peste atât de încercata Transilvanie, mistuind mai ales sărmanul patrimoniu românesc, strâns cu atâta trudă în cursul veacurilor. Cipariu a făcut tot posibilul să scape din fața lui imensa sa comoară de cărți. Simțind primejdia în care se afla prin apropierea insurgenților Unguri de Blaj, se refugiază în Noemvrie 1848 la Sibiu, luând cu el vreo 20—30 manuscrise prețioase și 2—3 cărți. Restul îl lasă în seama

unui servitor credincios și a colegului Iosif MANI. A doua zi după plecarea la Sibiu, Mani este arestat însă și cărțile lui rămân fără nicio pază mai serioasă. După grele eforturi reușește să ducă la Sibiu vreo 1000 vol. Din pricina ploilor și dificultăților create de revoluție n'a putut să continue aceste transporturi care se făceau ca vai de lume, cu carele, zile întregi, prin sate răsculate. I-au rămas deci la Blaj, pradă soldaților și ofițerilor care s'au perândat prin casa lui, mai bine de 5000 de volume. Dintre ele au scăpat ca prin minune de abia 1000 de volume, așezate din întâmplare în pod, mai toate cărți vechi, care n'au atras pe acești vizitatori rapaci. „Fața lor cea bătrână și afumată — spune Cipariu — le-a fost scăparea”. A fost un noroc neobișnuit că făcea parte între ele tocmai cărțile românești, de care Cipariu avea atâta nevoie pentru studiile lui de limbă. Celelalte, cărți noi, legate elegant, au dispărut cu totul. Când și-a revăzut locuința, Cipariu ne povestește că a aflat în casa lui o cismărie militară, iar în dulapurile pline altădată de cărți, alimente de ale soldaților. Vă puteți închipui cu câtă sfâșiere sufletească a privit acest spectacol. Cărțile transportate la Sibiu n'au avut nici ele o soartă mai bună. Fiind nevoit să se refugieze și de aici, prin Rășinari, ajutat de bunicul lui Octavian Goga, în Țara Românească, pentru a scăpa de oștile lui Bem care se apropiau de oraș, cărțile lui ajung din nou pe mâini străine. Cea mai mare parte din ele au fost luate de un preot român cu numele L. Munteanu, din părțile Bihariei, care s'a alăturat insurgenților unguri. Cu mare greutate și-a mai putut recupera vreo 200 de volume. Restul n'a vrut cu niciun chip să i le restituie ciudatul popă, care suferea și el de patima cărților, într'o formă mai puțin laudabilă însă. Norocul că le-a lăsat moștenire, împreună cu alte lucrări, câștigate poate tot prin asemenea procedee, liceului din Beiuș.

6. De câte ori Timoteiu Cipariu își amintea de această năpastă care i-a risipit truda unei vieți, nu putea să-și ascundă amărăciunea. După 1849 a încercat să-și refacă colecțiile. Și dacă n'a reușit să-și recâștige unele din edițiile rare, cu care se mândrea înainte, și-a cumpărat altele tot atât de prețioase. Cu siguranță că la moartea lui, în 1887, avea mai multe cărți decât în 1848, căci cea mai mare parte din actuala Bibliotecă Centrală din Cluj, numărul cărților căreia trece de 50.000 de volume, este alcătuită din donația lui. Toți cei care l-au vizitat către sfârșitul vieții s'au minunat de imensitatea de cărți care îi inunda locuința. „Când treci pragul casei lui tăcute — scrie, în 1883, etnograful german Rudolf Bergner — ești surprins în mod deosebit. Un aer de noblețe înconjoară figura venerabilului bătrân... Glasul lui este

frânt de bătrânețe, barba albă ca neaua, ținuta un amestec de slăbiciune a vârstei și de energie spirituală. Ochiul privesc serios și ageri. El te conduce în jurul imperiului său ce seamănă cu o vastă bibliotecă. Pretutindeni vechi dulapuri de cărți. Ele ascund opere științifice latine, grecești, franceze, iar pe jos stau vrafuri imense de cărți ebraice, grecești, arabe, turcești, persane". Privindu-i portretul din tinerețe, atârnat deasupra acestor cărți, Bergner îl compară cu Faust. „Astăzi însă — continuă el — bătrânul are înfățișarea unui filosof din evul mediu... Razele soarelui ce se apleacă spre apus, cad acum pe trăsăturile sale transfigurate și o lumină clară umple pacea odăii". Așa l-a văzut și Odobescu, în portretul pe care i l-a făcut cu prilejul morții: „asemenea cu acei filosofi gârboviți pe care nemuritorul Rembrandt ni i-a înfățișat înfundați în întunericul unor bolte, ticsite cu cărți și primind numai pe al lor chip, adânc cugetător, o minunată rază de soare, care depune pe a lor frunte o aureolă de spiritualitate, de înțelepciune, de virtute și nemurire".

7. Această neistovită iubire de cărți a învățatului canonic dela Blaj a avut mai multe rezultate binecuvântate. Cu ajutorul lor s'a putut face mai întâi cea dintâi prezentare bibliografică a vechilor noastre tipărituri. *Disertația despre tipografiile românești*, scrisă la 1838 de Drul Vasile Popp s'a făcut în mare parte cu concursul lui Cipariu. Din această bibliotecă a fost culeasă apoi cea dintâi antologie de texte vechi, culegere, făcută de Cipariu însuși în 1858. Și tot de aici s'au hrănit cele dintâi studii temeinice privitoare la limba noastră, începute de Cipariu prin *Principiile de limbă și scriptură*, publicate în 1847 și 1848 în Organul Luminării și continuate după revoluție în numeroasele lui lucrări și publicații. Oricât ar părea de paradoxal pentru aceia care nu văd pe Cipariu decât prin prisma etimologismului și a purismului său, „limba veche și înțeleaptă" el ne-a descoperit-o mai întâi și ne-a pus-o în valoare, cu o iubire, o știință și o râvnă de adevărat benedictin.

Acestei iubiri a cărții avem să-i mulțumim apoi Biblioteca Centrală din Blaj, una din cele mai importante și mai bogate biblioteci publice care există astăzi la Români. Care este într'adevăr partea lui în cele peste 50.000 de volume ale acestei biblioteci, nici astăzi nu putem ști cu precizie, pentru că un inventar amănunțit al cărților nu avem încă. Cu siguranță însă că Cipariu are partea leului. Din păcate însă, din lipsa de mijloace, această comoară națională n'a putut fi pusă în circulație cum merita. Dar se pare că pilda lui Cipariu mustră peste veacuri. Sub biciul ei s'a găsit acum de curând un anonim care a făcut

acestei instituții o considerabilă donațiune, din care va putea fi înzebrată în scurt timp cu întreg utilajul necesar unei biblioteci moderne. Ea își va putea deschide astfel în curând porțile miilor de elevi și sutelor de profesori ai școalelor Blajului, care așteaptă dornici să soarbă din fântânile ei.

Din rama portretului atârnat în sala de lectură, ochii de foc ai lui Cipariu îi privește cu severitate și încredere — severitate în scrutarea adevărului și în împlinirea datoriei și încredere în viitorul neamului. În frumoasa cuvântare pe care i-a închinat-o la împlinirea unui veac dela naștere, Augustin Bunea ne spune că adeseori acest mag al cărților nu-și stângea lumânarea peste noapte, pentru ca în orice moment i-ar fi venit o sugestie în legătură cu cercetările pe care le făcea să o poată însemna numai decât pe hârtie. Este un exemplu rar de om de știință, cu atât mai pilduitor cu cât vine dela un popor batjoricit și pauperizat fără întrerupere de stăpânitorii lui, pentru ca la urmă să i se spună că este incapabil de cultură.

ION BREAZŪ

TRAIAN, PREABUNUL IMPĂRAT

Notiță introductivă. — Paginile pe care le dăm în traducere românească sunt extrase dintr'o cărticică cu titlul Traiano, apărută la Roma în anul 1941 în colecția Gli Imperatori Romani publicată sub îngrijirea Institutului de Studii Române. Autorul, d-l Roberto Paribeni, unul din reprezentanții cei mai de seamă ai disciplinelor arheologice și istoriei antice din Italia contemporană, este cunoscut în România, atât prin valoarea operei sale științifice, cât și prin prietenia sinceră și caldă pe care ne-a arătat-o întotdeauna. Amintim că D-sa este membru de onoare al Academiei Române, tocmai ca o consacrare a acestor merite, că este unul din prietenii și sprijinitorii cei mai asidui ai Școlii Române din Roma, pe ai cărei membri dela secția arheologică i-a îndrumat, încurajat și sprijinit în cercetările lor de specialitate. În Decembrie 1935 ne-a vizitat țara, fiind conferințe în centrele universitare. Mulți dintre cititori își vor aduce aminte de impresionanta evocare a Impăratului Traian, pe care a făcut-o în Napoca romană, Clujul românesc, și de emoția oratorului de a vorbi pe melegurile romanității răsăritene sădite de Impăratul-Intemeietor.

Prin studiile sale de specialitate, prin cunoașterea temeinică a întregului domeniu al Antichității, precum și prin vasta sa cultură umanistă, d-l Paribeni ocupă un loc proeminent în viața intelectuală italiană. A ocupat succesiv funcțiunile cele mai înalte în cadrul serviciului arheologic al Italiei: inspector și director al muzeelor arheologice din Napoli și Roma, suprintendent al anticităților din Roma și Lazio, director general al anticităților și al artelor din Ministerul Educației Naționale și, actualmente, Președinte al Institutului de Arheologie și Istoria Artei, cu sediul în Palatul Venezia din Roma; i s'au încredințat numeroase misiuni arheologice în străinătate (Muntele Negru, Albania, Eritreea, Asia Mică și Tripolitania). În cadrul universitar ilustrează catedra de arheologie dela Universitatea Catholică din Milano; din 1929 este membru al Academiei Italiene.

Activitatea sa științifică, prodigios de vastă, cuprinde studii arheologice, epigrafice și numismatice, de istoria artei antice, săpături și descoperiri arheologice de tot felul făcute pe pământul Italiei sau în țările în care a avut misiuni, precum și cercetări privitoare la creștinism și arheologia creștină. Din această serie amintim impundătorul studiu-album asupra portretului în arta antică (Il ritratto nell'arte antica) apărut în 1934.

În epoca maturității sale științifice, a trecut dela cercetarea arheologică la studiul faptelor istorice, folosind datele arheologiei pentru elucidarea multor probleme unde izvoarele literare erau insuficiente. În colecția de 30 de volume masive asupra istoriei Romei (Storia di Roma), a cărei publicare este în curs sub îngrijirea aceluiași Istituto di Studi Romani, d-lui Paribeni i-a revenit sarcina de a înfățișa, ca fiind cel mai com-

potent s-o faceă — și a făcut-o în chip magistral — epoca lui Cezar și August (vol. V.: Cesare e Augusto), adică epoca întemeierii Imperiului, și aceea a frământărilor interne și externe care au dus la prăbușirea celei mai organizate forme de stat pe care a cunoscut-o istoria (vol. VIII: Da Diocleziano alla caduta dell'Impero d'Occidente).

Dar lucrarea istorică fundamentală a d-lui Paribeni este monografia asupra împăratului Traian și a epocii lui (Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano. Messina, 1926—1927, 2 volume). Aici D-se a avut prilejul să pună în valoare toate cunoștințele sale din diferitele ramuri ale arheologiei. Dat fiind că la niciun istoric antic nu găsim povestită domnia lui Traian, ea nu putea fi reconstituită decât de un arheolog și epigrafist consacrat, care să poată completa imensele lacune ale informației literare prin interpretarea monumentelor figurate și a textelor epigrafice. Tinerețea Împăratului, războaiele lui din Dacia și din Orient, lucrările arhitectonice din Roma, Italia și din provincii, administrația publică și organizarea armatei, mișcarea religioasă, viața socială, înflorirea artistică și literară sunt expuse cu o deplină stăpânire a tuturor izvoarelor de informație și cu erudiție desăvârșită. În felul acesta, d-l Paribeni ne-a dat o lucrare definitivă asupra aceluia care a înțins mai departe decât oricare dintre Cezari stăpânirea Romei și asupra Imperiului în epoca în care a atins apogeul măreției și strălucirii sale. Mai este ceva: autorul nu ne dă numai o însușire searbădă de fapte, ci simpatia sa pentru Împărat, admirația îndreptățită pentru acțiunile lui îi însuflețesc scrisul. Sunt în cursul lucrării, alături de expunerea savantă, nenumerate pagini scrise cu mult talent, cu multă căldură, cu o seninătate și noblețe de stil egalând o operă literară. Din astfel de pagini este format în cea mai mare parte medalonul publicat în seria figurilor de împărați romani, pe care-l prezentăm în traducere.

Dar această operă monumentală are o însemnătate deosebită pentru noi Români; ea ar trebui să fie cunoscută nu numai de specialiști, ci să fie răspândită în cercurile cele mai largi ale păturii noastre intelectuale. În ea este povestită viața și faptele glorioase ale Creatorului neamului românesc, ale aceluia care a adus pe aceste plaiuri o frântură din eternitatea Romei, călduză unică dar sigură a existenței noastre de-a-lungul secolelor. Lumina civilizației aduse de Traian aici a rămas mereu aprinsă, ea n'a putut fi stinsă de niciuna din vicisitudinile istoriei. Mai ales acum, când orânduiri trecătoare au despărțit din nou trupul neamului și i-au sfâșiat sufletul, figura Preabunului Împărat trebuie să trăiască în sufletul fiecăruia dintre noi scaldată în lumină de apoteoză. Ea trebuie să fie pentru toți o mustrare și un simbol: o mustrare pentru că nevedeam noastră a lăsat să fie știrbit patrimoniul Daciei de odinioară, moștenire sfântă lăsată de Împăratul-Intemeietor, și simbol pentru ca să mai credem încă în planurile tainice ale Providenței, care veghează asupra fiilor Romei. Vijelii efemere, puhoaiie tulburi și sălbatice nu vor putea — după cum n'a putut nici poporul celor două milenii — mișca niciuna din pietrele unghiulare, pecetluite cu veșnicia Romei, pe care Traian le-a pus la temelie ființei noastre. Roma să fie, ca și în trecut, vatra dela care să luăm focul sacru al conștiinței originii și misiunii noastre în lume; și, asemenea eroului din legendă care căpăta puteri nouă la atingerea cu pământul străbun, din beznă viitorului să ne întoarcem mereu privirile înapoi, spre făclia ce dela Roma luminează de două mii de ani. Să nu uităm că chiar atunci când Dacia a fost părăsită de armată și oficialități, cei mulți și umili au rămas să înfrunte toate primejdiile, înfrății cu pământul pe care-i așezase pentru totdeauna Preabunul Împărat. Și i-a găsit aici istoria, și-i va mai găsi atâta timp cât pământul acesta va mai fi locuit de muritori!

Dintre toți împărații romani, Traian a fost cel mai puțin favorizat de soarte în ceea ce privește datele istorice asupra domniei lui.

Când în acea strălucită epocă a puterii romane, care este a domniei lui Traian, arhivele Palatului Imperial, ale Senatului, ale magistraților, ale guvernatorilor de provincii, ale marilor colegii sacerdotale, ale curiilor municipale, ale coloniilor și ale taberelor militare strângeau cu miile mărturiile gloriei lui *Optimus Princeps*, învingător al Dacilor și Parților; când faptele guvernării lui înțelepte și pline de autoritate, activitatea Senatului restabilit, precum și aceea a tuturor colaboratorilor săi erau menționate și însemnate în atâtea feluri, iar amintirea domniei lui o cântau poeții, o ridicau în slavă oratorii, o povesteau istoricii și o veșniceau monumente celebre și mii de inscripții până în cel mai îndepărtat colț al Imperiului, nimeni nu și-ar fi putut închipui că acest material istoric atât de considerabil va fi aproape în întregime distrus sau pierdut și că omul atât de îndeobște lăudat va fi cunoscut de către viitorime într'un chip foarte imperfect.

Se pare, în adevăr, că faima împăratului Traian a fost urmărită de un destin potrivnic, care ciunțește înainte de urcarea lui pe tron sau face să se înceapă după moartea lui operele istoricilor antici ajunse până la noi, iar din scrierile aceluia care se ocupaseră cu întreaga istorie romană sau cu o bună parte din ea nimicește tocmai acele părți care se refereau la domnia lui. Plănuia Cornelius Tacitus să povestească despre Nerva și despre Traian, și niciun istoric prin forța stilului său nu ar fi fost mai chemat pentru aceasta, dar nu-și împlini opera. Suetonius se oprește la Domițian, iar *Historia Augusta* începe cu Hadrian. Cassius Dio cuprinde în istoria sa și epoca lui Traian, însă cărțile respective au pierit. Ammianus Marcellinus pleacă dela Nerva, dar primele sale cărți au fost pierdute. Marius Maximus continuă *Viețile* lui Suetonius, însă nimic din opera sa nu a ajuns până la noi. Până chiar și *Corpus*-ul lui Iustinian începe să strângă constituțiile imperiale numai cu Hadrian, așa încât opera legislativă a lui Traian rămâne înafara marilor culegeri și a marelui ciclu de studii, iar noi nu am avea nicio urmă despre ea, dacă nu ar fi *Digestele*. Compensează în parte acest destin, atât de potrivnic, câteva scrisori de ale lui Pliniu cel Tânăr, rezumatul sărăcăcios pe care doi călugări bizantini, Xiphilinos și Zonaras, l-au făcut după *Istoriile* lui Cassius Dio, câteva sute de inscripții, de papirusuri și de monumente, printre care locul de frunte îl ocupă Coloana din Forul său, care este expresiunea istorică cea mai înaltă, cea mai bogată și cea mai complexă pe care arta figurată a ajuns-o vreodată, dar din păcate o mărturie aproape mută, fără ajutorul unei cercetări erudite minuțioasă și răbdurii, și în orice caz ilustratoare a unui singur eveniment.

Marcu Ulpiu Traian s'a născut în municipiul Italica din provincia Baetica. Acest îndepărtat oraș spaniol avea un trecut glorios. În anul 205 în. de Christos, când nu fusese înlăturată cu totul din Italia primejdia lui Hannibal, generalii care, în ciuda celor mai îngrozitoare înfrângeri, mai aveau încă o armată în Spania, s'au gândit că nu este nefolositor pentru republică să-și mențină stăpânirea în peninsula iberică. Dar cum cerințele imperioase ale războiului nu îngăduiau o prea mare împrăștiere de trupe, Scipio Africanul încredința invalizilor armatei sale sarcina glorioasă de a păstra pentru Roma un loc în Baetica, nu departe de Gadesul întemeiat de Fenicieni și de Africa. În felul acesta se ridică orașul căruia Scipio îi dăte un nume neobișnuit pentru oamenii vremii sale: Italica, în semn de recunoștință oarecum pentru credința statornică a tovarășilor săi în grelele încercări ale celui de al doilea războiu punic.

Prin însuși modul întemeierii sale, orașul a fost dela început în întregime roman, aproape nou și străin pentru regiune, dar nu cu totul izolat, așa încât primea chiar bucurosi elemente din civilizația și viața iberică, nu spre a se contopi cu ele, ci spre a le asimila. Și prin acești îndepărtați fii ai săi Roma își ducea neîntrerupt viața, ridicând până la ea neamurile pe care le supuse. Iar Marcu Ulpiu Traian, pe care numele de neîndoioasă origine latină îl arată coboritor din coloniști romani, dar căruia mama i-a turnat în vine sânge iberic, are însușiri proprii firii spaniole, unite în chip minunat cu însușiri fundamentale ale firii romane. El este, în orice caz, cel dintâi împărat roman care n'a avut în Italia locul de naștere; iar entuziasmul cu care Dio-Cassius pune în lumină acest fapt arată cu câtă simpatie și cu cât nemăsurat orgoliu a trebuit să fie salutat noul eveniment de către foarte numeroșii cetățeni romani din provincii, printre care se număra și istoricul grec.

Nici nu trebuie să ne mire faptul că cea dintâi provincie care s'a bucurat de o cinste atât de mare a fost o provincie spaniolă, dacă ne gândim că triburile iberice, după ce timp de două secole opuseră o rezistență foarte dărză și plină de glorie legiunilor romane, comandate de Scipioni, de Metelli, de Pompeiu și de August, cam de o sută de ani s'au supus și potolit, așa că, trăind aproape trei veacuri în Imperiul roman, Spania va fi printre ținuturile cele mai adânc imbibate de civilizația latină.

Tatăl lui Traian, ducându-se la Roma pe timpul domniei lui Nero, dobândi onoruri și funcțiuni publice: a fost guvernator al provinciei sale de baștină, al Siriei și al Asiei Mici. Datorită acestor situațiuni sociale înalte ale tatălui, tânărul Traian ar fi putut aspira foarte de

timpuriu la situațiuni onorifice și lucrative dar, decât să umble după afaceri în For și după slujbe în jurul Curții Imperiale, el preferă serviciul aspru dela fruntarii, și timp de zece ani își continuă în tabere viața de tribun militar.

Elementele din care era formată armata romană din epoca imperială se deosebeau de acelea ale armatei republicane. Dacă în teorie rămânea mereu valabil principiul că toți cetățenii romani erau obligați să facă serviciul militar, în practică se întâmpla însă că, în general, erau soldați numai aceia care-și alegeau ca profesiune proprie cariera armelor, deoarece afluxul voluntarilor era de obicei suficient pentru nevoile efectivului numeric al armatei.

Sistemul de recrutare avea însă unele neajunsuri, fiindcă, după cum spune Tacitus, cei ce se prezentau să se înroleze erau de cele mai multe ori săracii și vagabonzii și fiindcă nu se putea presupune la aceștia existența unui adevărat și profund sentiment patriotic. Dar în sufletele lor simple și primitive se cobora atotputernică virtutea educatoare a înțeleptei discipline romane.

Cu formule solemne ei depuneau jurământul, care, spre deosebire de oricare altul, se numea, nu *iusiurandum*, ci *sacramentum*. Apoi tabăra cu porțile ei păzite și inviolabile, despărțită și depărtată de orașe, îi învăluia în misterul ei nepătruns și îi desprindea pentru totdeauna de lumea civilă. Ei n'aveau parte nici chiar de căldura dragostei familiare, deoarece nu puteau încheia o căsătorie legală (*iustae nuptiae*), înainte de terminarea serviciului militar de douăzeci sau douăzeci și cinci de ani. Iar din cauza marilor distanțe, a greutateilor de călătorie și a trimiterii de știri casa părintească nu mai venea cu ușurință și adeseori în aducerea aminte a soldaților Romei.

În tabără își aveau ei de acum orașul și casa, Forul și templul. Ca zeități ocrotitoare veghia asupra lor cu imaginea-i fulgerătoare Impăratul și strălucea înainte-le, adorată cu groază superstițioasă, sfânta acvilă de aur. Iar dacă-și îndreptau privirea înainte, peste metereze, printre creneluri și din turnurile de observație, ei vedeau ținuturi pline de mister și spaimă, păduri neumbrate, mlaștini acoperite de neguri, nesfârșite întinderi pustii, mari fluvii involburate, dincolo de care stăteau de pază, în infometată așteptare a prăzii, dușmanii numelui roman.

În simplitatea grosolană a sufletelor lor ei simțeau fremătând talazul uriaș al noroadelor nenumărate care, împinse de sărăcie și de sporierea numărului lor, trebuiau să se reverse odată și odată asupra bogatelor ținuturi civilizate de Roma și știau că singurul lucru care putea să le mai înfrâneze era groaza armelor, simbolul plin de măreție al invincibilității romane.

Cât de departe erau rușinoasele spectacole ale intrigilor dela Curte și ale ticăloșiei șgomotoase a plebei dela periferiile Romei! În mândra însingurare a vieții lor se tălța măreață imaginea augustă și cutremurătoare a Zeiței Roma, care umplea sufletele veghetoare ale celor cu gândul mereu la arme.

Sunt înclinat să cred că disciplina militară romană se sforța să formeze masele soldaților spre un fel de misticism feroce și trufaș al sufletului. Și în adevăr, valoarea religioasă a disciplinei militare romane este simțită, admirată și imitată de religiunile care se întemeiază sau se dezvoltă pe timpul Imperiului. Adoratori ai lui Mithras și adoratori ai lui Crist se simt și se numesc soldați: *miles* este al treilea grad în ierarhia mitriacă, iar la scriitorii creștini comparația dintre *Ecclesia militans* și armată este urmărită ca o idee fixă până în cele mai mici amănunte. Așa că, pentru a studia spiritul legionarilor Imperiului, nu trebuie să ne gândim la armatele moderne, ci la ordinele religioase și militare ale epocii Cruciadelor. Ca și Templierii sau Ospitalierii, soldații Romei erau grosolani și copilăroși în conștiința lor, stăpâniți de o singură idee, gata pentru ea, în chip aproape inconștient, la cele mai strălucitoare acte de eroism împotriva inamicului, neîmblânziți până la sălbătăcie, ba chiar cu atât mai nemiloși, cu cât erau mai de bună credință, plini de mândrie și de un spirit de corp aproape sălbatec, apлекаți la cele mai aspre acte de supunere, darnici cu vieța lor, ușor de exaltat și de înduioșat, fără nicio apărare împotriva intrigei și a poștei de bani și pe cât de mărețe bastioane de salvare a Imperiului, tot atât de gata să nimicească pe comandanți și împărați și să pună, prin violențele lor, în pericol existența însăși a Statului.

Altfel nu se pot explica acele ciudate revolte ale armatelor din Pannonia și Germania, pe care măiaștra povestire a lui Tacitus le pune sub ochii noștri în chipul cel mai dramatic. Acei soldați preferă cele mai grosolane injurături, măcelăresc centurioni și tribuni, maltratează pe trimișii Senatului, sunt aproape pe punctul de a-și ucide comandanții superiori, chiar pe Germanicus cel adorat; nesocotesc și iau în răs disciplina, dar simt cea mai mare umilire când comandantul lor îi numește cetățeni și nu camarazi de arme; într-o pornire de ciudată solidaritate, răsturnând orice rânduială, ei vreau să contopească trei legiuni în una singură, dar când e vorba care din cele 3 aquile (stindarde) să aibă întâietate, ei se încaieră și puțin mai lipsește să nu se ucidă între ei. Și apoi din nou fac zarvă mare și plâng, amenință și predau legați pe capii răscoalei, până ce izbucnesc într'un singur urlet, care este strigătul adevărat și statornic al sufletului lor: „Duceți-ne împotriva dușmanului“.

Astfel erau soldații Imperiului.

Ajuns pretor pe timpul lui Domițian, Traian avu comanda unor legiuni din Spania și apoi conducerea Germaniei de Sus, funcție, și aceasta, mai mult militară decât civilă, deoarece mai importantă decât administrarea unor teritorii pacificate și organizate era paza și apărarea Rinului. În timpul exercițiului acestor funcțiuni, îi sosiră știrile despre asasinarea lui Domițian, despre urcarea pe tron a lui Nerva, despre propria sa adopțiune ca fiu și despre succesiva ridicare la un fel de co-regență, post pe care bătrânul împărat, care a trăit mereu în mijlocul studiilor sale juridice, socotise necesar să-l creeze pentru a remedia propria-i lipsă de experiență militară. Dar Traian nu-și întrerupse nici atunci, nici puțin după aceea, când Nerva muri, opera sa dela frontiera germanică. În felul acesta el punea în lumină ceea ce formau trăsăturile esențiale ale personalității sale: nu acele daruri excepționale de inteligență și de înălțare de spirit, pe care Dumnezeu le dăruiește la foarte puține dintre creaturile sale, ci stăpânirea deplină și, am putea spune, eroică a acelor virtuți trainice, la care s'ar părea că poate ajunge orice om sănătos și cu bunăvoință: o onestitate profundă a sentimentelor, un rar simț de echilibru și de dreptate, un devotament absolut față de propria-i datorie. Soldat din suflet, cunosător al oricărui meșteșug războinic, el ar fi putut obține cu ușurință succese militare cu legiunile lui dela Rin; dar el n'a văzut utilitatea lor pentru Roma și singur se dedică muncii modeste și tăcute de a asigura acea frontieră prin lucrări de fortificație, prin construcții de drumuri, prin oportune dislocări de trupe și prin negocieri diplomatice avantajoase. Nici chiar purpura imperială, căzută pe neașteptate pe umerii lui în Ianuarie 98, nu-l sustrase dela îndatoririle sale.

Continuă opera începută la hotarele germanice și, ducând-o la bun sfârșit, vizită, probabil, și frontierele Dunării, așa că fură examinate și studiate *de visu* problemele acelei margini de Imperiu; este aproape sigur că a studiat și schițat și planul războiului cu Dacia. Numai în vara anului 99, după ce fuseseră rezolvate problemele care-l preocupau în cel mai înalt grad, Traian socoti să nu mai facă așteptată sosirea sa la Roma, unde o absență mai prelungită ar fi putut da naștere la neliniște sau dorințe de răsturnare a lucrurilor. Și Roma îi văzu împăratul sosind pe jos, în forma cea mai simplă ce se poate închipui: însoțit de cei care voiau dintre senatori și cavaleri, în mijlocul celei mai mari mulțimi de popor de rând, prin mijlocul căreia lictorii, cu urbanitate neobișnuită, îi deschideau o trecere îngustă. Numai înălțimea staturii sale, vânjoșia trupului și distincția înfățișării sale îl deosebeau de ceilalți. Cetatea Eternă nu asista, astfel, la pompa unuia din acele triumfuri asupra Germanilor, care adeseori lăsau nerezolvată orice

problemă, ci putu să-și retragă dela frontiera atât de nesigură a Rinului o treime din trupele sale și timp de peste un secol nu mai avu nevoie de vreo expediție militară în acele ținuturi, în timp ce înfloritoare centre de viață civilă se întemeiau aproape pe întreaga linie de frontieră și apăreau flotile comerciale pe Rin și pe Dunăre și mărfuri și monete romane ajungeau până în inima Germaniei, Danemarcei și Scandinaviei.

Luând conducerea supremă, Traian a dat imediat să se înțeleagă că nu tolerează aroganța pretorienilor, a restabilit raporturi cordiale și sincere de colaborare cu Senatul, a împrăștiat acea atmosferă de suspiciune și de teamă care făcuse să înflorească buruiana rea a delatorilor, a favorizat bunăstarea obștească, nu atât prin distribuirile gratuite de grâu, cât mai ales prin luarea de măsuri de prevedere pentru sporirea producției, facilitarea schimburilor și scoborârea prețurilor, a scăzut și desființat unele impozite și a făcut ca incasarea lor să fie mai omenoasă, a început mari lucrări de utilitate publică, în special porturi și drumuri, așa încât pacea stăpâna suverană și binefăcătoare asupra întregului Imperiu.

Dar pașnica bunăstare realizată nu mulțumia pe pătrunzătorul și neobositul împărat. Trebuiau luate măsuri pentru ca această salvatoare și prodigioasă *pax romana* să fie perpetuată, trebuia să se gândească la viitor, să apere un bun atât de mare de dușmanii externi și interni. Dușman intern era mai ales prosperitatea cu toate consecințele ei: moleșirea moravurilor, viața lipsită de griji, înlocuirea câmpului roditor cu vila plăcută dar neroditoare și scăderea numărului copiilor. Dușmani externi erau populațiunile mai puțin înstărite, ba, în timpul acela, chiar flămânde de jur împrejurul hotarelor Imperiului și printre acestea mai ales cele două națiuni organizate în state unitare, întinse și puternice: Dacii și Parții.

Pentru cel mai grav rău de decădere internă se căutară tot felul de remedii: poate cel mai original dintre toate, ca concepție și realizare, au fost instituțiunile alimentare (*institutiones alimentariae*). Două mari inscripții descoperite, una lângă Parma și alta lângă Beneventum, ne dau informațiuni despre geniala creație. Traian dădea sume însemnate din caseta imperială ca să fie date împrumut cu mică dobândă proprietarilor de pământ din orașele italiene; ca garanție a împrumutului, debitorii trebuiau să înscrie în registrele municipale una sau mai multe loturi din pământul lor, iar procentele se vărsau în favoarea copiilor săraci ai orașului. Principiul și prevederile acestei instituțiuni erau de două ori binefăcătoare, pentrucă ele ajutau nu numai familiile

lipsite, prin creșterea copiilor, ci se și puneau la dispoziția micilor proprietăți particulare capitaluri în condiții avantajoase.

Printre dușmanii externi, amenințatori apăreau Dacii, organizați într'un stat puternic la Nord de Dunăre, care au violat adeseori frontiera romană și a căror putere și orgoliu a sporit pe timpul sfârșitului domniei lui Domițian, pentru faptul că au învins două armate romane și au obținut dela împărat un tratat de pace peste măsură de favorabil, cu plata anuală a unor sume de bani și obligația de a trimite regelui barbar instructori militari și tehnicieni. Mica provincie romană Moesia (Muntenia de azi) oferea posibilități strategice reduse față de Dacia (Transilvania) împădurită și muntoasă, iar Dunărea era un baraj insuficient, pentrucă deși cursul apei este mare, în timpul iernii are răul obicei de a îngheța, lăsând astfel să treacă pe oricine vrea. Mai mult decât atât: Moesia avea în față pe Daci și în spate pe Traci, o populație de munte, nesupusă încă de tot și înrudită cu Dacii prin sânge și limbă. Era, apoi, o mare știrbire adusă prestigiului roman faptul de a fi cumpărat pacea printr'o plată anuală, echivalentă cu un tribut, în timp ce osămintele a doi generali romani zăceau neîngropate și nerăzburate în codrii Daciei, iar aquila (vulturul) unei legiuni nimicite împodobia palatul regal al suveranului barbar. Războiul era necesar, iar Traian se îngriji imediat să-l pregătească temeinic. Dărniciile și grandomania lui Domițian nu lăsaseră tezaurul roman în condițiuni înfloritoare și nici politica financiară a lui Traian, foarte generoasă față de contribuabili, nu putea remedia o astfel de stare de lucruri. Cu îndrăsneala lui de soldat, Traian se gândea că prin ocuparea Daciei și cucerirea bogatelor ei mine de fier și de aur va restabili situația precară a bugetului, dar pentru necesitățile imediate ale războiului era trebuință de bani lichizi. Vieța foarte simplă a împăratului putu să-l înzestreze. Nu numai că fură reduse foarte mult cheltuielile Curtii, dar se hotări vânzarea unui mare număr din uriașele bunuri pe care confiscările, darurile, lăsamintele testamentare și cumpărăturile le atribuiseră patrimoniului imperial. În felul acesta se obținu nu numai suma necesară de bani, ci se restituî vieții ceea ce setea de avere a unuia singur cu greu putea s'o sustragă dela părăsire și neproductivitate.

Războaiele împotriva Dacilor au fost peste măsură de aspre, foarte greu de străbătut terenul păduros și muntos, nou pentru invadatorii romani, prea bine cunoscut de către valoroșii și tenacii apărători, mare conducător suveranul lor Decebal. Prima expediție care a durat doi ani, din 101 până în 102, a dus la ocupări parțiale și la recunoașterea protectoratului roman. Dar reinviata încăpăținare a barbarilor făcu necesară a doua expediție și supunerea completă a regiunii, adusă între

105 și 107 la rangul de provincie romană. Evenimentele celor două războaie sunt reprezentate pe vestita coloană sculptată, iar trăsăturile esențiale ale unei asemenea celebrări este bine să fie puse în lumină.

Acel spirit de sinceritate și de dreptate care respiră din toate actele lui Traian a însuflețit și gloriificarea artistică a faptelor lui, care a fost o ilustrare fidelă, veridică, departe de orice fel de îngâmfare și de orice fel de exagerare, generoasă și cavalească cu cei învinși, plină de noblețe și de umanitate. Adevărul istoric este respectat până într'atâta, încât exprimă și episoade neplăcute și fără glorie: prizonieri romani schingiuiți de către femeii dace, soldați romani răniți care scot țipete de durere sub fierul roșu al medicilor, ba chiar legionari care fug din luptă. Cu cea mai mare noblețe este adus omagiul cuvenit valorii lipsite de noroc a celor învinși: principii daci care se otrăvesc pentru a nu cădea prizonieri, bătrânul care ridică de pe câmpul de luptă cadavrul fiului său și mai ales ultimele scene, în care apare Decebal, sunt printre cele mai patetice și cele mai umane de pe întreaga coloană.

De pe vârful unei culmi, Decebal vorbește către ai săi. Totul este pierdut, nu numai orice vis de mărire și de putere, ci existența însăși a patriei, a regatului dacic, la a cărui unitate s'a ajuns cu atâta trudă, este zdrobită și sfărâmată pentru totdeauna. Triburi întregi s'au predat Romanilor și în trista lor uitare de patrie au acceptat, numai și numai să trăiască, alte reședințe și supușenie în lăuntru hotarelor Imperiului sau, trecând dela josnicie la trădare, luptă în rândurile asupritorilor. Iar înaintarea romană progresează sigură, implacabilă, extirpând din rădăcină și cea mai slabă speranță de un viitor atac.

Mai încearcă odată regele cu discursul de pe o înălțime să re-insuflețească vitejia alor săi. Dar nu mai este nicio amintire a faptelor glorioase săvârșite împreună, nu mai este nicio evocare a unor vechi visuri de mărire, nu mai este niciun cuvânt inflăcărat a vreunui puternic și genial stăpânitor care să mai poată înfrânge descurajarea Dacilor. Casele lor nimicite, familiile omorite sau împrăștiate, precum și inexorabila strânsoare de fier din partea Romanilor le par niște nenorociri pe care nu le mai pot înfrunța puterile omenești. Și unii dintre ei, cei mai lași, se prosternează în fața năvălitorului, alții își găsesc singura scăpare numai în misticismul aducător de moarte al credinței lor religioase.

Religia dacică a lui Zamolxe admite sinuciderea ca o ultimă ușurare pentru cei prea greu loviți de nenorocire, ba chiar o înaltă și preamărește cu făgăduințe supranaturale. Dacii care au ascultat cuvântarea regelui lor se împrăștie și se sinucid.

Numai nesupusul rege, mai mare decât Zeul său, nu se predă, nici nu-și caută uitarea în moarte, ci încearcă să se sustragă dinaintea Romanilor, în speranța măreață că va mai putea găsi încă în străfundurile munților sau în codrii neumblați mijlocul de a pregăti reînceperea luptei și răzburarea.

Dar cavaleria romană îl urmărește fără răgaz și, inconjurându-l din toate părțile, este gata să pună mâna pe el, mândră podoabă a apropiatei pompe triumfale. De abia atunci, spulberată fiind pentru totdeauna orice speranță, o fulgerătoare lovitură de spadă înfiptă cu mână sigură în pieptu-i, înlătură, deodată cu vieața-i, și primejdia rușinii celei mai mari. Scena reliefului ne arată pe cavalerii romani care sar de pe cai pentru a împiedeca gestul sinucigașului, pe care ei aveau ordin de a-l duce viu, dar nu sosesc la timp.

Rareori arta unui popor învingător, celebrându-și propria victorie, a știut să găsească accente de atât de nobil respect pentru cei învinși. Nu mai vorbim de străvechile arte, egipteană și asiriană, care cu o cruzime barbară se complac să reprezinte în chip cât se poate mai rușinos și mai ridicol măcelul și fuga celor învinși. Nu mai vorbim de naivele reprezentări medievale, dar însași marea noastră artă italiană nu a știut să dea cinste dușmanului cu o noblețe atât de generoasă. Marii pictori venețieni, reprezentând pe pereții sălilor Palatului Ducal gloriile Serenissimei, nu se rețin de a da dușmanilor, ca singur atribut, guri crispate de urlat și corpuri care se rostogolesc la pământ.

Imediat se luară cele mai grabnice măsuri pentru organizarea noului teritoriu: Inlocuind printr-o construcție de piatră îndrăznețul pod de lemn aruncat în timpul războiului peste Dunăre, aducând în noua provincie mari masse de coloniști, deschizând drumuri și întemeind orașe, Traian reuși în puțini ani să creeze în Europa Orientală o civilizație latină, așa după cum Cezar și August. o întemeiaseră în Europa Apuseană.

Iar sigiliul romanității a fost atât de viu și atât de profund, încât trecerea veacurilor și întâmplările schimbătoare nu au fost în stare să-l șteargă. Doar un secol și ceva a dăinuit stăpânirea romană în Dacia și nu cu mult mai mult în Mesia inferioară, deci, cu totul trei sau patru generații; și cu toate acestea, un întreg popor, poporul român, peste veacuri de mizerii ne mai auzite, de robii rușinoase, de însălbăticire, de reîntoarcere la barbarie, văzându-și secăt și stins orice izvor de vieață și bogăție, distrusă orice fel de cultură intelectuală, pierdută orice legătură, chiar și cea religioasă, cu bătrâna sa mamă, și-a păstrat nevătămată și vie nobila făclie a romanității sale, în care și-a găsit ultimul adăpost ca să nu piară. Amintirea îndepăr-

tată de a fi fost cândva Romani a sfărâmat violența slavă, tătară, maghiară și turcă, a reunit și ridicat la demnitatea de națiune o turmă împrăștiată de sclavi, iar pe câmpiile dunărene și în munții Transilvaniei Roma eternă este proclamată și astăzi, cu pasiune inflăcărată, mamă nobilă, puternică și binefăcătoare.

Răsunetul victoriei lui Traian asupra Dacilor a ajuns la popoarele vecine și chiar până la cele mai îndepărtate din Imperiu. Trimiși ai multor neamuri veniră să prezinte felicitări și omagii victoriosului împărat; printre aceștia au fost chiar și trimiși indieni, văzuți la Roma încă de pe timpul lui August, dar care în special trebuie să fi făcut mare plăcere lui Traian. În adevăr, în sufletul lui exaltat de victorie prindeau culoare fugare visuri tinerești de marșuri triumfale, acolo departe, departe, spre țările misterioase și pline de vrajă, străbătute de Alexandru cel Mare și oarecum întrevăzute de el în timpul popasurilor din Siria, în adierile vântului, peste nisipul galben al deșertului, peste culmile înzăpezite sub cerul arzător al Antilibanului.

Nu au lipsit nici celebrările strălucite și utile ale triumfului dacic. Marile lucrări ale noului *portus Traianus*, săpat în pământ aproape de gura Tibrului, ale halelor traiane, adaptate cu multă știință în flancul Quirinalului, și ale Forului lui dădură Romei avantajii însemnate și măreții neîntrecute.

Cu o altă mare putere, universală ca și Imperiul și în anumite privințe în contrast cu el, trebui să se ocupe Traian: cu Creștinismul. Poate din nicio acțiune a sa nu se vede mai bine echilibrul senin al spiritului său. Traian figurează în lista împăraților care au persecutat pe creștini, și totuși această persecuție n'a putut să-i strice reputația de drept și bun, care a împins pe Grigorie cel Mare să-l scoată cu rugăciunile sale din Iad și care a făcut pe Dante să lumineze cu lumină din ochii lui ochiul Vulturului Ceresc.

Imperiul putea merge până la tolerarea principiului monoteist, deși era opus instituțiilor sale vitale, dar îl putea tolera, dacă era sprijinit pe o naționalitate și dacă era o religie națională, cum era cazul iudaismului. Dar Creștinismul nu e o națiune și nici nu se poate mulțumi cu granițele unei națiuni. Dacă orice religie tinde spre prozelitism, pentru Creștinism propaganda este un imperativ categoric, care derivă din preceptul fundamental al iubirii deaproapelui și îngrijirea, prin urmare, de mântuirea lui. De aceea, Creștinismul își caută prozelitiți nu numai printre Iudei, dar și printre Greci, printre Romani, printre cei mai de sus și mai nobili dintre stăpânitori ca și printre cei mai umili dintre sclavi.

Creștinismul nu este o națiune, el este un Imperiu și, asemenea Imperiului și poate mai mult decât acesta, el vrea să fie universal, iar ca temelie spirituală a propriei sale universalități el pune negarea absolută, de neîmpăcat, a cultului Romei și a lui August, temelie spirituală a Imperiului Roman. Niciun compromis, nicio conciliere nu era cu putință între aceste două entități universale.

În ochii unui Roman înțelept și cu spirit conservator, din secolul al doilea, învățătura creștină trebuia să apară o astfel de îngrămădire de absurdități neghioabe, chiar și din punct de vedere doctrinal, și un astfel de focar de aplicări periculoase din punct de vedere moral și social, încât trebuia urâtă și disprețuită cu cea mai mare hotărîre. În fața seninei și binefăcătoarei maiestăți a Romei și a geniului lui August, creatori și paznici ai bunei stări, ai păcii și ai măreției actuale și reale, istoria de neînțeles a unui fiu al lui Dumnezeu, care se coboară pe pământ, trăește sdrențos într'un ținut sărac și moare pe cruce asemenea celui mai netrebnic dintre răufăcători : un delir al unor zănateci după himere deșarte de egalitate universală, față de ordinea limpede și robustă, întemeiată de Roma ; vași aluzii la o comunitate de bunuri față de definiția de granit a proprietății din *ius romanum* ; o agitație obscură a unor cerșetori fără știință de carte și disprețuitori ai valorilor culturale, atât de alese și de prețioase, la care s'a ajuns prin munca de secole a atâtor minți luminate ; o înlocuire printr'o tristețe hădă și goală a tuturor bucuriilor celor mai mari și alese ale vieții. Cum s'ar fi putut gândi cineva, fără să se cutremure, să dărâme întreg edificiul măreț pe care Imperiul Romei îl înălțase de-a-lungul mai multor secole de muncă, de eroism, de abnegație și de devotament față de patrie, traducând în faptă tot ceea ce s'a părut mai înțelept și mai luminos celor mai mari gânditori ai omenirii prin mijlocirea celor mai perfecte și mai neclintite reguli ale rațiunii ? Să fie cineva în stare să-l atace și să-l nimicească tocmai acum, când el părea că este mai desăvârșit, mai trainic și mai binefăcător ? De bună seamă, norma inspiratoare a unei învățături atât de perfide și atât de smintite trebuia să fie acel *odium humani generis* care mereu s'a reproșat creștinilor.

Nici chiar straturile de jos ale poporului, care nu vedeau așa departe, nu puteau avea simpatie pentru o mișcare religioasă, pornită dela un neam disprețuit și urât, care sta la o parte dela bucuriile și sărbătorile comune, care predica renunțări și sacrificii, care lovia și răsturna interese, gusturi și patimi înrădăcinate, care se întrunea în taină și vorbea o limbă neînțeleasă, indiciu sigur de uneltiri tainuite și vrăjitorii înspăimântătoare.

Era nevoie de trecerea multor decenii pentru ca să pătrundă în inimi vestea cea bună, cu alte cuvinte, pentru ca din străluciri orbitoare și buimăcitoare să devină lumină senină și fericitoare unele concepte de bucurie ne mai auzită și nesperată vreodată, ca acelea că Dumnezeu iubește pe oameni, că El vrea dela ei și între ei iubire, că el nu alungă dela sine pe nimeni, că fericit este numai cel curat și cel simplu și fericit cel ce plânge și suferă nedreptate; era nevoie ca timp de multe decenii să se înmulțească mărturiile de viață fără prihană, de bucurie dulce și netulburată chiar și în durere și 'n lipsuri, de avânturi generoase și eroice, de caritate și de fraternitate, de statornicie plină de curaj în fața schingiuirilor și a morții, ca sângele martirilor, cum zice Lactanțiu, să arate că este adevăr ceea ce era socotit că e nebunie, pentru ca, în sfârșit, atras de minunea lucrurilor de necrezut, văzute și auzite, sentimentul să aibă câștig de cauză asupra rațiunii; căci numai așa și nu altfel se explică pentru un roman al Imperiului triumful Creștinismului.

Dar pe atunci, la începutul secolului al doilea, unde se putea găsi ceva mai respingător și mai potrivit să provoace indignarea și ura decât Creștinismul?

Așa stând lucrurile, ar trebui să ne așteptăm la o luptă fără milă, neîncetată și fără răgaz, care să fi dus la dispariția completă în râuri de sânge a unuia dintre cei doi adversari. În schimb, lumea cunoscă unele perioade, nu prea lungi și nu prea crâncene, de persecuții, și după două secole, văzu trecând printr'o dramatică evoluție de gândire și acțiune Imperiul, devenind creștin, iar Creștinismul aflând în romanitate temelia trainică și înțeleaptă pentru viața sa pământescă.

În mijlocul acestui sbucium de idei și de pasiuni, Traian reprezintă, atât cât se poate, spiritul rigid de conservare, fidelitatea respectuoasă și afectuoasă față de vechile tradiții romane, ortodoxia severă și pură și neîncetata supraveghere care se aștepta din partea aceluia care era investit și cu funcțiunile de Pontifex Maximus. El arată în faptele sale un spirit religios cucernic și sincer, care nu se lasă abătut din drum nici de acele îngăduințe față de propriile sale ambițiuni și care puteau părea, de altfel, ca un sprijin necesar al propriilor demnități. El vrea ca Iupiter să fie cinstit ca autor al prosperității Imperiului, iar nu propriul său Genius, cum pretinseră împărații dinaintea lui. Și cu multă grijă, plină de evlavie, el dispune restaurarea vechilor sanctuare, rulnăte dir cauza vechimii, ba chiar și edicolele zeilor *Lares Compitales*.

Luându-și, astfel, rolul de sprijinitor puternic și hotărît al tradițiilor religioase romane și a ceea ce era în ele, din punct de vedere

politic, mai potrivit cu directivele Imperiului, era firesc ca Traian, fără să adopte principii de intoleranță absolută, contrarii spiritului latin, față de alte forme religioase, să nu admită acele îngăduințe blânde pe care alți împărați le-au avut uneori față de unele dintre ele.

Cu privire la atitudinea și la spiritul lui Traian față de Creștini avem cel mai prețios document pe care l-am fi putut dori: vestita scrisoare a lui Pliniu, guvernatorul Bitiniei, și răspunsul cancelariei imperiale. Iată ce scrie Pliniu:

„Este în obiceiul meu, Maiestate de a te încunoștința de tot ceea ce mă face să stau la îndoială: în adevăr, cine mai bine decât tine poate cârmui nesiguranța și lumina neștiința mea? Eu n'am asistat niciodată la procese împotriva creștinilor, și de aceea nu știu de ce și în ce măsură se obișnuiește a-i pedepsi și cerceta. Și am mai fost în nesiguranță și dacă trebuie să fie luată în considerare vreo deosebire între diferitele vârste și dacă copiii, dat fiind că sunt încă nevârșnici, trebuie tratați ca cei mari, dacă trebuie să fie iertați cei ce se căiesc, sau dacă celui ce a fost în adevăr creștin nu-i mai folosește la nimic faptul că nu mai este; dacă trebuie să se pedepsească numai numele, chiar dacă nu există delikte, sau dacă nu sunt supuse pedepsei deliktele ce nu se pot separa de acel nume. Între timp, cu creștinii care au fost denunțați eu am procedat în felul următor: l-am întrebat dacă sunt creștini; dacă răspundeau că da, eu repetam de două sau de trei ori aceeași întrebare, amenințându-i cu pedeapsă; dacă stăruiau, îi condamnăm. Pentrucă eu nu mai stăteam la îndoială, orice ar fi mărturisit ei că sunt, că trebuie pedepsită acea încăpăținare și îndărătnicie neînfrântă a lor. Fură alții la fel de smintiți, pe care, dat fiind că sunt cetățeni romani, am hotărît să-i trimit la Roma. Apoi, răspândindu-se, ca totdeauna, această vină, se iviră diferite cazuri speciale. Mi se aduse o scrisoare anonimă, unde erau scrise numele multora care însă negară că sunt sau au fost vreodată creștini, de vreme ce, urmând exemplul meu, se închinară zeilor, aduseră ofrande de vin și tămâie statuii tale (pe care eu anume poruncisem s'o aducă dimpreună cu cele ale zeilor), ba și mai mult, s'au lepădat de Cristos, fapte la care, se spune, nu pot fi înduplecați aceia care sunt creștini cu adevărat. Alții, denunțați de către un delator, la început au spus că sunt creștini, apoi au negat, spunând că au fost astfel, dar că nu mai sunt, unii de trei ani, alții de mai mulți, ba unii chiar de douăzeci de ani. Și aceștia se închinară cu toții înaintea chipului tău, a statuiilor zeilor și se lepădară de Cristos. Ei susțineau apoi că vina și greșala lor cea mai mare era aceea că obișnuiau să se întrunească în zorii unei zile hotărâte, cântau cântece în cinstea lui Cristos, ca în cinstea unui zeu, că se legau cu

jurământ, nu să făptuiască ceva rău, ci să nu săvârșească furturi, adultere și să-și țină cuvântul dat, și, dacă li se cere, să dea înapoi ceea ce au primit: după aceasta era obiceiul să se împrăștie pentru ca să se întrunească din nou ca să ia împreună o masă simplă și modestă. Dar ei s'au lăsat de toate aceste lucruri după edictul meu care, potrivit poruncilor tale, opria întrunirile. Cu atât mai mult am socotit de lipsă să aflu și cu ajutorul schinguiurilor dela două sclave, care se chemau preotese, ce este adevărat din toate acestea. Nu descoperii nimic altceva, decât o superstiție nelegiuită și desfrânată. De aceea, suspendând procesul, mă adresez ție pentru a-ți cere sfat, dat fiind că mulți creștini, de toate vârstele, de toate condițiile sociale și de ambele sexe vor fi chemați la judecată. Molima acestei superstiții s'a răspândit nu numai în orașe, ci și prin târguri și la țară, dar ea mi se pare că poate fi oprită și îndreptată. Ceea ce se poate vedea până acum este că templele, mai înainte goale, încep să fie din nou frecventate și săvârșite din nou sacrificiile solemne, lăsate de multă vreme în părăsire, și să se vândă pretutideni animale de jertfă, care găseau până acuma foarte puțini cumpărători. De unde este ușor de văzut câți oameni se pot îndrepta, dacă li se dă prilejul să se căiască".

.Iar Împăratul îi răspunde:

„Traian poștește sănătate lui Pliniu.

Dragul meu Secundus, tu ai procedat cum se cuvenea în cercetarea proceselor celor denunțați ca creștini. Nefiind cu puțință adoptarea unei norme generale, aș zice unitare, eu socot că acești creștini nu trebuiesc căutați, însă, dacă vor fi acuzați și dovediți, se impune să fie pedepsiți, dar așa fel ca, dacă vreunul spune că nu este creștin și arată acest lucru prin fapte, închinându-se, adică, zeilor noștri, deși fusese bănuit în trecut, pentru pbcăința lui să capete iertare. Iar în ceea ce privește scrisorile anonime, să nu li se dea crezare, pentrucă aceasta constituie un exemplu rău și sub demnitatea vremurilor pe care le trăim".

Scrisoarea lui Pliniu este aceea a unui om cinstit și înțelept, aplecat sufletește spre blândețe și evlavie. El cunoaște și vede răul înrădăcinat în această împotrivire încăpăținată de a se aduce închinare Zeilor Romei și Cezarului, însă alături de datoria sa de slujbaş el simte glasul umanității și al spiritului de dreptate. Acești creștini nu fac niciun rău; el s'a convins despre aceasta și cu acel sistem de cercetare care părea că duce la cea mai riguroasă adevărire, prin tortură și a aplicat acel sistem la două femei, care mai puțin ar fi putut suporta. Dar el n'a putut descoperi nimic criminal sau imoral în acțiunile lor. Iar acești creștini sunt așa de numeroși.

Este oare îngăduit și lucru înțelept, se pare că vrea să spună el, să fie depopulate provinciile Imperiului printr'un măcel? Și cu câtă discreție strecoară el observația că printre aceștia sunt și mulți copii! Cu cât de binevoitor optimism adaugă el că mulți dintre aceștia se pot îndrepta, că nu se mai țin întrunirile nepermise și că vechile practice religioase tind să reinflorească!

Răspunsul Principelui trădează și el o oarecare încurcătură. Acea siguranță limpede și hotărîtă cu care celelalte scrisori ale lui Traian rezolvă, în fraze scurte, chestiunile puse de conștiinciosul guvernator al Bitiniei, nu se mai găsește în textul nostru. Împăratul nu numai că recunoaște că nu există în legile romane nimic care să arate precis o cale de urmat, dar se gândește că nu se poate stabili o normă generală. El nu dă crezare acuzelor de delict de tot felul, atribuite creștinilor, căci altfel n'ar spune că nu trebuie căutați, nici nu ar recomanda să fie iertați, dacă se închină Zeilor. El vede în ei niște oameni care nu trăesc în armonie desăvârșită cu legile și, mai mult decât cu legile, cu spiritul și cu vederile Imperiului, de aceea sunt nedevotați și necredincioși față de Imperiu, dar spiritul lor de dreptate, practica virtuților și lipsa de desordini morale îi apără înaintea împăratului drept și virtuos, care nu se poate hotări să-i socotească atât de primejdioși pentru siguranța Statului, încât să recurgă la orice mijloc pentru a-i extirpa.

El se mulțumește să-i recomande să fie pedepsiți, dacă sunt acuzați și dacă în timpul cercetărilor stăruie în greșala lor; într'un cuvânt, tot ce se poate cere mai puțin, pentru ca să se vadă că Statul nu aprobă această „superstitio“ a lor. Iar grija pentru demnitatea și bunul nume al guvernării romane îl duce la o nouă limitare: nu trebuiesc luate în considerare denunțurile anonime, nedemne de timpul nostru. Puțini suverani au scris în instrucțiunile trimise agenților cuvinte atât de nobile și de înălțătoare. În felul acesta, fiind înlăturați denunțătorii, rigoarea legii nu mai poate urmări decât pe fanaticii provocatori.

Mai rămânea o ultimă și grea problemă: aceea a frontierei orientale. Apăsa asupra acelei frontiere puternicul imperiu al Parților, urmaș al fostului mare imperiu persan. El era o barieră pentru comerțul cu India, care altfel se făcea cu greu peste Marea Roșie și Egipt și reprezenta o amenințare continuă pentru securitatea provinciilor Siria și Asia Mică, vechi posesiuni persane. Roma și Parția erau în contact și cu interese opuse încă de două secole la frontiera Armeniei, a Capadochiei și a deșertului sirian, iar instabilitatea de echilibru dintre cele două mari puteri prezenta un interes tot atât de viu și de dramatic

ca acela pe care, în istoria mai apropiată de noi, l-a prezentat și îl prezintă încă mereu actuala chestiune a Orientului. Bătrânul împărat socoti ca o ultimă datorie a sa să înfrunte acum, în deplinătatea forțelor Imperiului, și această problemă. Cu ajutorul guvernatorului Cornelius Palma, el reușise să organizeze Arabia ca provincie romană, strângând, astfel, în clește pe Parți dinspre Sud și câștigând pentru Romani o nouă piață comercială spre Orient, prin golful Acaba. Apoi socoti sosit momentul potrivit pentru o acțiune mai energică și definitivă.

Nu se putea găsi niciun alt adversar mai mândru, mai demn și mai primejdios decât regatul Parților, nici nu exista pe lume un alt Stat mai temeinic organizat și cu o stăpânire mai întinsă și împotriva niciunui alt popor Romanii nu încercaseră soarta armelor cu mai scăzuți sorți de izbândă.

În timp ce la alte frontiere mica desime a populațiilor învecinate sau aspectul de deșert al ținuturilor nici nu determinau un marș înainte, nici nu dădeau motive de teamă de violări prea grave și primejdioase, în schimb, la frontierele orientale apăsa întreaga greutate a unui mare Imperiu, iar hotarul dintre cele două State nu prezenta peste tot zone impracticabile, de natură a micșora contactul dintre ele. Apoi, Statul Parților avea, la fel cu cel roman, caracter de imperiu; extins peste neamuri diferite, nu era lipsit de o organizare cam primitivă, dar trainică, concentrată în jurul respectului religios față de suveran, și nu putea să nu simtă tradițiile de supremație mondială ale marelui imperiu persan, al cărui moștenitor era.

Expediția pornită din Antiochia și condusă personal de către împărat duse la victorii strălucite.

Ctesifonul fu cucerit, regele Cosroe izbuti să scape de captură, dar fu prinsă fiica lui, și luat ca pradă de războiu tronul de aur al Arsacizilor. O flotă de cincizeci de corăbii romane, trecând din Eufrat prin canalul de legătură, pluti pe Tigru până sub zidurile mândrei capitale a Parților, și patru nave cu insigniile cesariene remorcară marea galeră imperială, lungă ca o triremă, largă și afundă ca o corabie de transport, împodobită cu un mare aplustru, cu numele împăratului țesut pe pânze și cu toate insigniile lui sculptate în aur.

Neobositul împărat cobori cu ea până la gurile râului și apărui în Golful Persic, de unde câteva zile de plutire permiteau să se atingă Indiile.

Pe culmea unor cuceriri atât de mari și glorioase, convins că a doborât la pământ imperiul rival al Perșilor și că a câștigat pentru Roma un teritoriu care putea fi socotit a șasea parte din Imperiul întreg, un

adânc sentiment de regret și de descurajare a trebuit să-l cuprindă, în fața acelei mări necunoscute, și se simți bătrân și nemulțumit, pizmuit pe Alexandru care ajunsese tânăr pe aceleași locuri și, întorcându-se în Babilonia, nimic nu mai găsi interesant într'însa ce să nu fie pulbere, pietre și ruine.

Expediția costă istovirea completă a forțelor lui Traian, care, trecut de 60 de ani, făcuse timp de trei ani marșuri pe jos, cum obișnuia el să facă, vechiu infanterist roman, prin munții înzăpeziți ai Armeniei și pe câmpiile arzătoare ale Mesopotamiei.

O boală veche agravată în timpul asprelor oboseli din război și întărită, poate, de o serie întreagă de adversități: războiul necontenit, cutremure de pământ catastrofale în provincia romană Siria, o furioasă revoltă iudaică în spatele armatei în luptă, învinsă organismul robust al împăratului, și într'un orașel din Cilicia, venind pe deasupra, probabil, și un atac de apoplexie, Traian muri aproape pe neașteptate. Cele trei provincii nouă create de el dincolo de Eufurat fură imediat părăsite de către urmașul său și niciodată nu mai fură recucerite de Roma.

Faptele mărețe ale Romei antice, parte esențială și fundamentală a istoriei lumii, văzură prin Traian atinsă cea mai înaltă culme din desfășurarea lor. Omul care avu norocul să dea numele său acelei epoci nu a avut o înălțime suverană de suflet și de talent de așa natură, încât prin acestea să se poată numi dominator și creator, cum au fost, de pildă, în timpurile lor, Cesar și Napoleon. Dar el a fost întotdeauna un slujitor cu totul sincer, onest și fidel al ideii imperiale romane, anterioară și mai presus de el, și al spiritului civilizației latine. Această idee a servit-o el cu devotament în orice clipă a vieții lui, cu suflet curat, iar acela care se pune în serviciul acestei idei este *optimus* pentru a cârmui popoarele. El a fost cu sinceritate convins despre caracterul sacru al Imperiului și despre necesitatea lui. Tot ceea ce nobila proză a lui Tacit atribue legatului roman Petilius Cerialis, care se adresează Trevirilor și Lingonilor, este în spiritul împăratului o convingere clară, activă și făptuitoare: „Roma stăpânește lumea pentru mântuirea, pacea și bunăstarea tuturor. Dacă Imperiul s'ar prăbuși, nimic n'ar mai rămânea în lume, decât războiul universal; norocul și disciplina timp de opt sute de ani au ținut trainică această construcție uriașă, și acela care va dobori-o va fi târit și strivit sub ruine”.

ROBERTO PARIBENI

(Traducere din limba italiană de Nicolae Lascu).

PROTOPOPUL I. FODORU ȘI URMAȘII LUI

Se împlinesc 60 de ani dela moartea protopopului Ioan Fodoru din Hunedoara, una din personalitățile marcante ale preoțimei noastre din veacul trecut, care a participat activ la revoluția din 1848 și la luptele noastre naționale din epoca absolutismului.

Importanța lui crește și prin faptul, că lupta dusă de el pentru drepturile Românilor din Ardeal, a devenit o tradiție sfântă în familia lui, care a fost continuată, cu același elan, de fiul său, *tribunul Ladislau Fodoru*, și de nepotul său, *Dr. Vasile Fodoru*.

După informațiile, pe care le dă părintele Teodor Fodoru din Bogan, într'o scrisoare din 23 Aprilie 1898, adresată avocatului Dr. Vasile Fodoru din Abrud, familia Fodoru descinde dintr'o familie expulsată din Banat pe la finele sec. XVII. Numele de botez al expulsaților și motivele expulsării nu se cunosc; iar despre comuna din care au fost expulsați se știe numai atât, că a fost colonizată cu Șvabi. Intre cei expulsați figurează capul familiei Fodoru, împreună cu trei feciori ai săi, căsătoriți. Mai întâiu s'au așezat cu toții în satul Micești, lângă Alba-Iulia, de unde capul familiei, împreună cu unul din feciorii lui, s'a mutat definitiv în Mihălț. Feciorul acesta a avut cinci feciori, dintre care unul s'a mutat în Tâmpahaza-Rădești, lângă Teiuș, și este bunicul autorului scrisorii amintită mai sus. Al doilea fecior, părăsind Miceștii, s'a stabilit pe Câmpie, în părțile Clujului; iar al treilea, a plecat spre Munții Apuseni, stabilindu-se pe urmă în satul Rapoltul-Mare, în părțile Orăștiei.

Protopopul Ion Fodoru s'a născut în 1801 și a fost fiul țaranului fruntaș Petru Fodoru din Rapoltul-Mare. Studiile liceale și teologice le-a urmat la Blaj. În 1822 a obținut cu „eminență” absoluturul teologic, și ca urmare, a fost delegat ca profesor la clasa de retorică a liceului din Blaj. După un semestru de activitate, el părăsește catedra, se căsătorește cu Maria Ilieș, fiica preotului unit din Orăștie, și este

numit capelan la parohia Bistra, din jud. Turda, pe lângă parohul Alexandru Șterca Șuluțiu, mitropolitul de mai târziu al Blajului.

Dotat cu calități deosebite, tânărul capelan a câștigat dela început iubirea poporenilor și stima superiorilor săi, a parohului Al. Șt. Șuluțiu și a protopopului Grigore Mihali din Zlatna. Intre păr. Fodoru și Al. Șt. Șuluțiu, nașul copiilor săi, s'a înfiripat o prietenie mare, care a durat tot timpul vieții lor.

În 1836, în urma transferării lui Șuluțiu la Șimleu, Păr. Fodoru devine parohul Bistrei, în care calitate a desfășurat o activitate foarte bogată. Intre altele, a dus la bun sfârșit zidirea noii biserici, a școlii și a casei parohiale, reușind să obțină din partea Tesaurum-ului un ajutor de 1000 floreni arginți.

Vicarul Șuluțiu găsi la Șimleu o atmosferă foarte plăcută și o preoțime afabilă, care-l primi cu multă dragoste și-l stima ca pe un „canonic”. Dar mai ales era încântat de „clima cea bună”, care-l făcea să se simtă mai sănătos decât la Bistra. În numeroasele lui scrisori, trimise Păr. Fodoru, se interesa mereu de soarta foștilor lui credincioși. „Mă bucur foarte, — scria el într'o scrisoare din 29 V. 1838, — că lucrul zidirii bisericii început de mine nu l-ați părăsit, ci vă siliți a-l termina, în cel mai frumos loc din sat. Tare vă laud, precum și inima cea bună a poporului, care face așa plăcută jertfă pentru casa Domnului. Fie binecuvântați fiii sufletești cei iubiți, Bistrenii toți! Pe cari de multe ori îi doresc și de cari cu laudă, precum sunt vrednici, vorbesc.”

După 23 de ani de pastorație grea, Păr. Fodoru nu mai poate răzbi cu greutatea, care îl copleșesc tot mai mult. Veniturile parohiale sunt prea mici, copiii trebuiesc purtați la școală, iar preoteasa este mereu suferindă și sub tratament medical, din cauza aerului dela munte, care nu-i prieste. Simte că puterile îi slăbesc, încât în curând nu va mai putea birui cu păstorirea celor 3065 de suflete, împrăștiate pe 7 dealuri, „că de ar fi omul tocmai din fer, nu e cu puțință să nu se frângă și să nu slăbească într'o asemenea parohie”.

Situația aceasta o determină pe preoteasă, să înainteze episcopului Lemeni din Blaj, o scrisoare lungă și jalnică, în care cere transferarea soțului ei la Hunedoara, deoarece în cazul contrar va fi silită, din cauza stării ei sanitare, să-și părăsească familia și să se mute la fratele ei, preot în Orăștie. Cererea însă a rămas nerezolvită; dar nici timpurile nu erau potrivite pentru strămutări, deoarece se ivesc frământări și turburări politice, preliminarele revoluției din 1848.

În tot timpul revoluției, Păr. Fodoru a stat în fruntea poporului său, pe care, — după cum glăsuște un certificat comunal din 27 VII. 1851, — „s'a trudit a-l deștepta și cu toate puterile a-l îndruma, ca

să fie de neclintită credință către Casa Domnitoare Habsburgo-Lotharingică". Tot despre aceasta ne vorbește și următorul document :

„Voindu Onoratulu Parochu al comunei Bistra din Inspectoratul Câmpenilor, Domnul Ioanne Fodoru, să i-se deie în scrisu faptele suale din timpul revoluției 1848/9, subscrisul văzând a fi șirulu faptelor oglinda vieții continue, m'am simțitu îndatoratu a face cunoscutu, că menționatu Parochu Domnu Ioanne Fodoru sub întregu timpu Revoluțiunei neclătita sa credință și alipire către Tronu și Domnitoarea Casă Austriacă și Națiunea Română și-au păstrat-o așa de curată, încātu în cele mai grele împrejurări a sentimentelor, nu mai puțin anima pe Poporeni, cu fiul său Vasile Fodoru, pe Lagărulu, căruia să lupta în frunte, comandându-lu în contra dușmanului întregi Casei Domnitoare și a Națiunei Române. Câmpeni, la 23 August 1849. *Avramu Iancu*, f. Prefectu și Advocatu“.

După revoluție, Păr. Fodoru a mai trebuit să facă timp de aproape doi ani și pe învățătorul satului. La 27. XII. 1849 cere Blajului să fie numit la parohia vacantă din Hunedoara, cerere pe care o a mai repetat și la 26. VI. 1850. Dorința nu i-a fost implinită decât la 5. IV. 1852, de către episcopul Al. Șt. Șuluțiu, care-l numi nu numai de paroh, ci și de administrator protopopesc al Hunedoarei, având nevoie acolo de un protopop, „care cu strășnicie să poată sta împotriva feluritelor amăgiri; având nădejde, că prin aceasta a noastră rânduială, Te vei îndemna, ca peste puține fiind credincios, peste mai multe a Te rândui să Te afli vrednic“.

La 9. IV. 1853 i-se acordă titlul de Vicearhidiacon, iar la 18. IX. 1857 a fost avansat la demnitatea de Arhidiacon Actual. În noua lui funcțiune a legat prietenie cu vicarul Ștefan Moldovan din Hațeg, prepozitul de mai târziu al Capitlului din Lugoj, cu care s'a sfătuit în toate cauzele mari de interes național și bisericesc.

La 6 August 1860 prezidează, la Hunedoara, o adunare a intelectualilor și țăranilor români, credincioșii lui din protopopiat. Din adunare expediază episcopului Alexandru Dobra din Lugoj o scrisoare omagială, pentru bărbăția cu care a apărat în Senatul Imperial drepturile poporului, rugându-l totodată, ca în colaborare cu ceilalți membri români ai Sefatului, să lupte neincetat, până când va exopera pentru poporul său următoarele drepturi :

1. „Limba noastră românească moștenită dela părinții noștri cari s'au luptat mai mult pentru limbă decât pentru viață, să aibă viață națională și să nu fie supusă limbei altei națiuni“.

2. „Acolo unde Românii precumpănesc cu numărul, administrațiunea politico-judiciară și toată instrucțiunea publică ori privată să fie

în limba națională; oficialii în cele oficioase să vorbească și să lucreze românește; aceasta cu atât mai vârtos o dorim pentru că limba română e foarte aptă spre a fi întrebuințată în lucruri publice, precum putem vedea aceasta la frații noștri Români din Pricipatele Unite Române”.

3. „Națiunea română din Imperiul Austriac să constituie un corp politic național, care să-și aibă reprezentanții săi, atât la Dietele înființându-se, cât și la organizarea politică a provinciilor unde locuiesc, amăsurat proporțiunii sale; adecă dorim, ca Românul, care de atâtea ori și-a vărsat sângele pentru Tronu și pentru viața națională, care e oglindă și modelu de fidelitate către Tronu pentru națiunile conlocuitoare, care ca și alte națiuni conlocuitoare asemenea poartă greutatea Statului, să aibă dreptu asemenea cu alte națiuni, să formeze sub glorișul sceptru austriacu, cu numele său de romanu, o națiune română”.

4. „Până când se vor realiza promisiunile împărătești, făcute în privința emandării în administrațiune și legislațiune: la Tribunalele urbariale să se numească oficiali după proporțiunea naționalităților, și de aceia, cari se bucură de îmbunătățirea soartei țaranului și primesc reclamațiunile făcute în limba lui; să nu se numească funcționari publici peste Români, cari apasă poporul român și-l terorizează în interesul Maghiarilor și al Sașilor; limba română să aibă valoare și acolo unde precumpănesc alte naționalități; episcopii și clerurile românești să poată păstori după sfintele canoane și să nu fie supuse episcopilor și clerurilor străine; să se ușureze soarta țaranilor de greutatea dărilor, pe cari în aceste împrejurări nu le poate suporta; să înceteze abuzurile foștilor domni pământești; legea și sărbătorile Românului să fie respectate ca și ale altor confesiuni; să se șteargă timbrele în cele judiciare, ca cel neîndreptățit să-și poată arăta mai ușor dreptul lui; să se pună capăt abuzurilor funcționarilor financiari, cari provoacă mari nemulțumiri; oamenii să nu fie împiedecați în a aduce sacrificii pentru ridicarea de școli, iar grănicerilor să li-se permită, să-și ridice școli din venitul averilor grănițerești; să se ușureze soarta ticăloasă a preoțimeii române, iar preoții și bisericile să se scutească de impozite”.

În Decembrie 1860 prezidează la Hunedoara o altă adunare mare a credincioșilor săi din protopopiat, și cu ocazia aceasta, trimite Împăratului din Viena un memoriu, în care, „consecvent jurământului național, pe care l-a depus Națiunea Română cu solemnitate în fața Cerului și a lumii întregi, în adunarea națională legitimă dela Blaj, din 3/15 Mai 1848”, repetă dorințele naționale ale Românilor, exprimate mai sus, și cere decretarea imediată a următoarelor:

1. „Marele Principat al Ardealului să rămână autonom, condus de un cancelar separat de al Ungariei, ca să se împiedece încercările

Maghiarilor de a contopi Ardealul cu Ungaria și de a impune în Ardeal supremația limbii maghiare”.

2. „Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, proclamată în 1848, să fie definitiv anulată, deoarece: unirea aceea s'a făcut cu forța, în strigătul de „unire sau moarte” și împotriva protestării națiunii române; ea s'a făcut împotriva legilor sancționate de către Înaltul Tron și împotriva art. II al Dietei din 1791, după care, Transilvania nu se poate încorpora la Ungaria, ci trebuie să aibă o autonomie și o constituție proprie, așa cum a avut-o în tot decursul veacurilor dela Sf. Ștefan încoace; cum de altfel se precizează și în Tripartitum-ul lui Verböczi, p. III, tit. X, pag. 486—490; unirea aceea este contrară intereselor națiunii române, a celei mai numeroase și mai credincioase națiuni din Ardeal, și în fine, unirea aceea n'a fost nicidecum publicată și recunoscută de Casa Domnitoare, și este în contradicție cu rescriptul imperial din 20 Oct. 1860”.

3. „Să se declare desființată pentru totdeauna „Unio trium nationum” din 1437/8, făcută împotriva țaranilor români, recunoscându-se în schimb existența alor trei națiuni egal îndreptățite, după proporțiunea numărului lor, și anume: română, ungaro-săcuiască și săsească”.

4. „Să se numească o comisiune centrală, compusă din episcopii, vicarii și protopopii celor două confesiuni românești, și din 300 de membrii mireni români, care să propună Cancelariei Transilvane pe bărbații, cari în numele Națiunii Române, să participe la lucrările conferinței, chemată să întocmească proiectele de legi, pentru reorganizarea administrativă și politică a Transilvaniei”.

Îl mai găsim pe Păr. I. Fodoru, participând la toate ședințele Congregației Comitatense din Deva, unde apărea cu dârzenie interesele poporului român. Sdrobit sufletește, din cauza morții premature a unicului său fiu, a tribunului Ladislau Vasile Fodoru, a rămas totuși activ până la capătul vieții. Moare în 1883, fiind înmormântat, alături de soția lui, în cimitirul greco-catolic din Hunedoara. El a avut și două fete: pe Francisca, căs. Ion Munteanu din Calafat, și pe Aloisa, căs. judecător Gabor.

Ladislau Vasile Fodoru, fiul protopopului Ioan, s'a născut la 8 Decembrie 1804, în comuna Bistra. Studiile liceale și juridice le-a urmat la Cluj, unde a fost coleg cu Avram Iancu, căruia i-a devenit unul din cei mai buni prieteni.

La 26 Sept. 1845 a fost numit cancelist la Înalta Curte din Sibiu, unde a servit până în 1848, când părăsi funcția, pentru a se alătura lui Avram Iancu. Participă la marea adunare națională de pe Câmpia Libertății, după care, fiind ales membru în delegația de o sută, a plecat

la Cluj. Prelungindu-și șederea la Cluj, a fost deținut și întemnițat, sub pretextul de agitație împotriva patriei, iar după 14 zile de închisoare, reușește să evadeze și să se refugieze în munți, la Iancu, care-l numi tribun al miliției din Ponor-Remetea, din prefectura lui Simion Balint.

Misiunea care i-s'a incredințat, de a apăra trecătoarea dela Ponor împotriva răsculaților maghiari, a dus-o la îndeplinire cu succes. Aici la Ponor a hărțuit el neconținut pe răsculați și a repurtat victorii strălucite asupra oștilor de sub comanda lui Carol Velics și a maiorului Gyarmati. Faptele lui de arme sunt descrise, după rapoartele lui Avram Iancu, în cartea „Die Romanen der Oesterreichischen Monarchie“, Wien, 1850, p. 64. Pentru vitejia lui, a fost decorat de către împăratul Austriei cu crucea de aur a „Ordinului Francisc Iosif I“, iar de către împăratul Rusiei, cu medalia de aur a „Ordinului Sf. Ana“.

După revoluție, a fost numit practicant la Comanda Districtuală din Alba-Iulia, dar după câteva luni părăsește funcția și pleacă la Viena. Aici a petrecut doi ani, în care timp și-a completat cunoștințele juridice și politice, audiind cursuri la universitate.

Reintors în Ardeal, a fost numit, la 4 Martie 1852, cancelist la noua judecătorie din Orăștie, iar la 30 Nov. din același an, a fost avansat la gradul de judecător. După aceasta, la dorința părintelui său, s'a căsătorit cu Carolina Moga, o nepoată de a Mitropolitului Al. Șterca Șuluțiu, fiica protopopului și luptătorului naționalist Ioan Moga din Hălmațiu.

La 18 Martie 1861 judecătoria din Orăștie se desființează, dar împăratul, considerând meritele lui excepționale, dispune, ca să i se plătească salarul întreg, până la plasarea lui într'o altă funcțiune. Tot atunci, președintele Kischner a ținut să-i aducă mulțumiri și omagii publice, în numele judecătoriei și al țării, pentru devotamentul și zelul cu care și-a îndeplinit înalta misiune de judecător.

Rămas fără funcție, s'a mutat cu familia la socrii lui din Hălmațiu, de unde petiționează pentru un post de primpretor. După câteva luni a și fost numit, de către prefectul român Ioan Pipoș al Zarandului, primpretor la Hălmațiu; întâi ca provizor, iar la 31 Decemvrie 1861 primpretor definitiv și asesor onorar la Tabla Judecătorească a comitatului Zarand. În calitatea aceasta a muncit el cu râvnă și desinteresat, pentru binele țaranilor români, față de care avea o bunătate proverbială.

Caracter ferm, idealist, român desăvârșit, cu o înaltă pregătire juridică și politică și cunoscător alor patru limbi străine, tribunul Ladislau Fodoru era predestinat să facă o carieră din cele mai strălucite. Dar moartea crudă l-a răpus pe neașteptate, la 13 Aprilie 1865, în floarea vârstei și în plenitudinea puterilor lui de muncă. A fost înmor-

mântat în cimitirul greco-catolic din Hălmațiu, unde la 11 Iunie 1881 l-a urmat și tovarășa lui de viață. Deasupra mormântului i s'a ridicat o cruce de piatră, cu următoarea dedicație: „Tribunului din 1848, bărbatului binemeritat dela Tronu și Națiune”.

Dr. Vasile Silviu Fodoru, unicul fiu al lui Ladislau, s'a născut în Orăștie, la 13 Septembrie 1859. Rămas orfan la vârsta de 6 ani, a crescut sub aripile ocrotitoare ale mamei și a fost călăuzit de sfaturile înțelepte ale bunicului său din Hunedoara. Încă în viață fiind, tatăl său își exprimase dorința, ca fiul său să devină unul din luptătorii cu arma legii, pentru drepturile poporului român, în conformitate cu testamentul lui Avram Iancu, redactat în Câmpeni, la 20 Decembrie v. 1850, a cărui copie o păstra înramată și în loc de cinste, ca pildă de urmat pentru urmașii lui.

După terminarea liceului din Beiuș, tânărul Fodoru s'a înscris la facultatea de drept din Cluj, unde studiază cu sârguință și-și petrece timpul liber în tovarășia studenților români. La 14 Oct. 1881 a fost numit „scriitor” în biroul „Asociațiunii” din Sibiu, pe lângă o retribuțiune lunară de 12 fl. și 50 cr. În 1885 se mută la Budapesta, pentru a se perfecționa în studiile juridice. Aici a desfășurat o frumoasă activitate românească în cadrele „Societății Petru Maior” și a colaborat la ziarele românești din acel timp. În 1888 a fost ales președinte al Soc. Petru Maior, în care calitate a organizat o ședință festivă literară, din prilejul comemorării a celei de a 25-a aniversare dela înființarea societății, la care a rostit cuvântarea ocazională.

La îndemnul lui Dr. Aurel C. Popovici, vrea să facă, în colaborare cu colegii lui, o serie de traduceri din autorii străini, ca să pună bazele unei biblioteci literare și economice, unde toate clasele poporului român să găsească lectură bună și ieftină.

În 1889 proiectează o călătorie de studii în Italia și Franța, în care scop cere informații dela Păr. Dr. V. Lucaci din Sisești. Iată un pasagiu interesant din răspunsul Părintelui Lucaci: „Am proiectat și eu o călătorie la Roma—Paris, vrășmașii noștri însă s'au îngrijit, ca să nu am timp liber, nici liniștea sufletească spre realizarea acestui plan frumos, deși sub conducerea mea ușor și fără greutate s'ar putea face o asemenea excursiune de studii și de distracțiune. Procesul meu adecă se va pertracta la Sătmar, în 4 Iulie a. c., sub auspicii dușmănoase”.

În 1891 și-a luat doctoratul în drept la universitatea din Budapesta, primind un ajutor de 54 fl., din partea episcopului Dr. V. Mihaly din Lugoj, pentru acoperirea taxelor de examene. În 1892 se stabilește la Abrud, unde și-a deschis biroul advocațional și s'a căsătorit cu Antonia Ivașcu, fiica comerciantului George Ivașcu din Câmpeni. Men-

ționăm, că dintre copiii lui G. Ivașcu, o fată s'a măritat cu generalul Dănilă Papp, actualul ministru al României pe lângă Vatican, iar trei băieți au devenit ofițeri distinși ai armatei române, unul general, iar doi, colonei.

Datorită activității lui pe teren politic și cultural, Dr. V. Fodoru a fost ales în 1893 membru în Comitetul Central al Partidului Național Român și președinte al Comitetului Alegătorilor Români din cercurile Abrud, Roșia și Ighiu. În calitate de președinte al acestui comitet, expediază guvernului maghiar, la 5 Mai 1893, următoarea „Resoluțiune” :

„Considerând, că religiunea mozaică în așezământul ei actual, nu este alta decât Talmudul tradițional al Izraeliților, care conține principii contrare celor creștinești, iar prin recepțiunea ei, — Talmudul fiind pus pe o treaptă cu Evanghelia și morala ovreiască alături de morala creștină, — nu numai vaza Bisericii lui Hristos ar fi jignită din temelie, ci ar fi amenințată cu grea sguduire și baza morală a vieții publice și în același timp ar spori și mai mult puterea și influența ovreiască, ce apasă asupra popoarelor creștine, producătoare și în adevăr susținătoare de patrie” ;

„Considerând, că prin introducerea matricolelor civile se intenționează mai ales schimonosirea și maghiarizarea numelor, reducerea stolelor și a influinței preoților români, cum și vădita tendință de a potența ingerința stăpânirii maghiare asupra clerului și a poporului nostru peste tot” ;

„Considerând, că așa zisa căsătorie civilă este de natură să sgu-duiască constituțiunile și chiar dogmele bisericii noastre, jignind moravurile străbune și sentimentul evlaviei înăscute poporului român, înlesnind conviețuirile nelegitime și nimicind vaza clerului ; Alegătorii dietali români din cercurile Abrud, Roșia și Ighiu, întruniți în adunare publică la Abrud, protestează sărbătorește și unanim în contra proiectelor de lege religioasă”.

A participat la toate frământările memorandiste și a fost unul din apărătorii în procesul Memorandului. La 29 Aprilie este invitat de Dr. I. Rațiu, să participe la ședința comitetului central din 6 Maiu 1893, pentru a discuta chestiunile privitoare la viitorul congres al naționalităților nemaghiare. La 21 Iunie 1894 președintele Dr. Rațiu îi transmite în copie ordinul ministerial de interzicere a oricărei activități politice, pentru Part. Național Român, și-l invită, să-și dea părerea, „că ce trebuie făcut, pentruca marea noastră cauză națională înainte să meargă”. „Din parte-mi, — scrie Dr. Rațiu, — nu voiu pregeta a-mi face datoria de cetățean leal și de fiu iubitor al națiunii mele, înspre binele căreia pe viitor vă solicit sprijinul.”

Ca răspuns la meetingul de simpatie pentru poporul român din Ardeal, organizat de profesorii universitari din Oxford, la 5 Martie 1894, sub președenția profesorului W. R. Morfill, Dr. V. Fodoru a expediat președintelui meetingului și altor opt personalități din Oxford, următoarea adresă: „Pentru viile simpatii arătate poporului român, Vă rugăm în numele Moșilor, să primiți cea mai sinceră și ferbinte mulțumită. Binevoii a nu da uitării nici pe viitor această chestiune umanitară, a cărei pașnică rezolvire depinde mult de simpatiile popoarelor civilizate. Vă asigurăm, că poporul român nu va uita niciodată numele celor ce au luat nobila inițiativă de a lumina opinia publică engleză, cu privire la stările nesănătoase și periculoase, produse de șovinismul și exclusivismul exagerat al Maghiarilor.”

Dușmănia fanatică a guvernului maghiar împotriva memorandiștilor români, este pentru Dr. V. Fodoru un indemn pentru o altă acțiune românească. La 9 Aprilie 1894 înjghebează sub președenția lui, la Abrud, un comitet, care își ia asupra lui sarcina ridicării în Munții Apuseni a unui monument măreț lui Avram Iancu, în care scop, semnează, cu toți membrii comitetului, următorul manifest :

„E frumoasă, dar grea misiunea ce o are neamul românesc la porțile orientale ale Europei, de a fi sentinela neadormită a ordinii și a progresului. Sbuциumurile de veacuri ale poporului român sunt o dovadă, că el vrea și știe să ducă la îndeplinire această nobilă misiune. Mari și îndelungate au fost bătăile soartei și adânc sunt săpate rănila trecutului pe corpul națiunii noastre. Deaceea regenerarea a mers încet, însă cu atât mai sigur : înainte, mereu înainte !

„In decursul marelui proces de reînviere și redeșteptare națională, providența divină ne-a trimis adesea bărbați mari, spirite alese, cari în marea lor iubire de neam, s'au adus pe sine jertfă slântă pe altarul Națiunii. Suferințele și martiriul lor fac gloria și mândria noastră. Luceferi strălucitori, ei vor lumina pururea cărările viitorului și vor îmbărbăta pe urmași la jertfă și la abnegațiune, pentru cauza cea mare : fericirea poporului nostru ! Ca tribut de iubire, de recunoștință și de venerațiune, poporul român i-a admirat și i-a preamărit în cântecele sale. „Sărac în țară săracă”, ce alt tribut putea să le aducă ?

„Sus ca un colos între ceialalți se ridică figura măreață a lui Avram Iancu, Eroul anilor 1848/9, Model al lealității, al iubirii de neam și de moșie străbună. Fericirea poporului român a fost pentru Iancu un ideal sacru. Acestui mare și neuitat Român, vor Moșii să-i ridice un monument, demn de măreața lui figură, într'un loc din Munții Apuseni, ce mai târziu se va statori. Subsemnații s'au constituit anume în

comitet, spre scopul amintit, și fac apel la toți Români de inimă, din toate provinciile și de toate stările, să le dea mână de ajutor, întru împlinirea sarcinei ce și-a impus. Umbra lui Iancu o cere aceasta dela fiecare Român!"

Ca urmare, comitetul a trimis adrese și liste de subscriere în toate părțile locuite de Români, însă guvernul maghiar, prin ministrul său de interne Perczel, interzice colectarea de fonduri pentru monumentul lui Iancu, la adresa căruia a întrebuițat expresiuni jignitoare. În fața acestei silnicii, Români au fost siliți să se mărginească la o seamă de proteste, care n'au fost luate în considerare. Acei, care au continuat totuși să colecteze bani pentru acest fond, au fost dați în judecată; iar Dr. V. Fodoru, a primit la 30 Mai 1894 o scrisoare anonimă, în limba maghiară, în care i se punea în vedere, că va fi exterminat, împreună cu familia lui, dacă nu se va lăsa de politică și de funcțiunea de președinte al conjuraților valahi din Abrud.

La protestele Românilor din Ardeal, împotriva ofensei adusă memoriei lui Avram Iancu, s'au alăturat și Moții emigrați în România. La 7 Mai 1895 se întruniră la București 78 de Moți, unde au semnat următorul „Răspuns”, pe care l-au trimis ministrului de interne Perczel: „Noi Moții din Munții Apuseni ai Ardealului, cu inimă frântă de durere aducem la cunoștința înaltului ministru de interne și lumii întregi, cumcă nu-i drept că Iancu a fost jefuitor, nici trădător de patrie, cum îl numești D-ta, ci a fost acel suflet bun și blând, care s'a făcut apărător Națiunii sale și Impăratului său. Nici o cruzime nu a săvârșit, ci numai a apărat Națiunea și Țara. Noi cu mic cu mare protestăm în contra acelei ordinațiuni.”

După judecarea Părintelui Lucaciu, de către Tribunalul din Debrein, Dr. V. Fodoru îi expediază, în numele Comitetului alegătorilor români din Abrud, Roșia și Ighiu, următoarea scrisoare omagială: „Cu apărarea Ta bărbătească, ținută în dulcea noastră limbă românească, ai trezit în toți fiii Romei fala străbună și virtutea romană. Marele orator Cicero a spus odinioară: „in spiritu est vita, sed ea nulla est omnino servienti”. Deasemenea și Tu, ca să trezești pe fiii lui Traian din indolență, ai zis, că viața, pentru cel ce este înălțuit sufletește, nu are nici un preț, căci acela este numai sclav. Acel simț de apărare amorțit, trezit este acum în noi, prin curajul Tău civic. Nu Tu singur ai să Te lupți cu adversarii noștri politici, ci întreg poporul românesc; căci adversarul nostru n'a lovit în Tine, ci în drepturile inalienabile ale poporului român. Lupta nu între Tine și guvernul maghiar este pronunțată, ci între un popor asupra și unul asupra. Numai înainte, vrednice bărbat, căci vocea Ta este vocea poporului român!”

Ca răzbunare, pentru activitatea lui românească, mâini criminale i-au așezat sub casă o dinamită, care a făcut explozie în seara de 3 Febr. 1896, sguduind puternic întreaga clădire și aruncând în aer doi pereți exteriori. Din fericire, familia era întrunită într'o cameră situată în partea opusă a clădirii, iar lampa, care s'a desprins din tavan, s'a stins în timpul prăbușurii, fără să facă explozie.

Pentru descoperirea criminalilor, V. Fodoru a depus la poliția din Abrud un premiu de 300 fl., dar fără rezultat. Atentatul a fost înregistrat, așa cum s'a petrecut, în coloanele ziarelor „Tribuna”, Nr. 22, din Sibiu, și „Abrudbánya”, Nr. 6, din Abrud, din 9 Februarie. În schimb, ziarul maghiar „Közérdek” din Aiud, și-a permis să acuze pe Fodoru de inscenare, fapt pentru care a și intentat proces de calomnie împotriva numitului ziar, dar n'a reușit să obțină sentință de condamnare, fiind aceasta contrară intereselor maghiare.

Odiosul atentat a provocat o mare consternare printre Români, încât intelectualii din Sebeșul Săsesc, îl invită pe Fodoru să-și mute biroul advocațional la Sebeșul Săsesc, asigurându-l solemn, că-l vor ajuta cu toții, ca să-și poată forma în scurtă vreme o clientelă bună. Fodoru însă era un om dintr'o bucată, pe care nu-l speria nimic, și care nu voia nici mort să se despartă de Moșii lui iubiți, pe care odinioară i-a condus la victorie părintele și bunicul lui.

Văzând îndolența cu care a fost tratat atentatul împotriva sa, de către poliția și justiția maghiară, Fodoru a făcut recurs în justiția divină. La 21 Martie Păr. Teodor Bârsanu din Cricău îi comunică, că a primit pachetul cu făina și lumânările, și că a dispus imediat să se pregătească prescurile comandate, „iar Luni dimineața în 2 Martie, — scrie părintele —, m'am și apucat cu ajutorul lui Dumnezeu de serviciul divin și am servit Sfânta Liturghie în toată dimineața, în două săptămâni dearândul; afară de aceea am cetit Psaltirea cea mare toată, de trei ori, totdeauna noaptea, la miezul nopții, în cântatul coșilor, deoarece atunci e mai bine și de folos, pentruca Atotputintele și Atotștiutorul Dumnezeu să se îndure și să descopere pe făcătorii aceia de rău, ori de ce lege, vor fi ei blăstâmați și afurisiți de Dumnezeu, care îi va descoperi și vor fi de răs la lume”.

La 22 Nov. 1896 mulțumește profesorului Dr. Gustav Weigand din Leipzig, pentru cartea „Die Aromunen”, și ca revanșă, îi trimite o carte românească din 1786; moștenită dela bunicul său, scrisă cu litere chirilice, care cuprindea toate legiurile lui Iosif II, privitoare la ușurarea soartei țăranilor români. „E bine, — scrie Fodoru —, ca și elevii Dv. să aibă cunoștință despre modul scrierii și felul limbii de pe acel timp, de grea cumpănă pentru poporul român”.

La 19 Iunie 1898 cercetează pe veteranul Alexandru Darabanth, jude cercual în pensie și fost student la Cluj în timpul revoluției. „Om cu multă trecere la poporul din Bistra, juriconsult în puterea cuvântului și caracter antic roman“. Din cele discutate cu Darabanth, ajunge la concluzia, „că motivele adevărate ale revoluției în Munții Apuseni au fost: decretarea volnică a unirii Ardealului cu Ungaria, vorbirea lui Bărnățiu ținută la Blaj, dinasticismul poporului român față de casa habsburgică și promisiunile Vienei, că munții vor fi numai ai Românilor“.

În 1900 a organizat, prin preoți și învățători, anchete sociale în toate comunele din cercurile Abrud, Roșia și Ighiu. Între întrebările puse la anchetă, figurează și următoarele două: „Care sunt trăsăturile dominante în firea poporului român?“ și „Care sunt calitățile și defectele, care deosebesc naționalitatea română de celelalte naționalități?“. Multe din răspunsurile primite, oglinzi fidele ale stărilor de acum patru decenii din respectivele comune, se mai păstrează între scrisorile lăsate de el.

Dr. V. Fodoru a fost un om al inițiativelor și un suflet mare, care și-a deschis larg punga, de câte ori o cereau nevoile neamului său. În 1894 colectează 21 fl. și 20 cr. pentru fondul „Gheorghe Barițiu“ și 59 fl. pentru ajutorarea familiilor celor întemnițați și osândiți în procesul Memorandumului. În 1901 contribuie cu 50 cor. pentru masa elevilor săraci dela Gimnaziul din Brad, în 1904 cu 20 cor. pentru biserica ortodoxă din Zlagna, în 1905 cu 20 cor. pentru Reuniunea de cântări din Beiuș și cu 20 cor. la fondul Reuniunii Femeilor Române din Abrud, în amintirea tribunului Matei Nicola, un bun prieten de al tatălui său; în 1907 cu 5 cor. pentru fondul „Dr. Hodoș“ și cu 5 cor. pentru fondul Gimnaziului din Brad. Afară de acestea a donat în fiecare an câte 30 de volume, ca premii, pentru elevii dela școalele primare românești din Abrud.

În 1901 inițiază înființarea Reuniunii femeilor române din Bucium, căreia i-a dăruit 87 de cărți, și s'a înscris, împreună cu soția lui, de membri fondatori, achitând ca taxă, 80 cor. În 1906 inițiază înființarea unei Reuniuni Economice la Abrud, pentru care a dăruit 50 cor. și mai multe cărți de conținut variat. La 8 Iulie 1909 a depus, la banca „Auraria“ din Abrud, 20 cor., pentru crearea unui fond, închinat marelui nostru poet Mihail Eminescu, cu scopul de a-i ridica un monument în Munții Apuseni, la care să se facă în fiecare an un pelerinaj, în ziua de 16/29 Iulie, data morții poetului, care să fie comemorată și printr'o serată literară.

Dr. V. Fodoru a întreținut o corespondență vastă, aproape cu toți fruntașii români ardeleni din epoca lui, ba chiar și cu ardelenii

plecați în România. A fost abonat la toate ziarele și revistele românești de dincoace de Carpați, precum și la câteva din România. Între acestea din urmă figurează și revista „Vieța Românească” a lui Const. Stere, căruia i-a trimis, în 1907, un studiu vast de 55 de pagini, cu privire la Românii de sub stăpânirea maghiară.

Numeroasele scrisori, rămase dela Dr. Fodoru, precum și jurnalul său, compus din două volume mari, de câte 260 pagini, ne dau o mulțime de informații prețioase, cu privire la frământările Românilor din epoca Memorandului și din aceea a pasivității. În jurnalul său a transcris un număr mare din răspunsurile date la scrisorile primite, apoi o seamă de observații personale, cu privire la stările sociale și politice, precum și extrase din diferite ziare românești, germane și maghiare.

Din însemnările din acest jurnal, una este foarte interesantă și de mare actualitate pentru vremurile noastre, încât merită să fie publicată. Iată-o: „În numărul 222 din 15 Sept. 1899 al ziarului catolic „Alkotmány”, articolul intitulat „Dakoromanismus” și semnat de anonimul „Gedeon”, face următoarele constatări: „Tot ce a scris Hunfalvy despre Români nu este adevărat și Hunfalvy a scris mai mult din maliție decât în cunoștință de cauză. Poporul român, în obârșia lui, se trage dela poporul roman. Aceasta a scris-o foarte corect George Șincai. În ce privește autonomia Ardealului este mult de discutat. Când Maghiarii au intrat în patria de acum, Românii au locuit pe ambele părți ale Dunării. O spune aceasta și notarul anonim al lui Bela, că în timpul intrării poporului maghiar, țara nu era locuită nici de Daci, nici de Goți și nici de Slavi, ci în partea cea mai mare a ei de Români. Din aceasta însă nu se poate trage nicio concluzie politică. Dacă fiecare naționalitate, provocându-se la autonomia sa, ar porni acțiune politică războinică, atunci niciuna nu s'ar simți acasă...”

La începutul anului 1897, Dr. V. Fodoru s'a îmbolnăvit grav de stomac, încât pentru restabilirea sănătății a trebuit să facă o cură la Reichenhalle din Bavaria. Cura aceasta a mai repetat-o în anii 1900 și 1904. Cu ocazia reîntoarcerii sale din Reichenhalle, făcea de fiecare dată, câte un popas mai lung la Viena, de unde comunica prietenilor săi din Ardeal, impresiile și observațiile sale, privitoare la colonia română din Viena, la reprezentanța imperiului austriac și la partidele politice din Austria.

La 26 Martie 1910 se plânge prietenului său, inspectorului Ion Iancu Baboeanu din București, de reînoirea vechei lui boale de stomac. Simțindu-și sfârșitul apropiat, la 23 Aprilie 1910 își redactă testamentul, prin care dispune împărțirea averii în părți egale între copiii lui, numește de curator al cancelariei sale advocațiale pe Dr. Laurențiu Pop

din Abrud, dăruiește 200 de volume Casinei Române din Abrud și dispune, ca toate documentele familiare, corespondențele și jurnalul său, să fie predate fiului său Radu, când va ajunge la vârsta maturității.

Impăcat cu Dumnezeu, cu oamenii și cu conștiința lui și mângâiat de gândul, că urmașii lui vor lărgi și mai mult brazda trasată de el și de înaintașii lui în ogorul național, Dr. Vasile Fodoru moare la 27 Iunie 1910.

În urma lui au rămas următorii cinci copii: 1. *Titus Fodoru* n. 1893, agronom la municipiul Cluj, azi în Sibiu, fost voluntar în armata română în timpul războiului de reîntregire și invalid de războiu, căs. Emilia Bem profesoară; 2. *Dr. Radu Fodoru* n. 1895, avocat în București, căs. Pia Păcurar; 3. *Viorel Fodoru* n. 1895, farmacist în Timișoara, refugiat din Cluj, căs. Elisabeta Popp; 4. *Dr. Marin Fodoru* n. 1898, medic în Ineu, refugiat din Dej, căs. Delia Monția; 5. *Aurora Lavinia Fodoru* n. 1902, căs. Dr. Ionel Tanislau, profesor la Academia Comercială din Cluj-Brașov.

De încheiere menționez, că toate documentele, pe baza cărora am scris acest articol, se găsesc în proprietatea d-lui agronom Titus Fodoru.

Dr. AL. FILIPAȘCU

ADUNAREA GENERALĂ A „ASTREI”

Respectuoasă hotărârii luate în 1940, anul cumplitelor dezastre naționale, „Astra” n'a crezut că poate da nici în acest an neamului marea sărbătoare anuală a adunărilor ei generale. Ea și-a chemat deci membrii în zilele de 25 și 26 Sept. a. c., la o adunare cu caracter strict administrativ. Cum însă cea mai puternică asociație a Transilvaniei grupează în cadrele ei toate categoriile sociale producătoare, toate figurile reprezentative ale acestei provincii, s'a întâmplat ca și de astădată, această convenire să ia caracterul dacă nu al unei sărbători, al unei manifestări hotărâte a voinței de solidaritate, de unire și de muncă pentru binele obștesc a întregii nații românești din această provincie, atât de greu încercată.

Dacă nu ne-am putut bucura, ca în anii de pace, de prezența masivă și impresionantă a țărănimii, au ostenit la adunare, venind uneori din depărtări mari, un număr neobișnuit de mare de delegați ai despărțămintelor și ai cercurilor culturale. Participarea lor este o dovadă puternică a locului pe care-l ocupă astăzi „Astra” în viața noastră publică, a pulsației vii a întregului ei organism. Rapoartele generale despre activitatea anului trecut de gestiune, publicate într'un număr special al revistei „Transilvania”, sunt o dovadă vie despre această pulsație. Cu toate că, în urma ciuntirii Ardealului, jumătate din despărțămintele „Astrei”, sugrumate de stăpânirea străină au încetat orice activitate, cu toate greutatețile inerente războiului (concentrările, lipsa mijloacelor de deplasare, etc.) Asociațiunea a avut, în această toamnă, una din cele mai bogate recolte, din anii de după Unire. Mii de conferințe au fost rostite, atât la sate, cât și la orașe, 124 de școli țărănești, în mare majoritate pentru femei, au fost organizate, zeci de mii de broșuri din Biblioteca Poporală și din celelalte publicațiuni ale „Astrei” centrale, ale regionalei bănățene și ale despărțămintelor au fost răspândite până și în cele mai îndepărtate cătune. Prin îndrumări stăruitoare, organizațiile „Astrei” au fost relăcute și înmulțite, chiar și numărul membrilor este mai mare decât oricând, fără ca cifra împărțită să cuprindă pe toți cei înscriși. Merită toată lauda în deosebi punerea la punct a organizației și bogata activitate desfășurată de regionala bănățeană, dovedind încă odată cât de fericită a fost ideea grupării despărțămintelor din acest ținut într-o organizație locală.

Acestea, și multe alte înfăptuiri, cuprinse în rapoartele generale, au determinat fără îndoială pe numeroșii delegați să alerge la Sibiu, pentru a asista la prezentarea și discutarea lor și a primi sugestii și îndrumări noi în munca lor viitoare.

Mai ales pentru acești delegați a fost organizată o ședință, în prezința adunării, Sâmbătă în 25 Sept., la orele 16, la care au fost făcute două comunicări, de cea mai mare importanță pentru viața interioară și programul de lucru al „Astrei”. Ele sunt: „Organizarea cercului cultural al „Astrei”, făcută de d-l Dr. Oct. Lupaș, harnicul și priceputul secretar al despărțământului Arad și „Contribuția „Astrei” la propășirea noastră economică”, de d-l Gh. Dragoș, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale din Cluj-Brașov. Dată fiind importanța lor, au fost reproduse textual în acest număr al revistei noastre. Atât comunicarea d-lui Lupaș cât și, mai ales, a d-lui Dragoș, au fost urmate de vii și documentate discuții. Participanții s'au dumirrit asupra a două dintre problemele fundamentale ale „Astrei”, în ceasul de față. Ei vor căuta cu siguranță să le aplice pe teren într'o măsură mai mare decât au făcut-o până acum. Pentru o mai bună aplicare a programului economic sunt încă în curs tratative cu instituțiile economice importante ale Țării și cu câțiva dintre specialiștii noștri.

Seara, la orele 20, a avut loc o ședință plenară extraordinară a Comitetului Central, deosebit de importantă, atât prin problemele de interes rațional pe care le-a discutat, cât și prin numărul participanților și locul pe care-l ocupă în viața spirituală și politică a Țării. Ea ne-a adus aminte de acele conveniri intime dela adunările generale dinainte de 1918, când se luau, în spiritul solidar și desinteresat pe care numai „Astra” îl poate oferi, unele din cele mai mari hotărâri din viața neamului nostru.

Duminecă 26 Sept., ziua adunării generale a fost inaugurată de serviciile divine, oficiate în catedrala ortodoxă, de I. P. S. Mitropolitul Nicolae al Ardealului, iar în biserica unită de I. P. Sa Valeriu Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei Blajului, asistați de un mare sobor de preoți. La orele 11, în sala Prefecturii Județului, în fața unei asistențe deosebit de numeroase și de selecte, d-l Prof. Dr. Iuliu Moldovan, a deschis adunarea generală prin următoarea cuvântare:

Ca și în anii trecuți și de astădată, programul adunării noastre generale este redus la ședințe administrative și tehnice conform unei hotărâri anterioare, care ne obligă să renunțăm la manifestări festive atâta vreme, cât frații din Ardealul robii nu pot să fie cu noi împreună. Cu gândul la ei am fost toți acești din urmă ani și grija pentru viitorul nostru comun, în cadrele patriei românești, a fost unul din îndemnurile cele mai de seamă, care a hotărât activitatea „Astrei” și în anul care a trecut. Dar nu numai noi care am lăsat părinți, frați, amintiri și morminte acolo, suntem cu toată dragostea și cu toată jertfa alături de ei. O constatăm cu adâncă recunoștință, cu înduioșare, că aceeași arzătoare dorință de reintregire copleșește gândurile, faptele și jertfele tuturor fraților români. Acest gând frământă fără încetare pe Mareșalul

Conducător ca și pe ultimul nostru ostaș al minunatei noastre armate, el ne ține pe toți în permanentă tensiune și el va face, ca atunci când va suna ceasul eliberării Ardealului de Nord, fără pereche să fie pornirea spre luptă, jertfă și biruință a noastră a tuturor.

Așa e firesc să fie, căci Ardealul pentru noi nu este numai un petec de pământ și nu numai bogățiile lui în: aur, lemn și gaz metan sunt acele, cari ni-l fac atât de prețuit și de iubit. Ardealul a fost și va trebui să rămână centrul vieții românești. Aici mai ales s'a zămislit neamul nostru, aici s'a împodobit cu creațiile neîntrecute specifice lui, de aici s'a revărsat aproape fără încetare de-a-lungul vremurilor vieață românească spre Est și Sud peste Carpați, atât de mult, încât aproape tot ce este suflet românesc în celelalte provincii ale țării, își are obârșia mai apropiată sau mai îndepărtată și își are mormintele străbunilor aici în Ardealul nostru românesc. Și nu au fost elemente slabe, care au trecut Carpații. Selecțiunea neconținută, datorită luptei aspre cu dușmanii de totdeauna, care nu încetau să-l lovească, au făcut ca patrimoniul spiritual și biologic al poporului român din Ardeal să sporească, iar din sânul acestui popor elementele cele mai întreprinzătoare erau de obicei acelea, care își căutau o existență dincolo de munți. Și așa cum pentru vechile provincii acest neconținut aflax de sânge și tradiție românească era de o covârșitoare însemnătate pentru păstrarea și echilibrarea vieții etnice, așa și pentru Ardeleni reazimul asigurat prin Domnii și frații de dincolo de munți era o condiție esențială pentru dăinuirea și afirmarea lor. Dăruiuri reciproce, fără de cari vieața românească, nici într-o parte nici în alta nu putea nici în trecut și nu va putea nici în viitor să se desfășoare în mod normal. Dăruiuri, între cari fiecare parte a Ardealului, și înțeleg aici și Banatul, Crișana și Maramureșul, își aducea o contribuție specifică de neînlocuit, la patrimoniul comun biologic și spiritual al neamului. Reîntregirea nu este deci numai o cerință sentimentală sau o, necesitate economică, ea este un imperativ vital pentru noi, fără a cărui împlinire trupul neamului va rămâne în permanentă și progresivă suferință.

Acest fapt a impus și impune atât conducerii țării, cât și nouă Ardelenilor îndatoriri și răspunderi de o deosebită însemnătate; obligația pentru conducerea țării de a menține și a spori forța de expansiune, vigoare numerică și calitativă a elementului românesc din Ardeal, și de a evita tot ce ar putea să-i slăbească forța de luptă și de afirmare; obligația pentru noi de a fi solidari în truda și jertfa pentru îndeplinirea mândrei îndatoriri, pe care ne-a hărăzit-o soarta în cadrele neamului și țării românești. Nu este aici vorba atât de noi intelectualii și nici de asigurarea unei vieții comode, îmbelșugate și parazitare. Dăinuirea neamului nostru a fost asigurată prin forțele și jertfele țărâtimei noastre și nu un individualism comod și râvnitor după belșug material, ci lupta solidară și suferințe fără încetare ne-au dăruiit forțe oș-

lite, vigoarea capabilă să înfrunte toate primejdiile și să rupă lanțurile robiei, vigoare care ne-a pus în stare să dăruim cât mai mult din belșugul nostru de sânge și tradiție fraților de pretutindeni.

Nu putem afirma, că noi Ardelenii am fost în cele două decenii după unirea mare totdeauna așa cum ne era datorita. Nu am fost totdeauna nici solidari, nici la nivelul chemării noastre. Și dacă azi suntem uniți și tari în fața primejdiei mari care ne amenință, mâine, când se va sfârși odată războiul și când mai mult ca oricând vom avea nevoie de un suprem efort, solidar și disciplinat, pentru a asigura consolidarea și menținerea vieții noi românești, mâine când vor încerca să-și facă drum toate pornirile de libertate și fericire individuală, de grup sau de clasă, desbinarea, care ar urma, slăbirea noastră, care i-ar fi consecință, ar putea să ne dea pradă ușoară dușmanilor, cu toată victoria câștigată cu atât de măreață vitejie și jertfă din partea oștirii noastre.

Aceste au fost gândurile cari, au obligat conducerea „Astrei”, ca pe lângă continuarea tradiționalului ei program de muncă, pe lângă propaganda intensă cerută de vremurile mari de azi și îndeplinită în strânsă colaborare cu Ministerul Propagandei, să facă toate eforturile pentru o intensificare a organizației în despărțăminte și cercuri culturale, pentru a-și putea da la toată contribuția la consolidarea economică a elementului românesc din Ardeal și Banat, pentru a face ca binele neamului să fie din nou porunca supremă pentru noi toți și în fiecare clipă și mai ales pentru refacerea și întărirea solidarității și disciplinei etnice, care este chezașia cea mai de seamă a biruinței noastre, solidaritate, care să-și aibă la bază un program de realizări și îndatoriri, obligatorii pentru toți, indiferent de interese politice, personale sau locale.

Fără îndoială, că alături de Bisericile noastre scumpe și sub scutul lor ocrotitor, „Astra” este instituția menită și capabilă să grupeze în jurul ei toate energiile dornice a se cheltui pentru binele neamului și să ducă la îndeplinire poruncile programatice pe cari le-am schițat înainte. Acesta i-a fost rostul de căpetenie în trecut și așa va trebui să fie și în viitor. Să ne bucurăm că o avem. Să fim recunoscători Celui de sus, că ne-a fost dat să o trecem nepătată și neștirbită prin valorile vremurilor, să o ferim de orice i-ar fi putut umbri rostul și să Vă prezentăm azi o organizațiune mai puternică și mai activă decât oricând, cu un prestigiu sporit, sensibilă nu numai la îndemnul unui trecut atât de bogat în fapte românești, dar sensibilă și la chemarea zilelor de azi și a celor de mâine. Meritul acestei stări îmbucurătoare revine integral colaboratorilor de pe teren, președinților și membrilor despărțămintelor și cercurilor noastre culturale, care după obiceiul vechiu își cheltuiesc cu drag și desinteresat tot surplusul energiilor lor pentru binele și propășirea instituției și pentru cari nu am avut și nu avem la îndemână altă recompensă, decât un modest cuvânt de adâncă recunoștință.

Suntem mândri că această mică dar devotată armată culturală poate sta la dispoziția conducerii țării, pentru scopuri de propășire etnică, scumpe nouă deopotrivă. Vom fi mândri să știm, că prin munca noastră modestă am contribuit cu ceva la pregătirea unirii sfinte, care trebuie să vină, că am contribuit cu ceva, ca vitejia fără pereche a minunatei noastre oștiri, cu jertfa fraților, cari pentru acea sfântă unire și-au lăsat vieța pe câmpurile de luptă și cărora le închinăm smeriți o clipă de pioasă reculegere, nu a fost zadarnică.

Adânc recunoscători pentru prezența în mijlocul nostru a Înalt Preasfințitilor Lor, Mitropolitul Ardealului și Administratorul Apostolic al Mitropoliei Blaj și pentru ocrotitoarea grijă pe care o dăruiesc fără încetare instituției noastre, bucuroși că putem saluta în mijlocul nostru pe reprezentanții oștirii noastre, a instituțiilor surori de cultură și ai autorităților locale, cu gândul la Mareșalul Conducător al țării, cu gândul la frații noștri robiți și la Regele nostru tânăr și iubit, simbol al unității noastre românești, declar adunarea generală deschisă.

D-sa a dat apoi citire, în aplauzele entuziaste ale sălii, telegramelor omagiale, adresate M. Sale Regelui, Președintele de Onoare al „Astrei“, d-lui Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului și d-lui Prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri.

Au urmat salaturile instituțiilor prezente, inaugurate de I. P. Sa Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, în numele Bisericii Ortodoxe, care a ținut și de astădată una din acele cuvântări inspirate, luminate și curajoase, pline de adevăr și de frumusețe, cu care a electrizat sufletele în acești ani de grea încercare pentru neamul nostru. O pace fără de unitate națională și fără libertate, nu poate fi imaginată — a spus, în esență, I. P. S. Sa. În niciun caz, fără de aceste postulate fundamentale, întemeiate pe legea divină, umanitatea nu va ajunge la o liniște statornică și rodnică.

I. P. Sa Valeriu Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei Blajului, a adus salutul Bisericii Române Unite, cerând revenirea la poruncile dumnezeiești, pentru ca suferințele neamului să fie vindecate și drepturile lui să fie restituite.

D-l General Nicolae Macici, Comandantul Corpului de Armată, aduce salutul Armatei, omagiind „Astra“ pentru contribuția pe care o dă, în aceste vremuri grele, la fortificarea sufletului Țării.

D-l General I. Manolescu, Președintele Centralei Caselor Naționale, aduce omagiul acestei instituții, exprimându-și dorința ca zilele de mâne să ne găsească solidari, pentru ca ființa neamului să se poată afirma deplin între celelalte popoare.

D-l Rector Dr. Iuliu Hațieganu, salută adunarea în numele Universității „Regele Ferdinand I“, omagiind „Astra“ pentru statornicia credințelor ei, temelii ale Unirii de ieri, ale încrederii de astăzi și ale reintregirii de mâine.

Se ia apoi act de rapoartele generale, publicate în numărul special al „Transilvaniei” și sunt alese cele trei comisii: 1. Pentru examinarea raportului general (compusă din d-nii Dr. Seb. Stanca, Prof. I. Moga și Iulian Dumitru). 2. Pentru înscrierea de membri (d-nii C. Criștiu, P. Olariu și I. Dragomir) și 3. pentru examinarea propunerilor intrate în termen reglementar (d-nii Dr. E. Mureșan, Dr. O. Lupaș și Marius Peculea).

În numele comisiei prime, d-l *Dr. Seb. Stanca*, prezintă activitatea „Astrei”, împreună cu observațiile comisiei, făcând următoarele propuneri:

1. Adunarea generală aduce omagiul ei fiilor neamului nostru care și-au sacrificat viața pe câmpul de război, înscriind pagini de glorie nepieritoare în cartea neamului.

2. Adunarea generală dă expresie regretelor sale pentru pierderea membrilor ei decedați în cursul acestui an.

3. Adunarea generală să ia act cu aprobare de raportul general, aducând un cuvânt de elogiasă mulțumită comitetului central și binefăcătorilor, care au făcut donațiuni pe seama „Asociațiunii”.

4. Adunarea generală să mulțumească în special conducătorilor despărțimintelor și tuturor celor ce și-au oferit bucuros contribuția pentru promovarea problemelor și a scopurilor „Asociațiunii”.

5. Adunarea generală să țină în suspens completarea locurilor libere din comitetul secției biopolitice până la plinirea vremii când și despărțimintele, astăzi înstrăinate, se vor întoarce acasă.

6. De asemenea adunarea să încredințeze comitetul central ca la timpul potrivit să fixeze locul pentru adunarea generală din anul viitor conform împrejurărilor de atunci.

Propunerile au fost aprobate de adunarea generală, care dă descărcare Comitetului Central pentru gestiune.

D-l *Petre Olariu*, prezintă lista membrilor înscriși în cursul adunării. În legătură cu aceasta, d-l prof. I. Lupaș insistă pentru intensificarea acțiunii de înscriere de membri, aducând exemplul societății slovace „Matitza Slovenska”. D-sa crede că ar fi să se treacă în raport tabloul membrilor, atât al celor în viață, cât și al celor dispăruți.

D-l *Voicu Nițescu* spune că suma înscrisă în bugetul „Astrei” pentru propagandă este cu totul insuficientă. Este de datoria Statului și a instituțiilor particulare să sprijine „Astra” în acțiunea ei de propagandă. D-sa crede că Institutul Național al Cooperăției, pe care îl reprezintă, va da tot concursul său, îndată ce „Astra” va oferi un program precis de acțiune cooperatistă.

D-l *Emil Mureșan*, propune în numele comisiei a treia, și adunarea acceptă, ca taxele de membri ai „Astrei” să fie majorate după cum urmează:

1. Pentru membri fondatori să se urce dela Lei 1000 la Lei 2000.

2. Pentru membri pe viață dela Lei 500 la Lei 1000.

3. Pentru membri activi dela Lei 30 la Lei 50 pentru țărani și muncitori și la Lei 100 pentru intelectuali.

D-l *Andrei Ghighiniță*, cetește raportul comitetului de censored, care constată buna regulă în toate socotelile „Astrei“ și propune acceptarea proiectului de buget pe 1944 al „Astrei“.

D-l *președinte* aduce la cunoștința adunării generale, că în Comitetul central sunt 5 locuri vacante și pentru ca unele elemente tinere să poată activa în cadrele acestui comitet, roagă adunarea generală să autorizeze Comitetul central de a coopta în locurile vacante persoane, cari vor să-și dea contribuția la lucrările „Astrei“ și și-au câștigat și până în prezent merite deosebite prin concursul dat instituției.

Se repetă apoi dorința, exprimată la toate adunările generale din ultimii patru ani, cu viitoarea adunare generală festivă să se țină în orașul drag, sfințit de creația românească, unde steagul „Astrei“ a fost ținut decenii de-a-rândul de atâtea mâini vrednice.

CRONICAR

LICEUL GRĂNICERESC „GEORGE COȘBUC“ DIN NĂSĂUD LA 80 DE ANI

Prin rândurile de față vrem să zugrăvim în câteva icoane fugare, ce a fost Năsăudul pentru cultura românească de altădată, ce este acum și ce ar putea deveni mâine, dacă soarta i-ar fi vitregă și dacă bărbăția noastră nu va arunca totul în cumpăna Destinului, pentru a-l readuce iar între hotarele României.

În cursul ultimilor 25 de ani s'a mai scris, în presă, despre Năsăud, despre averile sale grănicerești și uneori despre diversele sale afaceri, puse la cale și provocate de spiritul lacom al politicianilor cari l-au condus. Și s'a scris mai mult de către oameni cari nu i-au cunoscut nici trecutul, nici sufletul, nici aspirațiile. De străini. Aproape toți scriitorii au stăruit mai mult asupra laturei materiale a lucrurilor, ignorând că acel Năsăud, care a dat literaturii românești pe George Coșbuc și pe Liviu Rebreanu, are și un suflet al său, care totdeauna a știut să vibreze la unison cu marele suflet al Neamului Românesc de pretutindeni.

Că într'adevăr, ceea ce a făcut cunoscut acest modest ținut, n'au fost nici bogățiile — pe care nu le are — n'au fost nici simandicoase-personalități politice, pe care nu le-a cultivat, *ci a fost numai acel suflet din sufletul Neamului*, cum așa de frumos îi spune George Coșbuc.

Acel suflet înainte cu 180 de ani, pentru a se pune la adăpost împotriva nenumăratelor și amarnicelor împilări și nedreptăți, pe care le sufereau Românii iobagi, după ce a bătut de multe ori la porțile Vienei, unde și-au dus jalbele înlăcrimate, în cele din urmă a primit jugul militar, pe care îl socotea mai puțin greu și umilitor decât pe cel de iobag.

Cauzele care au dus la militarizarea Românilor dela Năsăud, sunt cam din aceeași vreme și cam aceleași care au dus, mai târziu, la revoluția lui Horia: *iobăgia* cu întreg cortegiul ei de nedreptăți, pe care noi, din secolul televiziunii nu ni le putem imagina. Cu ajutorul unor istorii trunchiate, scrise de străini și pentru străini și a unor hri-

soave care au putut scăpa de urgia vremilor, încercăm să reconstituim acel trecut plin de suferinți, dar nu vom putea — niciodată — prinde, în slove scrise, tot sbuciumul sufletului românesc din acele timpuri negre.

Pentru a putea scăpa de această calamitate, s'a ajuns ca în anul 1762 să ia ființă Regimentul al II-lea Român de Graniță Nr. 17 din Năsăud. Odată cu înființarea Regimentului și situația socială a acestor Români a luat altă înfățișare. Atât în Năsăud cât și în unele localități din jur, au luat ființă școli, care până atunci n'au existat. În Năsăud s'a înființat în 1783 un Institut militar (școală de cadeți) în care au primit educație militară o mulțime de fii de Români timp de 65 de ani, până în 1848, când a fost incendiat și distrus de revoluționarii lui Ludovik Kossuth. Institutul avea pe lângă el și un spital. Odată cu Institutul militar au luat ființă și o școală normală și câteva școli, numite triviale. În aceste școli s'a format cea mai mare parte din ofițerii și subofițerii Regimentelor din Năsăud și Orlat, apoi preoți, învățători, oficanți, etc.

Dela 1762 la 1851 — timp de 89 de ani — strămoșii noștri au purtat armele, luptând cu vitejie și onoare, pe multe câmpii ale Europei: în Italia, Germania, Polonia și Moldova. Pretutindeni pe unde a umblat acel suflet al Năsăudului el s'a dovedit a fi un suflet de elită, fie că a trebuit să lupte împotriva lui Napoleon Bonaparte la Verona, Rivoli, Arda Venetiei, Ulm și Friedelberg, fie că era vorba să lupte în ogorul culturii, unde și-a creiat exclusiv cu muncă și mijloace proprii, școli, pe care niciun alt ținut din Ardeal nu le-a avut.

În Istoria Școalelor Năsăudene, scrisă la 1913, de profesorii — deveniți membri ai Academiei Române — Nicolae Drăganu și Virgil Șotropa, cu ocazia jubileului de 50 de ani al liceului grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, pe bază de documente autorii scriu următoarele:

„... Din școalele năsăudene, adecă din școala normală și institutul militar, apoi din școalele triviale (fiindcă aveau trei obiecte principale de studiu: citirea, scrierea și calcularea, un „trivium”) și cele naționale, dela înființarea lor și până în timpul nostru, au ieșit mii și mii de bărbați, dintre cari unii au ocupat diferite posturi militare și civile în ținutul nostru, alții s'au împrăștiat prin celelalte ținuturi ale patriei și chiar în străinătate, iar o parte mare s'a întors dela școală la vatra părintească, la moșii, ocupându-se cu economia sau cu diferite întreprinderi.

„Pentruca cititorul acestor șire să-și poată face cel puțin aproximativ o icoană despre numărul cărturarilor ieșiți din numitele școale, vom încerca să facem o mică statistică, ale cărei date se vor extinde însă numai până la 1870, deoarece despre cei ce și-au continuat și absolvit studiile la gimnasiul din Năsăud (deschis la 1863) vom vorbi la istoricul gimnasiului...” (pag. 138).

„Ofițeri (în frunte cu generalul Baron Leonida Pop, fost adjutant și șeful cancelariei împăratului Franz Iosif), preoți, funcționari superiori, originari din comunele grănicerești, cam 2500.

„Alți cărturari tot din comunele grănicerești, ca de pildă: primari, scriitori, diurniști, sergenți, stegari, comercianți, industriași, etc., cam 5000.

„Din regiunea Orlat (Regimentul I românesc de graniță) cam 60, dintre cari ofițeri 9 căpitani și un maior, în frunte cu Colonelul David Baron Urs de Margina.

„Provincialiști” din Bucovina și părțile ungurene, cam 3000.

„Străini (sași, unguri, șvabi), cam 1000.

„În fine sunt de amintit toți aceia cari dela școală s'au întors acasă și deși economi, având însă cunoștințe frumoase, au fost de mare folos conaționalilor și consătenilor, contribuind și ei la ridicarea nivelului cultural al poporului nostru. Numărul acestora în termen aproximativ se poate satori cu 18.000.

„Astfel deci numărul tuturor bărbaților cărturari ieșiți dela 1770 până cam la 1870 din școalele primare năsăudene, face considerabila sumă de cca. 30.000...” (pag. 144).

Până aici e vorba de vechile școli năsăudene, înființate în vremea graniței militare, deci înainte de liceul de azi, care în mare parte n'au fost cunoscute de marele public românesc.

După desființarea Regimentului de graniță, întâmplată în anul 1851, grănicerii năsăudeni, deși timp de aproape 100 de ani, au trăit din tată în fiu, într'o aspră disciplină militară, n'au renunțat la dreptul de a avea școlile lor proprii, pentru instruirea copiilor și urmașilor. Pentru a avea aceste școli, ei n'au împărțit averile rămase după instituția militară, între singuratecele comune politice, cum au făcut Regimentele de secui și celelalte Regimente românești, ci le-au constituit în fonduri indivizibile, menite să întrețină instituții de cultură și educație pentru urmași.

Au fost siliți însă de împrejurări vitrege, ca timp de 20 de ani să poarte un șir de grele lupte cu Statul unguresc, care urmărea să distrugă baza de existență economică a școlilor. Anume, după desființarea Regimentului de graniță, Statul unguresc voia să le răpească strămoșilor noștri dreptul de proprietate asupra munților și pădurilor, din ale căror venituri anuale se întrețineau școlile, astfel că acestea, neavând cu ce să se susțină, ar fi urmat să moară singure. Strămoșii au simțit încotro merg intențiile dușmane ale străinilor și au stăruit cu toată dârzenia sufletului lor, călit în lupte, până au învins. Le-au trebuit 12 ani de lupte cu regimul ungaro-austriac, până au reușit, ca în ziua de 4 Octombrie 1863 să inaugureze clasa primă a Gimnasiunii superior fundamentale din Năsăud, care în această toamnă a implinit 80 de ani de existență și activitate neîntreruptă în slujba culturii românești.

În curs de 50 de ani, dela 1863 la 1913, au fost clasificați în acest liceu un număr de 10.450 elevi, dintre cari 10.108 Români. Dintre aceștia cea mai mare parte au luat drumul carierelor unde se cereau mai puține studii, cum erau învățătorii, farmaciști, notari, preoți, școale de cadeți, poștă, etc., iar unii s'au întors la vatra părintească, rămânând agricultori ori devenind comercianți, meseriași sau funcționari comunali.

În acest timp de o jumătate de veac, au depus examenul de maturitate (bacalaureat) un număr de 878 de absolvenți, cari datorită cunoștințelor căpătate în acest liceu, au putut să ajungă deschizători de drumuri noi și îndrumători prețioși ai culturii românești dinainte de unire.

Dela 1913 până în prezent, adică în timp de alți 30 de ani, liceul năsăudenilor a pregătit alte serii de elevi, al căror număr precis nu-l putem indica, din lipsă de date. Comparând însă cifrele primei jumătăți de veac de existență, credem că în ultimii 30 de ani au putut fi clasificați, la acest liceu, un număr de alți cca. 7000 de elevi, dintre cari au putut trece bacalaureatul alți 600 de absolvenți, cari oriunde se vor fi aflând, își vor fi amintind cu drag de cei mai frumoși ani ai tinereții, petrecuți în acest templu al culturii românești, în a cărui „Aulă” au rămas de strajă doar tablourile celor doi ctitori, cari, umăr la umăr, au luptat fără odihnă pentru înființarea lui: *vicarul Grigore Moisil și învățătorul Vasile Nașcu.*

De dincolo de timp și spațiu, ei ne aduc aminte că a sosit iar ziua de 4 Octomvrie, zi de sărbătoare și zi de doliu pentru noi cei dela Năsăud. Că la 4 Octomvrie 1863 a fost sărbătorită inaugurarea primei clase a liceului, iar la 4 Octomvrie 1867 a fost înmormântat primul ctitor: Vasile Nașcu, și la 4 Octomvrie 1891 a închis ochii al doilea ctitor, vicarul Grigore Moisil. Și așa, an de an, a trebuit cu un ochiu să rădem și cu celalalt să plângem...

Acest 4 Octomvrie, care ar fi trebuit să ne afle cu sufletele pline de bucurie, în care ar fi trebuit să cinstim cu fastul și măreția cuvenită fapta strămoșilor noștri, ne află împrăstiați pe întreg cuprinsul Țării, cu gândurile răvășite și întunecate. Iar dincolo, la liceul din Năsăud au amuțit și vorba și cântecul românesc, că ultimii doi profesori, de muzică și limbă românească, au fost puși în disponibilitate încă în 1941. Dincolo a început la 4 Octomvrie 1940 „o nouă vieață ungurească”, așa cum o definea proclamația regentului afișată în toate satele românești, în luna Septemvrie 1940, pe care am citit-o și noi.

În decurs de 77 de ani, au putut străbate în *liceul nostru*, doar nemții Iosef Hanosek, Johann Oberti, Johann Fischer și Anton Kunna, ca profesori de muzică, Friedrich Müller de gimnastică și cehul Andrei Mazanec profesor de desen. Aceștia au fost singurii străini cari au profesat acolo, în primii 55 de ani, când tot stăpânirea ungurească stăpânea pe plaiurile românești ale Năsăudului.

Astăzi...? N'a mai putut rămânea niciun profesor român acolo, cu toată grija și *toleranța* pe care a afișat-o *noua stăpânire străină*. Legile și rânduelile cari timp de 55 de ani au constituit o stare de drept, au fost desființate printr'o stare de fapt, isvorâtă din legea bunului plac. Se zice că liceul ar avea limba de propunere română. *Dar dacă nu se găsește în corpul profesoral niciun singur român, judece-oricine, cam în ce fel de limbă română se va fi propunând...?*

Aula e pustie... Chipul, altădată blând, al vicarului Grigore Moisil, a devenit aspru și dârz, iar cel al învățătorului Vasile Nașcu, al luptătorului care a fost de cinci ori în audiențe, la doi împărați, privește și mai încrunțat din rama lui de lemn... Din mormintele lor, strămoșii, aud iar pași străini, pe pământul moștenit dela Decebal și Traian... Ce caută străinii în liceu, pentru care ei au suferit și au luptat decenii de-a-rândul și unde sunt profesorii români, al căror glas nu-l mai aud răsunând pe catedre și sub bolțile coridoarelor în stil roman...? Ce facem noi, urmașii lor...? Ce fac toți aceia, cari în-

teleg și prețuesc la justa lui valoare națională și culturală, *finutul românesc al Năsăudului*? Așteptăm, chibzuim, medităm, sperăm, răbdăm...
 „Oare până când...”

Indrăsnim să credem că nu vom fi mai pre jos decât umbrele strămoșilor, cari începând din veacul al treisprezecelea, an de an și veac de veac, au luptat, au suferit, au clădit rotundul pământ al Țării românești, dela Nistru pân' la Tisa, din Hotin și pân' la Mare... Credința noastră trebuie să ia contur de faptă îndrăsnească, ca în altă zi de 4 Octomvrie să ne putem împlini datoria, pe care nu o putem împlini astăzi și să ne putem cinști, strămoșii viteji, acolo unde trebuie.

EMIL SÂNGEORZAN

IMPOTRIVA LUI MIRON COSTIN

Noi dela Râm ne tragem

Intre atâția scriitori, în care se vede lumea sau se văd ei înșiși, literatura română are și un scriitor al bunătății. De o jumătate de secol el poartă între noi acest crez artistic, fără ca semenii să-i fi făcut totdeauna dreptate. Unii i-au cerut mai mult meșteșug în scris, fără să-și dea seama că l-ar fi schimbat într'un condeiu între alte condeie, căutător numai de faimă proprie, iar alții, mai mare felurime de gânduri, fără să vrea să vadă că am fi avut astfel în el numai un nou înseilător de anchete sociale. Parcă n'a fost numai o întâmplare că singurul roman pe care l-a pus pe hârtie l-a pierdut în manuscris și nu l-a mai început a doua oară. E vorba de d-l Ion Alexandru Brătescu-Voinești.

Citind zilele acestea încă odată corespondența dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, l-am întâlnit pentru întâia oară, amintit cam tainic, numai cu inițiale, în scrisoarea din Roma, dela 21 Octomvrie 1890. E vreme de când a început să scrie și să fie prețuit: „Cine e I. A. B. cu *Scrisorile găsite*? Autorul nu-i destul de naiv pentru cele ce spune Toni, dar are croială de scriitor și trebuie cultivat.” Văzuse acele Scrisori găsite, în „Convorbiri Literare” din acel an. La trei ani după aceea, într'o scrisoare din Bruxelles, unde lucra la „Viața la țară”, Duiliu Zamfirescu se oprește din nou la Brătescu-Voinești, la 11 Octomvrie 1893. Citise numărul din „Convorbiri” pe Octomvrie, cum spune el, din scoarță în scoarță: „Novela d-lui Brătescu e bună. Limba cântă de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrân, sigur de sine, care se păzește de exagerări, ține fraza într'o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură. Dacă aș avea ceva de zis, ar fi tocmai în această privință: prea multă dulceață. Trăsnea e prea cumsecade. O pereche de palme enorme pe obrajii delicați ai d-rei Lola ar mulțumi pe multă lume. Jumătatea încântătoare a protagonistului avea nevoie de un cadru mai mare, un roman întreg, și de un caracter antitetice alături.” Cuvântul fusese încă de pe atunci rostit. Agerimea lui Duiliu Zamfirescu, în descoperirea și caracterizarea scriitorilor, se adeverește și de această dată. Brătescu-Voinești era un scriitor al bunătății. Nici numai iscusință de pană și nici numai

material de observație, ci amândouă impletite într-o faptă de iubire și de milă. În Lumea Dreptății nu este altceva, cum nu sunt Microbul, Pană Trăsnea Sfântul, Niculăița Minciună, Moartea lui Castor și Puiul.

Cine cunoaște pe scriitor nu numai din cărți, dar și din viață, mai știe însă ceva, că bunătatea lui e bătaioasă. Despre om stai la îndoială când ai avut prilej să-l vezi pe amândouă părțile, ce este mai mare sau ce este mai cu seamă, ticlitor de povestiri scrise sau ticlitor de taclale vorbite, până te apucă ziua? În privința aceasta scriitorul bunătății din literatura română are multe asemănări cu scriitorul răutății, Caragiale. Cea mai bună operă a lor nu se găsește în ceea ce au tipărit, ci în ceea ce au risipit din belșug în întâlniri prietenești. De atâtea ori mi-a părut rău că n'am însemnat, după o despărțire de Brătescu-Voinești, tot ce-mi fusese dat să ascult în cele două, trei sau mai multe ceasuri de convorbire, mai mult de unul singur, anecdote, amintiri, răsvrățiri în fața nedreptății vieții, devalma. Dar farmecul se trăiește, nu se descrie. Poți să desenezi geometria de izvoade a unor aripi de fluturi, dar, dacă ți-a plăcut într'adevăr acea pâlpare catifelată de pulberi colorate, rupi desenul, după ce l-ai făcut gata. Prea sunt departe unul de altul, cu cât sunt mai asemănătoare. Mă tem că puținătatea producției lui Brătescu-Voinești se lămurește în același fel, a lui ca și a lui Caragiale. Vorbesc amândoi cu o artă nesfârșită și orice scriere e numai o transcriere, care n'ajunge decât foarte rar să se ridice la înălțimea întâiei creații. Scriitorul aruncă nemulțumit condeiul, ca o unealtă neputincioasă, și vorbește mai departe. Iată arta în care nu poate fi intrăcut! De ce să întârzie în arta cealaltă? Din aceste nepotriviri, între ceea ce vrea și ceea ce împlinește, dintre ceea ce așteaptă dela viață și ceea ce-i dă ea, iese desamăgirea înăuntru și cârtirea înafară, a oricărei firi mai simțitoare. La ceilalți, izbânzile acopăr și înăbușesc această stare. De aceea Ion Alexandru Brătescu-Voinești a purtat totdeauna în lume o bunătate bătaioasă. Ea era atât de gingașe și de firavă încât cerea arme grele ca să fie apărată. Și tot de aceea acest om, care ți s'ar părea că trebuie să fie serafic, fierbe de câte ori îl întâlnești, de o furie sau de alta, puse toate în serviciul binelui. E un dialectician și polemist pașnic, fără nevoie de câmp de luptă și de șgomot ca să izbucnească. Lucrarea lui cea din urmă, care a ieșit la Cartea Românească, „Originea neamului românesc și a limbii noastre”, fac parte din această trebuință. Nu e vis de singurătate, literatură, ci amestec în val-vârtejul zilei. Să-i zicem sociologie. Când valurile sunt mici, de pahar de apă, ele nu se închiagă într'un corp de doctrină, dar când se ridică până la cer și sguđuie pământul, ies cărți ca acestea, „În slujba păcii”, după războiul cel mare, și „Originile”, în timpul războiului de acum. Omul e prea legat de vremea lui, care sună și răsună în el și-l împinge să-și spună părerea, ca să tacă. Din volumul întâi, unde stă spusă răspicat, se poate urmări foarte ușor acea latură a personalității lui Brătescu-Voinești, căreia i-am zis bunătate bătaioasă.

Volumul e strângerea în mănunchiu a unor scrisori inchipuite, pe care adică scriitorul și le-a scris el însuși. Ascultați ce se găsește într'una din ele: „Nu mă miră de loc că sufletul dumitale se sbate ca

un steag în vijelie, cum zici, căci numai un suflet de rând, capabil să se obișnuiască cu orice ticăloșie, poate rămâne nepăsător, văzând cea mai de seamă parte a omenirii recăzută în sălbăticie. Eu, care odioasă, când te vedeam indignat de câte o faptă a altora sau a dumitale însuși, îți ziceam : păstrează-ți indignarea pentru prilejuri mai mari, acum îți aprob toată revolta și-ți urez din fundul inimii să nu ți-o risipești în blesteme care nu slujesc la nimic, ci să ți-o prefaci într'un lucru folositor, scriind cartea pe care o visezi, asupra pricinilor și mijloacelor de înlăturare a războaielor și pe care așa s'o întitulezi : „În slujba păcii”. Sunt niște prețioase rânduri de autobiografie spirituală, însă ale unui scriitor, nu ale unui cugetător. Ele rămân adevărate numai pentru clipa când au fost scrise și nu pentru toate timpurile. Sunt ale omului simțitor, care se schimbă neconștient, și nu ale minții rari, care are un drum ca al razei de soare. De aceea noua carte nu e ca un capitol de încheiere a cărții de demult, ci de atâtea ori o dărâmă. Războiul nu mai e în toate cazurile rău, așa cum judeca atunci, cu argumente de biolog, ci poate fi, cum judecă azi ca Român, o fericire, mai ales făcut alături de Axă : „Grație bunăvoinței lui Dumnezeu, conducerea țării noastre a încăput în mâinile unui om înțelept, care, alăturând puterile noastre de puterile Axei, ne-a dat prilejul ca, luptând pentru apărarea drepturilor noastre, să apărăm în același timp și civilizația omenirii, împotriva celei mai înfiorătoare primejdii de care a fost amenințată vreodată”. Nu e nicio contradicție, ci sunt numai alte scântei pe același fir al simțirii proprii, când aleargă pe el același curent electric al sbuciumului omenesc. E numai ca o dată de calendar pusă în cuprinsul unor preocupări cu totul de altfel, nu de istorie de azi, în care se poate deosebi mai anevoie, ci de istorie mai veche și de proto-istorie, în care închipuirea își deschide, fără nicio sfială, aripile.

„În slujba păcii” avea multe pagini de adevărată literatură, poate cele mai bune pagini brătesc-voineștene pe care le avem, și purta în frunte și un motto : Dacă te-ai hotărât să spui adevărul, pregătește-te de suferință. Era o cugetare, care nu putea să iasă decât din acel condeiu și înfrumuseța o întreagă părere despre lume și viață. Mi-aduc aminte însă că multă bătaie de cap mi-a mai dat acest motto. Domnul Ion Alexandru Brătescu-Voinești, ca și d-l Simion Mehedinti și Vlahuță, sunt autori foarte iubiți de școli. Învățătorii le citesc aproape cu evlavie cărțile și s'ar mărturisi mulțumiți numai cu ele, unele pentru proză literară, altele pentru proză științifică și celelalte pentru poezie. Când au fost să aleagă învățături și indemnuri pentru școlari, tipărite apoi pe cartoane și spânzurate pe pereți, ca să le aibă mereu înaintea ochilor, de unde erau să le ia decât din scriitorii iubiți ? Nu se putea o alegere mai nimerită. Închipuiți-vă însă ce înțelepciune obosită, de împăcare cu soarta și de lume de nedreptăți, înseamnă o asemenea cugetare pentru vârsta fragedă, și pe care trebuia s'o vadă în fiecare zi, timp de ani de zile, sub icoane și s'o învețe pe dinafară ca o credință și ca un îndreptar de viață : Dacă te-ai hotărât să spui adevărul, pregătește-te de suferință ? Mai laudă adevărul mai presus de toate, când el are, prevăzute dinainte, asemenea urmări ! Când adevărul trebuie să-ți umple totdeauna sufletul și e ca lumina lumii, de ce să

fie neapărat izvor de suferință? Invățătorii nu înțelegeau de ce putea să fie rea o cugetare, care sclipea ca o piatră rară și, pe deasupra, era pusă în fruntea cărții lui de unul din cei mai mari scriitori români! Unii, mai pedagogi, au înțeles. Cartea le-a rămas, și pe drept cuvânt, tot atât de dragă, dar cartonul a părăsit clasa și a poposit, ca la un loc unde strălucește de o strălucire nouă, pe unul din pereții camerei lor de locuință. Într'alte clase el se mai poate vedea și astăzi. Trecem pe-acolo, fără să ne uităm, cu teama ca vreun copil mai isteț să nu pună una din acele întrebări care încurcă pe cei mari.

„Originea neamului românesc și a limbii noastre”, noua carte de gândire a d-lui Brătescu-Voinești, este toată în această pagină: „Noi Românii, greșim când credem că suntem *urmașii Romei* și că neamul nostru dăinuiește aici de 2000 de ani. Noi suntem urmașii traco-geto-dacilor. Neamul nostru dăinuiește în ținuturile în care se găsește azi, nu de 2000 de ani, ci din vremea neoliticului. Geto-dacii n'au avut limbă specială și *proprie*, care ar fi pierit și ar fi fost înlocuită de limba Românilor. Asemănarea limbii noastre cu limba latină nu se datorește oștilor sau coloniștilor romani, ci faptului că atât Romanii, cât și Românii suntem descendenții traco-geto-dacilor cari vorbeau latinește. Noi nu suntem *neo-latini*, ci *protolatini*. Afirmația că a pierit limba geto-dacă și că a fost înlocuită cu limba Romanilor e o erezie. N'a pierit nimic. Limba geto-dacilor, dusă de emigranți spre apus și ajunsă în Italia, a devenit mai întâiu, limba clasică latină, care era forma literară a limbii geto-dacilor, dar mai târziu a devenit limba Italianilor de azi. Aceeași limbă a geto-dacilor, ajunsă în Franța, a devenit la început limba Galilor, iar cu vremea limba franceză; Ajunsă în Spania a devenit limba Iberilor, iar cu timpul limba spaniolă; ajunsă în Portugalia, a devenit limba portugheză. Iar aceeași limbă vorbită de geto-dacii rămași pe loc, a devenit cu vremea limba noastră românească.” E frumos, pentrucă e straniu și neașteptat, dar ar fi și mai frumos dacă ar fi mărturisirea unui erou de povestire a bunătății, cum ne-a deprins d-l Brătescu-Voinești, și care ar avea de suferit de pe urma acestor păreri. Așa, ne mulțumim să citim, cu dreptul pe care i-l dau cărțile de literatură, aceste ipoteze duioase, socotite de autorul lor ipoteze eroice. Întru cât am fi traci, noi ziceam până acum romanizați, cred că împăcarea se poate face mai ușor. Am auzit-o, ca student dela Nicolae Iorga și e drept că-mi părea rău. Din școala dinainte venisem cu convingerea că am fi Romani, dacă nu cu totul și cu totul, cu un mic amestec, așa cum în limba de origine romană erau oarecare necurătenii slave, ungurești, turcești, franțuzești, nemțești. Vasile Pârvan se adâncise pe aceeași cale, atât de mult încât elevii lui să-l socotească drept înainte mergător. Treaba cu limba e eeva mai grea. Filologii n'au să dea îndărăt niciodată. Ascultați și ce spune, în prefața la cel mai nou dicționar al limbii românești, tipărit în 1939, d-l August Scriban: „Deci noi, Romanii lui Traian, am suferit influența pronunțării și a felului de vieță a autohtonilor, adică a Dacilor. Când te uiți la casa de bărne a muntенilor și la îmbrăcămintea lor, e imposibil să nu recunoști tablourile de pe columna Traian. Dar ce erau Dacii și după ce criterii îi vom aprecia? Fără îndoială, după limbă. În acest caz, un nume ca

Sarmisegetuza pare mai de grabă germanic, căci *husa* ar putea fi goticul sau dacicul *husa*, actualul german *haus*, casă, compus ca și *Mühlhausen, Schaffhausen*, ș. a. Apoi Andrada, fiica lui Decebal, poartă un nume terminat cam ca germanul *Conrada*, iar *Burebista* ar putea fi compus din *bur*, care seamănă cu numele poporului germanic al *Burilor* (la izvoarele Oderului, vecini cu Carpii în Moravia) și Anartii (în Maramureș), căci erau Germani. Acest *bur* ar putea corespunde cu actualul german *Bauer*, țăran, iar *bista*, după observațiunea lui Iorga, ar avea aceeași terminațiune ca *Ariovist*, șeful Germanilor în Galia în timpul lui Cezar. Deci *Burebista* ar fi „regele țăranilor” (compară cu numele *Burilor*, Olandezi din Africa). Pe lângă acestea, numeroasele numiri în *-ava* (nu *-dava*), ca *Pelendava* (cam actuală Craiovă), seamănă cu numirile germane în *au*, și slave în *ava* sau *ova*, ca *Glogova* de azi, în județul Mehedinți, ca *Glogau* în Silezia, la Slavi *Glogova*, care înseamnă „cornet, desiș de corni”, sau ca *Spandau* față de *Spandava*. Bazat pe acestea, ași crede că Dacii au fost Germani.”

Când un filolog de meserie, doctor dela Halle în știința limbilor, poate arunca în treacă asemenea ipoteze, ca și cum știința românească ar fi vraisește (*vraisește* vine de *frei stehen* și e de origine germanică, dar nu credem că chiar dela Daci!), de ce ne-am mai mira că un scriitor, care spune singur că nu numai că n'a avut legături ca noi, cu istoria, arheologia și filologia, dar nici nu le-a putut înțelege sau suferi, ceea ce e același lucru, dă la iveală asemenea păreri de minune?

În schimb, ce mișcătoare sunt portretele unor oameni, cari au pățimit pentru credința lor, Niculae Densușanu și Generalul Portocală, ce potrivit, parcă anume scris, pentru o carte înaltă de citire, acel crâmpieiu din biografia lui Darwin, cu deșteptarea în el a menirii științifice, și ce înfiorător aproape, acel pescuit la care autorul a fost ajuns, privind la sfoara undiței, de lumina adevărului, fără vreo altă documentare! Face bine și dă putere acestă religie a unui românism integral, mai ales când este împărtășită într'o limbă atât de frumoasă. Cred însă că dacă Iorga ar mai fi trăit, Brătesc-Voinești n'ar mai fi scos această carte, menită să răstoarne Istoria Românilor, cel puțin aceea a începuturilor. Era un istoric pe care știu că îl preamărea, și cam de aceeași vârstă. Ar fi fost față de el ca noi la spovedanie. Unui preot tânăr nu ne simțim îndemnați să ne mărturisim, pe când celuilalt îi spunem tot și-i urmăm, ca un lucru dela sine înțeles, cașoanele, atâtea mătânii și atâtea zile de post. Istoricii de acum pot fi mari, dar sunt încă prea cruzi, pentru un om trecut de 70 de ani. Și astfel am putut lua cunoștință de „Originea neamului românesc și a limbii noastre”.

EMANOIL, BUCUȚA

*OCTAVIAN GOGA, ORATORUL

Sunt oratori la care acțiunea oratorică este atât de esențială, încât, în lipsa ei, discursurile rămân simple schelete. Pentru cineva care n'a asistat la desfășurarea lor și nu poate reactualiza impresia din momentul rostirii, sunt fără viață, reci. La alții, frumusețea gândirii și strălucirea stilistică pun cu totul în umbră contribuția mimice, gesturilor, tonului.

Goga se ținea la mijlocul dintre cele două extreme. De aceea, discursurile rămase dela el păstrează mult din fluidul care le-a animat în clipa rostirii, fără ca să putem spune însă că forța de persuasiune a mimice (deosebit de potrivită pentru ilustrarea revoltei sufletești și pentru amenințări), a gesturilor, a vocii oratorului, care juca pe tot registru tonurilor, nu le-ar fi adăugat nimic.

Cineva care l-a auzit vorbind pe Octavian Goga își dă mai bine seama de ce clocot furtunatic se desfășura când oratorul se afla în spatele cuvintelor. Dar și cine nu l-a auzit, din volumul *Discursuri*, apărut postum la Cartea Românească din București (1942), volum care cuprinde câteva din discursurile lui mari din ultima parte a vieții, necuprinse în volumele anterioare (*Mustul care fierbe, Precursori*), poate descoperi arta oratorică a lui O. Goga, temele preferate, tehnica și notele distinctive ale oratoriei lui. Să le urmărim!

Spunea O. Goga în *Fragmente autobiografice*: „Vă spun sincer, socot elocința un gen inferior. Cine a luat vreodată contact cu misterele scrisului, își dă seama că oratoria e rezultanta unui alt proces suflesc. Un om dădea odată o definiție elocinței și făcea deosebirea dintre ea și scris: când scrii, spunea el, atunci ai toate posibilitățile de selecțiune și eliminare, fiindcă stai singur la masa de scris și te gândești, iar când intervine un gol în procesul de creație, atunci pui pana jos și te gândești în așteptare, pe câtă vreme în elocință, trebuie să umpli golul dintre o idee și alta cu vorbe”. Se mărturisește aici convingerea și superioritatea literaturii asupra oratoriei și preferința pentru o elocință care să aibă toate atributele artei. Se mărturisește totodată refuzul retorismului de umplutură, care face legătură artificială între locurile inspirate și nu-i decât un subterfugiu, pe care omul de gust care era O. Goga nu-l putea tolera. De aceea discursurile lui O. Goga fac concurență scrisului său, fiind adevărate pagini de proză artistică. „N'a fost nimica de școală în elocința mea — spune el mai departe —; mi-am manifestat sentimentele mele în mod spontan.” Și când a fost să dea un model de elocință preferată, a ales elocința de înaltă ținută creatoare a profesorului dela Universitatea din Berlin, Wilamowitz Möllendorf, ginerele lui Mommsen. Despre acesta spune în *Fragmente autobiografice*: „El vorbea despre Diana în cuvinte atât de pregnante, încât trecea un fior de colaborare dela om la om; se resimțea legătura sufletului care creează, cu mediul care participa și care elabora și el. Masca chinuită a profesorului căuta cuvintele, câteodată rostite pe jumătate și repudiate; o tăcere de câteva clipe și se năștea adjectivul: un fior de bucurie a creației străbătea sufletul tuturor. Acest gen de elocință l-am apreciat și îl apreciez și astăzi.” Reținem fiorul de bucurie a creației. Cele mai celebre discursuri ale lui Goga degajau acest fior de bucurie a creației. Lucrate sub suflul cald al inspirației, discursurile lui Goga păstrau fluenta armonică a cuvântului inspirat, dar și o perfectă simetrie a liniilor esențiale, și o pronunțată aversiune față de creșterile parazitare ale frazelor de umplutură.

O. Goga a ținut multe discursuri, căci, spunea el — „în frământările unei vieți, angajând sufletul meu la triumful unor idei, în mod fatal am fost împins și spre această ramură de risipire intelectuală”. Dar pe puține le-a considerat la înălțimea formulei lui. De aceea în volume au intrat puține din discursurile lui. A exercitat singur asupra lor o severă cenzură, pornită dintr'o superioară conștiință artistică.

Discursurile lui Goga sunt creații — și precum lirica lui a adoptat tonul retoric (fiindcă, între altele, și ea a fost angajată la *triumful unor idei*), discursurile lui au ton liric, fiindcă însemnau risipire de suflet. Volutele pasiunii scapă uneori de sub tiparele riguroso măsurate; atunci oratoria pasionată și chiar vehementă a lui Goga se apropie de oratoria de superbe isbucniri sentimentale a lui Delavrancea și N. Iorga.

* * *

Ideea centrală a întregii vieți a lui Octavian Goga a fost *ideea națională*. Ea animă toate discursurile: dela cele înregistrate de sufletul primitiv al țăranilor adunați în vatra unui sat să asculte pe Goga omul politic, până la cele adresate tinerimii universitare ca profet al destinului nostru; dela cele adresate prin Radio mulțimilor din toate colțurile țării, până la cele rostite în cadrul solemn, cu prezență regală, la Academia Română. Peste tot Goga flutură stindardul crezului național. Scene din trecut și întâmplări semnificative din actualitate sunt chemate ca să legitimizeze formula națională care i-a subjugat toată existența. După războiul mondial, departe de a considera perimată ideea națională, Goga o considera singura salvatoare. Ca să ne servim numai de volumul *Discursuri*, iată formularea acestui crez: „Întru cât mă privește, eu mă socot dator să rostesc răspicat, în clipe solemne pentru mine, o profesie de credință de care nu mă pot despărți: Sunt de convingerea că nu e cătuși de puțin perimat codul moral care a creat România de azi, cum afirmă acei care-și închipue că deodată cu întregirea hotarelor concepția noastră tradițională a devenit un anacronism. În lupta unei consolidări de stat pe un pământ copleșit încă de stigmatele materiale și sufletești ale dominațiunii străine, în opera de rectificare, de reparație și de nouă clădire, eu nu cunosc alt sprijin sufletesc mai puternic decât credința mea de ieri, adaptată la nevoile prezentului. Numai rezemată pe acest punct arhimedic, vom putea să ridicăm aici construcția noastră. O țară nu se poate naște fără o doctrină a solidarității cetățenești și tot astfel nu poate fi menținută fără o lozincă de coeziune simplă și mare. Eu nu știu alta pentru noi, decât vechea idee națională cu toate atributele ei.” — Sunt cuvinte din discursul ținut la Universitatea din Cluj în 1932, cu prilejul proclamării de doctor honoris causa. Dar ele se pot întâlni aproape în toate discursurile lui. Frecvența acestui fond de simțire națională explică și expresiile uneori aproape identice din diferitele discursuri ale lui O. Goga.

Punctul de reper fiind ideea națională și sfințenia idealului urmărit, atât planurile bine chibzuite cât și erorile de calcul sunt îmbrățișate de O. Goga cu înțelegere și trecute la activul strădaniilor care ne-au adus neatârănarea politică și împlinirea visului de veacuri.

Stăpân pe logica intereselor noastre, Goga, în aproape toate discursurile sale care indică linia noastră de viață, dă dovadă de o adâncă intuiție, fiind partizanul soluțiilor practice și simple. Departe de a fi un utopist, Octavian Goga dovedește peste tot un criticism luminat. În rezolvarea obiecțiilor reușește cu mare dexteritate, încât, la sfârșit, concluzia se desprinde luminoasă și convingătoare.

Uneori, fixat pe o poziție de apărare națională, utilizează cu mare virulență ironia și sarcasmul; mai ales împotriva intrușilor în sanctuarul literaturii noastre și împotriva adoratorilor formulelor străine de simțirea și tradiția noastră. Urmărește cu rară vehemență poporul vagabond al evreilor, popor fără rădăcini în pământul nostru și desfigurând peisajul nostru de puritate morală. E aici nu o atitudine de xenofobie, ci un gest de apărare al fondului nostru de omenie și ospitalitate.

Iată ironia, în discursul „Infiltrații străine în literatura română”, rostit la Academia Română în 1937: „Am răsfoit zilele acestea două volume dintr'o antologie care conține bucăți din 60 de scriitori români de origine evreiască! cum scrie pe copertă. Managerul lor, un domn care-și zicea S. Podoleanu, — vedeți de unde vine! — cu o specială retorică de tarabă ni-i prezintă astfel: „Ei au adus o remarcabilă contribuție literaturii autohtone. Fie că au făurit o pagină de proză, sau cizelat un vers, au spart uneori vechile tipare ale limbii literare românești, ridicând-o la nivelul artistic de azi.” Ați înțeles, domnilor colegi și voi bătrâne portrete de pe pereți, cu câtă cuviință de oaspete se rostește omul din Podolia: „Au spart vechile tipare ale limbii românești, ridicând-o la nivelul artistic de azi”... Săracă „limbă veche și înțeleaptă” a lui Eminescu, adevărat: iau spart tiparele...”

Această ironie nu făcea decât să răspundă unor chinuitoare întrebări, cari îi biciuiau conștiința ca niște fulgere: „Cine a tăiat pădurile de brazi din literatura noastră, cine a suprimit țărani cu fresca lor de linii mari și ample, cine a ucis bunul simț din bătrâni, ca să ne alegem cu o stridentă behăitură lubrică și cu pagini de pornografie desmintite de tradiționala noastră decență?”

Octavian Goga știa să prindă adevărurile axiomatice ale drumului nostru de viitor și să identifice aspirațiile intime ale sufletului național. De aceea poruncile existenței noastre se rosteau prin glasul oratorului fără argumentație superfluă. Vedem azi, la distanță de câțiva ani numai, cât adevăr era în glasul profetului atunci când vorbea de problema semită, de problema naționalizării orașelor, de problema tineretului.

În 1933, în *Fragmente autobiografice*, Oct. Goga amintea între proiectele sale de viitor despre o carte care avea să prindă cinci figuri din trecutul nostru apropiat: Ion Brătianu, Caragiale, Delavrancea, N. Filipescu și N. Iorga. Cartea n'a fost scrisă. Și e o mare pierdere. Bogata experiență a lui Goga, darul său de a intui adâncurile oamenilor, de a-i surprinde dincolo de aparențele care pot să înșele, de a-i cunoaște în frământările care nu se destăinuie decât celor intimi, de a citi semnificațiile unei vieți, ne-ar fi dat o carte de portrete de va-

loarea volumului *Precursori*. Aşa, avem cu câteva portrete mai puţin, iar în ce priveşte figurile amintite, interpretarea lui Goga este iremediabil pierdută!

În volumul *Discursuri* găsim câteva portrete, altele decât cele amintite, pe care împrejurările vieţii i le-a cerut mai curând. Aceste portrete, făcute din prilejul unor comemorări sau la marginea unui mormânt, n'au primit ultima şlefuire de atelier, pe care, cunoscând înalta conştiinţă artistică ce l-a însufleţit pe O. Goga, cu siguranţă ar fi primit-o în volum. Rostite izolat şi culese postum în volum, acestor discursuri le lipseşte rectificarea de ansamblu, se repetă imaginile şi expresiile, dată fiind similitudinea de situaţii, dar se simte peste tot deosebitul dar de portretist al lui Goga şi metoda lui de a despica reliefurile unei vieţi pentru a găsi ideea dominantă, trăsătura fundamentală a unei personalităţi. Într-o bună măsură se observă şi talentul oratoric al lui Octavian Goga.

Iată figurile şi totodată discursurile: Regina Elisabeta, Horia, Kogălniceanu, George Coşbuc, N. Filipescu, Iacob Negruzzi, Vasile Goldiş, I. Bianu, I. Grădişteanu, Brătescu Voineşti.

Dintre aceste figuri, numai Filipescu era luat în program. Dar nu e portretul plănuir, ci doar schiţa fugară pe care împrejurarea morţii lui Filipescu i-o furase înainte de vreme, în stăpânirea emoţiei...

Goga, ca şi Iorga şi Ion Petrovici, avea un deosebit talent de evocator. Dar ştia şi să folosească datele biografice şi detaliile suferinţei pentru a lumina construcţia unei opere sau tactica unei lupte.

Aproape toate portretele se deschid prin câteva linii largi care fixează cadrul istoric sau prind caracterul general al seriei din care face parte omul. Uneori justifică sentenţios pietatea posterităţii faţă de „personalităţile care au încarnat marile probleme de existenţă ale unui neam”. După această deschidere de orizont, figura este prinsă ca într-un reflector, care-i luminează laturile, ca să apară cât mai întreagă. Lungile perioade oratorice alternează cu apostrofele scurte şi tăioase, ca să poposească apoi lângă ţărmlul unei amintiri, lângă priveliştea unei întâmplări personale, reliefând din apropiere diferite aspecte sau detalii. Câteodată reproducerea unei conversaţii desleagă mai bine nedumeririle şi câştigă mai prompt adeziunile decât orice desfăşurare retorică.

Iată prinsă în câteva linii de confesiune increderea Reginei Elisabeta în steaua neamului nostru: „La 1906 când pentru întâia oară mi-a fost dat să urc treptele Castelului dela Sinaia, cutremurat ca de-o revelaţie divină, am auzit din gura ei cuvintele:

— „Cea mai frumoasă zi din viaţa a fost când trei mii de Ardeleni au jucat hora în lunca din faţa Castelului Peleş. Moise n'a intrat în Canaan, dar l-a văzut, aşa a văzut Regele Carol Ardealul...”

Sub un amurg roşu, prevestitor parcă al zilelor viitoare Regina vorbea:

— „M'a întrebat odată cineva, un străin, de ce am zidit Castelul Peleş atât de aproape de graniţă? Eu i-am răspuns: de unde ştii d-ta că va fi totdeauna graniţă?”

Era accentul profetic care despica vremile şi avansa judecata istoriei...

Putem admite că astfel de pasagii declanșau admirația față de personajul evocat mai bine decât orice elogiul direct.

Alte figuri sunt zugrăvite mai mult din perspectiva crezului și artei lor, decât din liniile de umbră și lumină ale ființei lor psihice (George Coșbuc).

Oprindu-ne la tehnica oratorică a lui Oct. Goga, vom întâlni aceeași artă de-a-lungul întregii lui activități. Încât exemplele din ultimul volum sunt semnificative și ne dispensează de incursiuni în materialul celorlalte volume. Peste tot aceeași personalitate tumultuoasă se rostește. Întâlnim de-a-lungul întregii cariere oratorice, ușurință și perspicacitate în despicarea realităților istorice și culturale, același stil bolovănos, cu mare putere de a sugera furtuna și aspectele revoluționare ale istoriei noastre, în special ale celei ardelenene. De aci violența apostrofelor, critica acerbă față de tot ce i se pare că împiedecă drumul destinului nostru. Goga a fost un pasionat al idealului național; un mandatar al aspirațiilor noastre de viață. De aceea judecă tot ce întâlnește din perspectiva luptei noastre. Când se oprește în preajma unei figuri (și alege de obicei figurile monumentale ale vieții noastre literare și politice), caută în deosebi contribuția pe care a adus-o binelui colectiv.

Se întâlnesc în discursurile lui Goga expresii sintetice cu sunet de lozinci, multe aluzii și apostrofe, încât captarea atenției publicului se datora numai unui rafinat simț al dozării și unei inepuizabile forțe de expresie. Sunt atât de numeroase pasagiile plastice în discursurile rămase dela el, încât sunt concludente și câteva numai, prinse din fuga lecturii :

Vorbind de puterea noastră de a ne adapta la condițiile grele istorice și de a ne făuri singuri destinul, Goga are această imagine, care revine de mai multe ori în discursurile sale : „Pitiți acolo în munți, așa de ascunși sub stâncile și pădurile ocrotitoare, că sute de ani istoria ne-a pierdut urma, noi din ruine străvechi am clădit casa noastră și am inzestrat-o cu tot ce putuse să cheme la viață o specială structură de cuget și de nervi“.

Vorbind de sfințenia locurilor unde s'a arătat odată destinul unui neam : câmpurile de bătaie sau locurile marilor adunări populare, zice : „E atâta mister în clipa când se hotărește soarta unui popor, că petecul de pământ care a găzduit această clipă nu se mai deslipește de ea și o păstrează pe veci ca o taină a lui. S'ar părea că fiorul care a tresărit în sufletele de atunci, în ziua cea mare, a pătruns așa de adânc în sânul naturii, încât flutură peste veacuri, aninat de crestele copacilor ca un cântec al eternității“.

Iată icoana rezumativă a războiului mondial, cu toate urmările lui : „Continentalul întreg a fost mai întâi o casă mortuară, iar apoi a devenit o casă de sănătate“.

Ici colo stilul, pândit, în lipsa unei desfășurări documentare, de pericolul abstractizării, este chemat pe pământ de câte o metaforă revelatoare : „Sufletul e doar o urnă în care generații de strămoși și-au

„așezat moaștele, în noi tresar îndemnuri nedeslușite, care vin de departe, de dincolo de conștiința realității”. Sau, adresându-se lui Iacob Negruzzi, la împlinirea vârstei de 90 de ani, amintind de experiența unei vieți care se întindea peste distanța unui veac, avea această comparație sugestivă: „Sufletul d-voastră se mișcă la orice adiere, ca o bătrână punte brumată, întinsă peste svârcolirea unui veac. Câte vânturi n'au bătut-o din scorbura vremii...”

Trebue să înregistrăm și scurtele epitete simbolice, atât de caracteristice stilului lui Goga: generația născută în timpul războiului mondial — *copii ai furtunii*; scriitorii — *focuri pe culmi*; tineretul — *pachete de nervi*...

Iată domeniile în care s'a exercitat talentul oratoric al lui O. Goga: oratoria politică, de înaltă ținută academică; și oratoria academică pe teme naționale și în legătură cu personalități marcante ale vieții noastre politice și culturale.

Suflul care animă oratoria lui Goga: ideea națională; forma: rostogolire torențială de imagini și sentințe; cuvintele se încălesc și se desfac, la fel cu undele unui râu de munte printre stânci.

Citind discursurile lui Goga, intri într'o lume în care ești nevoit să-ți verifici permanent poziția față de problemele naționale sub privirea vigilentă a umbrelor istorice, chemate martore la fiecare pas. Nu poți scăpa controlului, căci oratorul pune așa fel problemele încât îți angajează conștiința.

Ne putem imagina impresia, pentru cine i-a auzit discursurile, când la arhitectura conținutului se adăuga timbrul vocii, încruntarea frunții, năvala de cuvinte și deosebita vrajă oratorică, semnul oratorilor de talent excepțional!

RADU BRATEȘ

ALEXANDRU ROȘCA: MOTIVELE ACȚIUNILOR UMANE¹⁾

1. O problemă pe care evoluția psihologiei o aduce pe primul plan al discuțiilor, destul de târziu de altfel, este motivația sau studiul motivelor care determină acțiunea umană. Despre importanța acestei probleme pentru psihologie s'ar putea spune multe cuvinte. Unele le-a spus autorul cărții de care ne ocupăm aci. Altele sunt ușor de ghicit, în urma unei sumare analize a perspectivelor pe care le deschide acest studiu. O fereastră spre aceste roditoare terenuri ne-o deschide chiar d-l A. Roșca, mărturisind, la pag. 5: „Cunoscând natura și varietatea motivelor, precum și legile după care ele se manifestă, *putem prevedea, influența și directiva conduita*”.²⁾ Afirmație foarte importantă și plină de fecunde consecințe practice.

Subtitlul cărții de față ne anunță că e vorba de un „studiu de psihologie dinamică”. Termenul „dinamică” indică oarecum, cadrul în

¹⁾ Ed. Institutului de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu, 1944, pp. 305.

²⁾ Toate sublinierile ne aparțin.

care se va mișca discuția operei de mai sus. Psihologia trecută era mai mult o psihologie descriptivă, statică, de constatări, deși țelul explicativ rămânea mereu ultima năzuință a psihologiei. Găsim analize prelungite și minuțioase preocupate să ne arate *cum* sunt și cum se petrec anumite fenomene în domeniul psihic, fără să găsim prea multe indicii — uneori deloc — asupra cauzelor care determinau aceste fenomene. Cu alte cuvinte, nu ni se spunea *de ce* lucrurile se petrec așa și nu altfel și mai ales nu ni se spunea cum am putea face ca ele să se petreacă *altfel*. Iată de ce credem că e bine și necesar să lămurim, cu cuvintele autorului, după psihologul american G. W. Allport, că: „Orice tip de psihologie care se ocupă de motive, adică încearcă să răspundă la întrebarea *de ce* oamenii acționează așa cum acționează, se numește psihologie dinamică” (pag. 13). Socotim cu atât mai necesară această precizare, cu cât încep să circule tot mai mulți termeni legați de psihologie, ca: psihologie teoretică, psihologie calitativă, psihologie experimentală, etc.

2. Cartea de care ne ocupăm aci este al 14-lea studiu care poartă pe copertă numele d-lui Al. Roșca, șef de lucrări la Institutul de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu. Publicațiile autorului, precum și cele ale Institutului de Psihologie amintit, în general, sunt foarte cunoscute și răspândite. Mai ales în cercul învățătorilor și al școlilor secundare, aceste publicații sunt un bun comun.

Ordinea cronologică a lucrărilor d-lui Al. Roșca ne permite să distingem două faze importante în activitatea d-sale de cercetător. Prima fază se caracterizează prin adâncirea cercetărilor de psihologie a inteligenței și de psihologie anormală, cuprinzând lucrările publicate până la 1938, cu excepția „Psihologiei Configurației”, publicată în 1929, în colaborare cu L. Bologa, L. Rusu și D. Todoranu. În această perioadă se înscriu lucrările: Măsurarea inteligenței și debilitatea mintală (1930), Psihopatologia deviațiilor morali (1931), Debilitatea mintală, Delicventul minor (1932), Psihologia martorului (1934), Instabilitatea emoțională (1936), publicată în colaborare cu Fl. Ștefănescu Goangă și S. Cupcea, și Orientarea profesională a anormalilor (1936).

A doua fază se caracterizează printr'o puternică coloratură pozitivă și cuprinde lucrările publicate din 1938 incoace și anume: Adaptarea socială (1938), publicată în colaborare cu Fl. Ștefănescu Goangă și S. Cupcea, Igiena mintală școlară (1939), Copiii superior înzestrați (1941), Motivele acțiunilor umane (1943), Selecția valorilor (1943), publicată în biblioteca „Astra”, și Monografiile profesionale, vol. I și II (1943), publicate în colaborare cu S. Cupcea, G. Cotul și M. Peteanu.

Era de așteptat ca lucrările anterioare ale autorului să-i servească instrucțiuni și concluzii practice, pozitive, destinate să promoveze latura educativă a învățământului, care să se închege în studii bine puse la punct și publicate cu un scop bine definit. Această grijă și interesul autorului, în general, pentru răspândirea principiilor științifice care pot folosi educatorilor este demnă de remarcat și prezentă în aproape toate lucrările autorului, dar mai evidentă în cele din faza a doua. La acest

fapt ne-am gândit când am vorbit de caracterul pozitivist și afirmativ al lucrărilor din a doua fază.

Dacă zăbovim cu interes și atenție asupra lucrărilor publicate de Institutul de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu, vom vedea că autorii acestor lucrări se completează într'un mod fericit și că problemele luate în studiu au fost legate de realități pământene și actuale. Nu este cazul să stăruim/asupra școalei psihologice încheată în jurul acestui institut, însă deducem de aci evoluția și caracterul problemelor tratate de acest așezământ al științei.

3. „Lucrarea de față, ocupându-se de studiul motivelor conduitei omenești, de izvoarele acțiunii, deci de factorii dinamici dela baza conduitei umane, este o psihologie dinamică”, ne spune autorul la pag. 13 a volumului cu titlul de mai sus. Încă dela citirea titlului ești ispitit să te întrebi, ce și care sunt motivele acțiunilor umane. De aceea, o definiție a acestui termen se impune dela început. O împrumutăm dela autor: „... cuprindem sub această denumire (e vorba de motive) totalitatea mobilurilor *interne* ale conduitei, fie că sunt înăscute sau dobândite, conștiente sau inconștiente, simple trebuințe fiziologice sau idealuri abstracte” (pag. 8). Autorul face deosebire netă între stimulent sau imbold, care este mai mult de natură externă, și între motiv, care este de natură internă. O privire sumară asupra Tablei de materii ne arată care sunt aceste motive și cum se clasifică ele. Astfel, Cap. I tratează despre „Natura și varietatea motivelor”, Cap. II și III despre „Motivele primare” (ca: trebuință, instincte, propensiuni, emoții etc.) și modificarea acestora, iar Cap. IV și V despre „Motivele derivate”, (dorință, interes, sentiment, voință etc.) și „Stimulente sau imbolduri sociale” (ca: rivalitate și competiție, laudă și dojană, recompensă și pedeapsă etc.). Cât privește sursa acestor motive, autorul afirmă, lămurit, încă din cap. I, pag. 18, că: „sursa tuturor motivelor și acțiunilor omenești trebuie să o căutăm în ceea ce constituie trăsătura esențială a oricărui organism: tendința de a menține echilibrul, înlăuntrul organismului, pe de o parte, și între organism și mediul său înconjurător (fizic și social), pe de altă parte.

Începând cu Cap. VI, autorul tratează despre „Obstrucție, conflict, desintegrare”, „Măsurarea motivelor primare și derivate” (VII) (impulsuri primare, interese, atitudini, temperament, caracter etc.), „Psihologia diferențială a motivelor” (VIII) (după etăți, sexe, rase), „Aplicațiuni” (IX) (școlare economice și profesionale, juridice, medicale ș. a.) și „Considerații finale”, în cap. X.

S'a putut vedea din înșirarea fugară a Cuprins-ului, care sunt motivele acțiunilor umane, cum se clasifică și cum se măsoară acestea și psihologia diferențială a acestora. Ceea ce a constituit o sarcină grea pentru autor, în cursul tratării acestui subiect, a fost grija de a nu altera caracterul totalitar, integral, și complicat („total”, cum zice autorul) al acțiunilor umane, al reacțiunilor organismului uman. De cele mai multe ori autorul a reușit să se achite cu succes de această obligație, deși a lucrat pe un teren, cel puțin în primele capitole, destul de arid pentru creșterea unei asemenea descrieri sintetice. La pag. 46, autorul

ne avertizează să facem legătura între ceea ce în expunere apare fragmentar, căci: „Reacțiunile organismului la mediu nu sunt segmentare, ci totale. Aproape niciodată nu intră în acțiune o singură propensiune (aceasta e termenul folosit pentru instinct la om) sau tendință”.

Ne-am obișnuit să ne declarăm saturați de psihologia biologică, sau mai exact de partea biologică a psihologiei, sub cuvânt că aceea nu e psihologie, uitașd că tocmai pe acest substrat și pe cunoașterea lui precisă (a organismului uman) se pot împleti corolarele unei psihologii adevărate. Cunoașterea organismului ne înlesnește și accentuarea complexității, întrepătrunderii și relației sau corelației fenomenelor psihice între ele și uneori a acestora cu cele biologice.

Incepând cu cap. IV. „Obstrucție, conflict, desintegrare”, analiza devine mai atrăgătoare, cuprinzând forme de manifestare ale întregii personalități, acte de adaptare și de conduită mult mai complexe, analiză care merge crescând până în ultimele două capitole. Fără îndoială capitolul „Aplicațiuni” este unul dintre cele mai interesante, dacă nu chiar cel mai interesant, câștigând interesul tuturor cititorilor. Sugestii importante și numeroase sfaturi practice și pozitive pot fi culese de către orice cititor al acestui capitol. Importanța acestora pentru educatori și pentru cei mai puțin specialiști în tainele psihologiei nici n’o mai semnalăm. Remarcăm, în schimb, frumoasa pledoarie pentru știință și etică din cap. X, în care sunt rezumate aproape toate principiile cărții, lăsându-se porțițe deschise spre frumusețea peisajului în care ar trebui să inflorească și să rodească aceste principii.

4. Ne surprinde faptul că n’am găsit comentată această carte după importanța și valoarea ei și citim în această explicația că problemele de psihologie interesează mai puțin — pe nedrept — pătura noastră cititoare. Cartea de care vorbim cuprinde o mulțime de observații curioase, dar juste, referitoare la viața noastră de toate zilele. Astfel, la pag. 107 ni se spune că: „Intervenția voinții în acțiunile omenești este, în general, mai puțin frecventă decât se crede”, iar la pag. 284: „Motivetele primare sunt la baza tuturor actelor noastre de conduită”.

Preocuparea autorului pentru adevăr este, atât de mare, încât adesea sacrifică frumusețea expresiei pentru adevărul ei. Aci trebuie intercalat informația justă, bogată și expunerea științifică a autorului din aproape toate cărțile sale. Uneori pare chiar rece și rigid din această pricină, până și în studiul de față. Literatura sau expunerea literaturizată, care la d-l Mărgineanu are efect, la d-l Al. Roșca ocupă un foarte mic loc în preocupările redactării.

O mulțime de termeni folosiți de d-l A. Roșca ar putea admite discuții și deschide porțile obiecțiilor (d. ex. instinct, propensiuni, obstrucție, etc.), însă nu aceasta interesează aci. Meritul lucrării acesteia — și acest fapt nu trebuie trecut cu vederea — este de a fi pus în discuție și de a fi tratat cu competență și succes o problemă nouă și de mare importanță pentru psihologie, stăruind, totodată și asupra părților utilizabile în viața practică și definind o mulțime de termeni cu care lucrează psihologia actuală.

EDUCAȚIA PROFESIONALĂ A ȚĂRĂNIMII

Determinată de condițiile de mediu și climat specific, agricultura ardeleană, se încadrează cu totul aparte în agricultura românească, fără ca să fie absolut izolată de cea din restul țării, datorită interdependenței naturale între provinciile aceleiași națiuni.

Această distincție este necesară atât pentru buna ei orânduire, cât și pentru încadrarea ei în economia dirijată a Statului. Temeiurile acestei distincții sunt a se căuta în etapa mai înaintată în care se găsește agricultura ardeleană și obiceiurile și condițiile economice locale specifice regiunii.

O caracteristică esențială agrară ardeleană este marea răspândire a micii proprietăți și a proprietății mijlocii, în timp ce marea proprietate este extrem de redusă.

Pe de altă parte, țărănul ardelean este destul de independent în mica lui sferă economică, reușind să-și echilibreze veniturile și cheltuielile în așa mod, încât semnele de progres se pot vedea la fiecare pas, în satele ardeleni. Calitățile intelectuale ale lui sunt remarcabile, iar istețimea și îndemânarea lui sunt recunoscute de toți cei ce l-au cercetat.

Timpurile grele pe care le trăim pretind să înaintăm neconținut în toate privințele. Pentru aceasta, avem nevoie de săteni luminați atât din punct de vedere profesional, cât și cultural-patriotic, apoi de meseriași români, de asemenea luminați în sensul intereselor noastre naționale.

Strădania venerabilei asociații „Astra”, în acest domeniu, este arhicunoscută și a fost imitată și de alte instituții similare, cu posibilități mai mari materiale.

În baza experiențelor făcute ani de-a rândul, „Astra” a trasat drumul prin cunoscutele sale „Școli țărănești” și prin școlile pentru meseriași.

Problemele cele mai acute ale agriculturii ardeleni se reduc azi la educarea profesională a țărănimii, la credite ieftine și debușuri cu prețuri rentabile pentru produsele agricole.

În cele ce urmează ne vom ocupa în special de problema educației profesionale a țărănimii ardeleni. Este o mare problemă pe care o are de rezolvat atât Statul, cât și instituțiile cu această chemare. De buna ei rezolvare depinde o propășire sigură a economiei naționale, o ridicare a standardului de viață a țărănimii, cu puterea de cumpărare a produselor industriale mărită și deci o reală sprijinire a acestei ramuri de activitate indispensabilă.

Și mai ales de ea depinde o consolidare a țărănimii noastre și legarea ei și mai mult de petecul de pământ, pe care este chemată să trăiască și să-l apere.

Dar educația profesională a țărănului, nu este o sarcină tocmai așa de ușoară cum și-o închipue unii. Ea trebuie să fie adaptată multor împrejurări și anume: regiunii, comunei și uneori chiar gospodăriei

specifice, apoi stadiului de înaintare în practica agriculturii și pe cât posibil încadrarea în datinele locale.

Deviza nu trebuie să fie „multe cunoștințe”, ci puține și ușor aplicabile, cu mijloacele locale, de fiecare gospodar. De altfel, aceasta o pretinde evoluția normală a agriculturii, care este lentă și cere progrese lente și bine adaptate mediului.

Rezultatele regretabile ale celor cu programele analitice încărcate, atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere a expresiilor „prea literare sau tehnice”, au fost că, pentru câțiva ani, gospodarii refuzau participarea la asemenea cursuri. Este deci absolut necesar a se îmbrăca în portul și graiul local, fiecare imagine din cursurile programului.

În decursul ultimilor 7 ani, am avut satisfacția să constat, cât de mult apreciază țăranul învățăturile venite în limba lui simplă și înflorite cu figuri locale, pe care le înțelege și care îl captivează, pentru problema urmărită. Sfiala țăranului este înlăturată și, la sfârșitul lecției, cere lămuririle necesare aplicării învățămintelor la cazul lui special, astfel încât aprecierea sufletească de conferențiar se cimentează și mai mult.

Gospodarul care vine apoi la reședința conferențiarului și-i cere părerea în diferite probleme mai grele ale sale, este pe deplin câștigat pentru progres și este un element care poate servi ca pionier pentru înaintarea agriculturii.

În acțiunea școlilor superioare țărănești, este necesară o colaborare strânsă între Stat și „Astra” din toate punctele de vedere (personal, fonduri, material didactic și mijloace de transport).

Lungimea cursurilor poate varia dela 3 zile la câteva luni, sau chiar ani, după situația locală și dispoziția gene ală a țăranimii.

Am observat că metoda cea mai bună este începerea cu cursuri scurte și apoi în anii următori din ce în ce mai lungi, având o continuitate și interes local bine precizat.

Am insistat asupra acestei educații profesionale, spicuiind anumite aspecte, pentru că personal o consider cheia de boltă a străduințelor tuturor celor chemați să îndrumeze și să organizeze lumea satelor noastre.

În ceea ce privește îndrumările sau sfaturile scrise, de asemenea, ținând seamă de condițiile specifice de mediu ardelean, socotim că este absolut necesar — pentru a-și atinge ținta — ca ele să fie redactate în stil popular, cu termeni locali și potrivit nevoilor locale.

Astfel, de exemplu, în zadar se vor da sfaturi pentru cultura ierbii de Sudan în Transilvania, unde este nepotrivită, deoarece aici ca plantă de nutreț crește excelentul trifoiu roșu de „Transilvania”: borceașul, ghizdeiul și porumbul de nutreț, care toate întrec iarba de Sudan. Pe de altă parte, trebuie să menționăm că, vegetația începe cu 2—3 săptămâni mai târziu, încât „sfaturile săptămânale”, date de publicații oficiale, riscă să nu coincidă cu timpul potrivit, fiind supuse la critici întemeiate din partea țăranilor, care le privesc apoi cu neîncredere, datorită faptului că mulți nu-și dau seama că ele sunt redactate pentru tot cuprinsul țării.

Adeseori ni se plâneau sătenii noștri că ordonanțele și ordinele venite dela stăpânire sunt scrise în limba pe care ei nu o pricep chiar bine și este nevoie ca cineva să le explice. Ei își exprimau părerea că ar fi bine ca ele să fie scrise mai pe „înțelesul” lor. Este evident că ordonanțele publicate în termeni populari în comună va putea fi citită și recită de cei interesați și astfel ea va putea fi respectată de un număr cât mai mare de cetățeni. Ordonanțele și publicațiile scrise în limbă prea literară, nu sunt citite și cunoscute de publicul căruia îi sunt destinate.

Gustul cititului trebuie deșteptat țăranului adult, prin mijloacele accesibile nivelului său de cultură. Nu putem peste noapte să-l facem să înțeleagă limba literară, așa încât se impune să ținem cont în acțiunea de culturalizare a lui în toate domeniile de acest fapt. Știm numai atât că trebuie să lucrăm rapid în acest domeniu, deoarece vânturile timpurilor prin care trecem ne pretind să avem țăranimea cu conștiința națională bine luminată și situația materială asigurată, pentru a fi întradevăr un stâlp puternic al neamului.

Credem că s'ar aduce un mare progres, ținându-se seamă de regiunile agrogeografice, în importanta acțiune de îndrumare a sătenilor noștri.

Dând slovelor coloritul local, le vom face mai gustate de cei cărora li se adresează prin publicațiile de propagandă agricolă, culturală sau chiar și a ordinelor administrative publicate în scris.

Cele de mai sus le susținem fără nicio intenție de a face regionalism, ci pur interes pentru a netezi calea luminii, care trebuie să pătrundă cât mai grabnic în satele noastre și suntem convinși că toți cei care au muncit în acest ogor au ajuns la concluzii similare.

Intr'un viitor apropiat vom scrie despre programele analitice ale Școlilor Superioare Țărănești.

Ing. IACOB RUSU

INSEMNĂRI

SPIRITUL „ASTREI”

Intemeierea, în 1861, a „Astrei” reprezintă un mare triumf al spiritului de solidaritate națională; cu atât mai mare cu cât ea a luat ființă într'un stat, care ne era dușman și avea tot interesul să ne fărâmițeze puterile pentru a ne stăpâni mai bine. Eram împărțiți în două confesiuni — ne-am întâlnit într'o singură credință; eram pe cale de a ne diviza în mai multe grupări politice — ne-am regăsit pe singura linie a politicii naționale; se infiripa o nouă clasă socială: burghezia — am creat o instituție pentru a o crește în spiritul dragostei pentru popor; nu aveam prilejuri de a ne întâlni, frații, risipiți pe întinderea acestei frumoase provincii — „Astra” a venit să ne ofere adunările ei generale, sărbători unice, la care ne puteam cunoaște ceea ce avem mai bun, sorbiam încredere în puterile noastre și făceam planuri îndrăsnețe asupra viitorului; amare decepții, stropite cu sânge din belșug, ne-au arătat cu prisosință că fără de cultură vom fi ținuți mereu în umilință, pauperizați și până la urmă desființați — am mobilizat în cadrele „Astrei” toate puterile noastre intelectuale pentru a sfâșia vălul ignoranței și a așeza un neam întreg pe drumul progresului.

Fără îndoie că acest spirit n'a fost creat din prima zi de viață a „Astrei”. El trebuia să lupte nu numai cu împotrivrile dușmanilor din afară, ci și cu criticile și, uneori, chiar cu dușmăniile dinăuntru,

Se cereau atâtea și așa de mult dela „Astra”, încât era peste putință să le îndeplinească toate.

Să fim recunoscători înaintașilor că au înfrânt toate aceste împotrivriri și s'au înfrânt nu odată pe ei înșiși, pentru ca instituția să crească an de an în prestigiu și spiritul ei să devină una din caracteristicile românismului din Transilvania.

Cât de viu este acest spirit se poate vedea mai ales în vremurile de grea încercare. Și când a trecut neamul românesc prin momente mai hotărâtoare și mai tragice, decât cele din 1940 încoace? Am alergat deci cu toții, din toate categoriile sociale, tineri și bătrâni, sub aripile ocrotitoare ale „Astrei”. Ne-am pătruns iarăși de spiritul ei de solidaritate pe linia marilor interese obștești. Activitatea din ultimul an al instituției, adunarea ei generală din zilele de 25 și 26 Sept., ținută într'o atmosferă atât de înălțătoare, programul activității ei viitoare, sunt dovezi puternice de măsura în care acest spirit poate să renască sub biciul nedreptăților și al amenințărilor.

Spiritul „Astrei”, din momentul în care a fost creat, a știut stimula ceea ce este mai bun în sufletele noastre. Este spirit de dreptate, de civilizație, de inobilare a omului, a Românului. Să-l păstrăm nepătat, viu și poruncitor.

Să-l întrebăm, ca pe un oracol, în acest ceas al îndoielilor și al primejdiilor și să fim siguri că ne va arăta calea cea adevărată.

Tr.

GAZETE ȘI GAZETARI ARDELENI

În anul 2, pe 1941, al revistei noastre, semnalăm cu deosebită satisfacție, cruciada cuvântului, începută de o impresionantă falangă de gazete și gazetari ardeleni, pentru reparația dezastrului din August 1940. Era vechiul spirit al presei ardeleni care renăștea sub imboldul suferinței naționale. Au trecut mai bine de doi ani de atunci și flacăra cuvântului acestor vestitori, departe de a se stinge, arde cu și mai multă putere și se aprinde în alte și alte centre, ca focurile de pe culmi ale strămoșilor. Ea a împânzit nu numai Transilvania, de amândouă părțile hotarului blestemat, ci întreaga țară. Și cu toate îngrădirile care i se pun, ea țâșnește luminoasă, exaltând spiritele, pregătind astfel ziua de mâine. Vechi gazetari și scriitori și-au muiat iarăși condeii în suferința neamului și-au început să scrie cu vigoare nouă; alătura de ei au apărut talente tinere, cu un scris mai sprinten, mai cald și cu un cult și o orientare mai bogată în trecutul acestei provincii, decât o aveau înaintașii lor dinaintea de 1940. Tinerii de după 1918, cu rare excepții, erau surprinzător de desorientați, de rău informați și uneori de zeflemisitori față de marele capital de lupte, sacrificii și realizări al istoriei românismului din Transilvania. Această atitudine a fost accentuată și de o anumită tendință anti-istorică, importată din străinătate dela popoare suprasaturate de istorie, tendință ciudată pentru un popor tânăr, care mai are atât de mult de cercetat până la cunoașterea precisă a trecutului său, necesară nu numai ca o datorie științifică, ci pentru lămurirea și apărarea însăși ființei sale naționale.

Nu putem împărtăși, în această însemnare fugară, tot ceea ce s'a făcut în ultimul timp în domeniul presei ardeleni, cu toate că fenomenul ar merita o prezentare de ansamblu, mai amănunțită și, poate, chiar critică. Ne mulțumim să

însemnăm pe răbojul nostru câteva publicații și nume recente, care se cuvine să fie reținute.

Cel mai serios efort gazetăresc din ultimele luni este apariția la Arad a cotidianului *Tribuna Română*.

Acest vechiu și puternic centru românesc, dacă n'a fost lipsit în anii de după Unire de o presă românească, nici una din încercările care s'au făcut nu s'au putut ridica la nivelul glorioasei tradiții a presei arădane de altădată. Să sperăm că noul cotidian îl va atinge. Colaborările lui numeroase și vioaie, nu numai din localitate, ci și din altă parte a țării, pasiunea pentru gazetăria onestă, înflăcărată și bine informată a d-lui Dr. Oct. Lupaș, spiritul rector al gazetei, ne îndreptățesc această speranță.

Tot dintr'un oraș dela margine, dela Beiuș, ne vine *Beiușul*, foaie săptămânală mai veche, înviată însă în timpul din urmă de câteva colaborări prețioase și de acel spirit de revanșă, care străbate scrisul ardelen de astăzi. Semnalăm în deosebi articolele d-lui Titus Roșu, un bun cunoscător al românismului din aceste părți.

Dela Turda — la „margine” și ea — ne vine *Gazeta de Turda*, condusă cu pricepere și cu o adevărată pasiune de gazetar de d-l Vasile Iluțiu.

În Alba-Iulia, orașul-simbol al unității românești, apare *Defunata*, tipăt de dreptate și de energie românească al Moșilor, în paginile căreia se citesc cu viu interes articolele d-lor Ioan Popa, luptătorul neodihnit pentru cauza moțescă și ale d-lui Copilu-Cheatră, de talentul de scriitor al căruia legăm teameinice nădejdi.

La Sibiu a renăscut, din grija „Astrei”, *Foaia Poporului*, cea mai veche și mai răspândită foaie pentru popor din Transilvania, în care părintele Agărbiceanu trimite satelor număr de număr, mereu neobosit, îndemnul sale la solidaritate națională.

La Braşov, *Gazeta Transilvaniei*, care îşi menţine cu dârzenie atitudinea de luptă pentru Ardealul însângerat, şi-a îmbogăţit paginile cu un supliment pentru popor, vechea *Foaie pentru Minte, Inimă şi Literatură*, îngrijită de d-l Gh. Turbure, gazetar din vechea gardă, şi cu o „Pagină a Muncitorilor”.

Toate marile ziare din Capitală au excelenţi colaboratori permanenţi pentru problemele ardelenene. Ținem în deosebi să aducem aici elogiile noastre, scrisului ager, dârz, documentat, plin de ironie şi de sarcasm, al d-lui Zenovie Păclişanu, în paginile *Universului*.

Tot în capitală, câţiva dintre colaboratorii marilor cotidiene, dd. Roşca-Mălin, Gh. Sârcea, V. Netea, Iustin Ilieşiu şi I. Th. Ilea, scot în bune condiţii de căteori le îngăduie mijloacele, *Plaiuri Năsăudene*, în care cultivă dragostea pentru cel mai românesc colţ din Ardealul subjugat.

I. B.

COLONELUL MEDIC i. r.

Dr. VICTOR CORBUL

Încă un urmaş al grănicerilor dela Năsăud s'a mutat la cele veşnice.

În dimineaţa zilei de 6 Octomvrie 1943, s'a stins din viaţă, la Sibiu, cel ce a fost Colonelul Dr. Victor Corbul. S'a născut în comuna Zagra din judeţul Năsăud, înainte cu 74 ani. După terminarea studiilor primare şi secundare la şcolile din Năsăud, Victor Corbul s'a dedicat studiului medicinei. După luarea doctoratului a intrat în cadrele fostei armate austro-ungare, unde datorită deşteptăcii şi corectitudinii lui, a ajuns până la gradul de Locotenent-Colonel, cu care a fost preluat în cadrele armatei române. În cursul anilor, dela 1918 la 1928 a fost avansat la gradul de medic colonel şi apoi în urma unui ultim examen, a fost asigurat că va fi avansat la gradul de medic general, printre primii care vor veni la avansare, din categoria sa.

De 14 ani trăia în tovărăşia unui frate, fost judecător, de asemenea pensionar. Refugiul i-a îndreptat paşii în Sibiul, în care a servit şi ca militar.

Fire dreaptă şi cinstită, mai presus de orice bănuială, colonelul Victor Corbul, prin structura lui sufletească, fără ascunzişuri, făcea parte din generaţia bătrânilor noştri grăniceri, poate mai simpli la suflet, dar cu atât mai virtuoşi şi mai dârzi, ale căror rânduri se răresc mereu.

Ca pensionar s'a interesat mult de prosperitatea instituţiilor şcolare şi a averilor grănicereşti, de care se simţea legat în mod indestructibil. De mulţori a fost onorat de comuna Zagra, cu calitatea de reprezentant al ei în comitetele şi corporaţiile grănicereşti, funcţiune pe care Victor Corbul a înţeles să o îndeplinească corect şi cinstit, ca o datorie sacră, transmisă de strămoşii fondatori. Niciodată nu s'a îndesat în locurile în care se puteau câştiga bani, de aceea a şi murit sărac. Toată viaţa a fost un aspru şi neîndurat censor al tuturor greşelilor şi păcatelor, pe care alţii le săvârşeau în sânul instituţiilor economice grănicereşti, mânaţi de o lăcomie care le întuneca bunul simţ şi îi făcea surzi la porunca strămoşilor, care de dincolo de timp şi spaţiu, ne ordonă să păstrăm moştenirea lor intactă şi să nu o vindem pentru arginţii lui Iuda.

Colonelul Victor Corbul înţelegea des-făşurarea vieţii sociale într'un cadru de strictă cinste şi corectitudine şi în acelaşi timp de fanatică respectare a legilor Statului. De aceea când a socotit că are şi el ceva de spus, în legătură cu lucruri şi interese publice şi-a făcut o mică revistă proprie: „*Sic Cogito*”, pe care ani de-a-rândul o redacta, o tipărea şi o expedia gratuit cititorilor. Pentru susţinerea ei n'a cerut, niciodată, nimănui nimic. Poate vor zice unii că a fost un om original...? Da. A fost un om original, fiindcă în vremile în care s'a pus şi se mai pune, încă, preţ pe o anumită „deşteptăciune”, pe felul cum

cineva se știe ... „*invărti*” și știe face avere din nimic, indiferent cu ce mijloace și pe ce căi, colonelul Dr. Victor Corbul a rămas un om integru. Un caracter aspru și dur, care, pentru nimic în lume n'a consimțit să se târguiască, pe chestii de cinste și moralitate. A rămas o stâncă de granit, de care s'au lovit zadarnic valurile tulburi ale vremilor de ieri și de azi.

Societatea vremilor prin care trecem noi, prețuiește, dintre bunurile sufletești mai mult inteligența scilicet și ignorează forțele caracterului. În înclăștarea apocaliptică de azi, tot caracterul însă e acela care înfruntă moartea, frigul, foamea, oboseala, care se strecoară printre gloanțe și pericole, de smulge din ghiarele morții și a dușmanului pe camaradul căzut, undeva, în „țara nimănui”. . . Iar inteligența e la un oarecare adăpost, unde face combinații . . . inteligente.

Poate a sosit vremea să luăm pildă din viața și eforturile celor care au murit și mor săraci, numai pentru că au slujit cu o fanatică credință datorită cinstei și onoarei și să începem a prețui mai mult forțele caracterului.

A murit un om de caracter.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace.

Emil Sângeorzan.

PAGINI DE ARTĂ

DE H. K. ZAMBACCIAN

În editura „Casei Școalelor” a apărut de curând o carte de artă aproape unică în genul acesta la noi. E vorba de „Pagini de artă”, lucrarea d-lui K. H. Zambaccian, unul dintre cei mai pasionați colecționari de artă plastică din țara noastră. Cartea d-sale, de dimensiuni și virtualități tehnice deosebite, este — în fond — prezentarea colecției pe care acest „entuziast”, cum îl numește pe drept cuvânt d-l Șerban Cioculescu, a reușit cu truda unui suflet generos să o adune; colecție care pare a fi cea mai strălucită dintre toate colecțiile de artă

plastică dinăuntrul confinațiilor noastre. Conținând exclusiv lucrări din plastica modernă, ea face cinste d-lui Zambaccian, nu numai prin aceea că îl trădează ca un spirit de mare mecenat și în felul acesta ca o admirabilă rămășiță a unui timp strălucitor, ci și prin aceea că îi reliefează în mod public gustul critic de amplă respirație, gust care ar putea fi angajat în orice competiție de valorificare modernă, atât de mobil și de precis se dovedește a fi.

Nume ca Eugen Delacroix, Corot, Courbet, Cézanne, Renoir, Matisse, Bonnard, Marquet, Dunoyer de Segonzac, înainte de a arăta o preferință, indică o pasiune și înainte de a fixa o dispoziție, marchează o educație estetică și o cultură plastică ce îl plasează dintr'odată pe d-l Zambaccian în fruntea lumii artistice dela noi. Dar nu numai numele care figurează în colecția d-lui Zambaccian sunt garanții pentru seriozitatea și forța de adaptare a criteriului ce a stat și stă la baza colecției, ci însăși lucrările plastice ca atare garantează pentru ea. Căci nu e vorba în colecția d-lui Zambaccian de lucrări, care să onoreze prin aceea că sunt ale cutărui sau cutărui autor, ci e vorba de lucrări care și-au câștigat deja prin ele însele o notorietate publică. Astfel e cazul cu „Odalisca” lui Delacroix, cu „Portretul unei fete” al lui Cézanne, cu „Les deux baigneuses dans la verdure”, al lui Rennoir etc. etc.

În ceea ce privește lucrările din plastica noastră, colecția d-lui Zambaccian este în fruntea oricărei colecții, mai ales prin aceea că, posesorul ei fiind în primul rând omul unui gust direct, colecția a reușit, prin selecțiunea precisă a lucrărilor, să ajungă la o unitate care, pentru întâia dată, ne poate face să urmărim cu certitudinea unei evidențe mișcările diferite ale uneia și aceleiași evoluții plastice și să vorbim în felul acesta de semnele unei plastice românești care caută să se autentifice.

Intr'adevăr, sub acest raport, colecția d-lui Zambaccian este o adevărată galerie și istoricii de artă de mâine vor recunoaște d-sale nu numai meritul de mare sprijinitor al artei plastice autohtone, dar și pe acela de mare îndrumător. Prin aceasta funcțiunea de observator de artă a d-lui Zambaccian este satisfăcută într'un mod superlativ, iar în d-sa se descoperă o puternică personalitate critică a literaturii noastre plastice.

Radu Stanca

IOAN MICLEA: OARE AȘA S'A GÂNDIT HRISTOS ?

Unui laic, obișnuit cu slovă străină duhului biblic, o carte cu subtitlul „Evangheliile din Evanghelie”, i se pare, la prima vedere, în cel mai bun caz, ceva *dincolo* de preocupările lui sau, o osteneală „cuvincioasă”; cu alte cuvinte, literatură pentru ... slujitorii altarului și atâta tot. Că există multă nepăsare în lumea laică pentru literatura religioasă, de vină sunt și autorii unei astfel de literaturi, căci n'au ridicat prin scrisul lor prestigiul acesteia la nivelul celorlalte creațiuni ale spiritului, iar scepticismul intelectual manifestat față de ea, e tot o consecință a greșitei concepții ce domină aci. Întâi, de sigur, noutatea subiectului, prin titlu, impune cartea atenției cititorilor (cât despre asta, păr. Miclea n'a prea fost inspirat), apoi modul de expunere al ideilor.

Cartea păr. Miclea, a doua tipăritură scoasă pe cheltuiala Fundației Literare „Mitropolitul V. Suci” din Blaj, e scrisă *altfel* de cum am fost obișnuiți până acum. E drept, de multe ori lasă impresia că nu-l interesează *cum* scrie; stilul e uneori atât de scortșos și sărac, încât ar fi respins de cititor, dacă nu s'ar sprijini pe multiple și nebanuite gânduri calde și pure. Găsim mai puțină artă, mai puțină grijă pentru costumarea ideilor, dar bogăția acestora împlinește cu prisosință această deficiență.

Însă nu varietatea adevărilor și a erorilor relevate în paginile ei constituie frumusețea unică a acestei cărți, ci modalitatea de afirmare a concepțiilor care i-au înlesnit munca.

Trupul înalt și uscat, obrazul aspru și palid al acestui preot în permanent conflict cu „miragiile și aderențele materiei”, desmițând elementul primar din om: bucuriile pământene, printr'o intransigentă negație, căreia cu timpul i-a dat valoare de principiu, și-a concentrat forțele pentru a scrie pagini cari pot sta alături de ale unor străluciți comentatori ai marilor apologeți creștini.

Lucrarea e o admirabilă tălmăcire a șapte teze biblice: *Sărăcia, Iubirea, Autoritatea, Preoția, Pacea și Antitezele evanghelice*.

Nu ne-am ferit a spune și altădată că păr. Miclea e un fervent adept al unor scriitori și gânditori catolici ca: E Hello, Leon Bloy, St. Turnet, A. Bessières, A. Sertillanges, Ch. Peguy, Jacques Maritain — de care-l leagă și o caldă prietenie —, Garrigou-Lagrange și Baudrillart. Ce e propriu al său și ce a împrumutat dela aceștia, se vede și în lucrarea de față.

Nu credem să se fi spus până acum de către un cleric cu atâta sinceritate cuvinte ca acestea: „Cine nu recunoaște că pietatea fățarnică, dulceagă, bleagă, anemică și paralică este în bună parte rodul predicii și al scrisului șters, evlavios, căldicel, fără nerv și fără pasiune? Căci, după cum există o pasiune pentru minciună și imoralitate, pentru ce n'am admite oare și o pasiune pentru Adevăr, Bine și Frumos? Și dacă minciuna și păcatul au dreptul să utilizeze stilul care duce la scop, de ce nu i-am permite adevărului să folosească mijloacele pe care le crede mai potrivite? Ori, sufletul pasionat de lumina adevărului și binelui, nu poate picura; el toarnă, se revarsă. Și asta, pentru că „indolența, lăncezeala, evlavia mucegăită și picurată

cu ceară, divinizarea păcatului și exorcizarea sacrului — semnul caracteristic al vremii noastre — nu se pot vindeca decât cu plesne, trăsnete și uragane care să pătrundă substanța în putrefacția sufletului...

„Nu cerem iertare urechilor „pii”; adevărul trebuie strigat cu toată gura „de pe acoperișul caselor”, iar dacă gura nu-i suficientă, să încredințăm elementelor naturii acest serviciu, fiindcă și prin acestea se laudă Creatorul”.

Indrăsneț, avântat, dar subordonat ideilor, așa e tot scrisul păr. Miclea din această carte.

N'am citit pagini mai frumoase asupra misticului Léon Bloy, al cărui scris l-a convertit pe Maritain la religia Romei, nicăieri ca în cartea păr. Miclea, cu un titlu atât de inexpresiv.

Sau, un pasagiu despre „durere și cruce”:

„Până la Crucea lui Isus, crucile ome-nești n'aveau decât trei brațe. Crucea de pe Golgota are un braț în plus. Pe linia care face legătura verticală dintre cer și pământ, stă spânzurată Durerea intrupată, leșând durerile pământului de feririle cerului — nu-i iertat, prin urmare, să mai existe durere descopiată de cer. Pe linia orizontală a Durerii sunt întinse dincolo de orizonturile vizibile, mâinile care cuprind toată durerea globului, care adună pe toți. Răscrucea, intersecția celor două linii care cad perpendicular una pe alta, formează nodul durerii; toată durerea adunată de jos și dela cele patru vânturi, se întâlnește cu durerea Lui, fac una. Calea regală a durerii este singura care duce la fericire”.

Senină și Magnifică viziune. Numai Baudelaire mai spusese: „*La douleur est la noblesse unique*”. O asemenea carte se citește cu aceeași pasiune cu care a fost scrisă.

Nicolae Albu

CONCURSUL DE JOCURI, CÂNTECE ȘI PORTURI, ORGANIZAT DE DESPĂRȚĂMĂNTUL SIBIU AL „ASTREI”

Din inițiativa și indemnul d-lui Mini-stru al Propagandei Naționale, Asociațiunea culturală „Astra”, organizează în Transilvania și Banat, o serie de concursuri, județene și regionale, de jocuri, cântece și porturi naționale, între echipele Cercurilor Culturale și ale Despărțământelor județene, în scopul de a selecționa cele mai bune echipe și grupe județene, care să le reprezinte la concursurile regionale ce se vor ține la Lugoj, pentru Banat, și la Sibiu pentru Transilvania, când se vor alege apoi câte 2 grupe pentru Banat și 3 grupe pentru Transilvania, dintre cele mai reprezentative, care vor concura apoi la București, cu echipele Căminelor Culturale din Bucovina, Moldova, Basarabia, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, alese în cadrul Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I”.

Deși timpurile prin care trecem sunt foarte aspre, socotim că inițiativa Ministerului Propagandei Naționale are un scop înalt și bine precizat: păstrarea cât mai trează a conștiinței naționale în toate straturile populației noastre, precum și încurajarea și cultivarea frumoaselor datini, jocuri, cântece și porturi regionale românești, bunuri sufletești și culturale ce se pot cunoaște, îndruma și sprijini mai bine, pe această cale a concursurilor dintre echipele sătești.

Privite în ansamblu, pe întreg cuprinsul țării, toate aceste manifestări se prezintă destul de unitare, totuși, privite mai de aproape, ele au o tendință spre diferențiere, ca orice fenomen etnografic, întâlnind și aici anumite nuanțe sau variante locale ori regionale, care nu trebuiesc neglijate, ci din contră, observate și studiate cu mare atenție, întru cât chiar prin aceste note specifice locale se caracterizează, din acest punct de vedere, regiunea respectivă, fapt de

care trebuie ținut seamă întotdeauna și mai ales când se pune problema și se încearcă reintroducerea portului într-o localitate sau regiune unde acesta a dispărut sau este pe cale de dispariție. Nici nu se poate comite o eroare mai mare decât ca, într-o astfel de acțiune, să se aducă un port dintr-o altă regiune mai îndepărtată — oricât de simplu sau de frumos ar fi acela — așa cum greșit s'a procedat în unele părți, mai cu seamă acolo unde s'ar putea adopta portul vechiu al localității respective sau al regiunii înconjurătoare.

De aceste manifestări și nuanțe locale și de specificul lor, se ține seama la concursurile despre care am amintit.

Duminecă, 3 Octomvrie c., a avut loc concursul de joc, cântec și port între echipele județului Sibiu, la care au luat parte cele mai de seamă comune din județ, lipsind, din motive de forță majoră, numai regiunea Săliștii.

Prefectura Județului Sibiu a pus la dispoziția Despărțământului județean al „Astreii” suma de 100 000 Lei, care s'a distribuit, ca premii, după cum urmează :

1. Pentru coruri, comuna *Rășinari*, care a cântat „La oglindă”, „Iancu la Turda” și „Răsunetul Ardealului”, a primit 10.000 Lei, fiind clasificată prima; comuna *Nocrich*, care a cântat „Cucule pasăre grasă”, „Zis'a badea” și „Marșul lui Iancu”, a primit 8000 Lei, fiind clasificată a 2-a, și comuna *Benești*, care a cântat „La Turda”, „Pui de lei” și „Foaie verde de trifoi”, a primit 5000 Lei, fiind clasificată a 3-a.

2. Pentru jocuri au obținut premiul I, câte 9000 Lei, 2 comune: *Săcădate*, care a jucat „Purtatul”, „Pe sub mână”, „Învărtita” și „De băi”, și comuna *Fofeldea*, care a jucat „Căluțul” și „Învărtita”. Premiul II, de 7000 Lei, a fost obținut tot de 2 comune: *Ghijasa de jos*, care a jucat „Pe sub mână”, și de comuna *Benești*, care a jucat „Bătrâneasca”. Premiul III, de 5000 Lei, a fost obținut iarăși de 2 comune: *Rășinari*, care a jucat

„Războiul”, „Danțul” și „Brăulețul”, și de comuna *Avrig*, care a jucat „Purtatul”, „Strepezeasca” și „Danțul”. O mențiune de 3000 Lei a obținut comuna *Ocna-Sibului*, care a jucat „Hațegana”, „Învărtita” și „Călușarul”.

3. Pentru porturi au obținut premiul I, câte 8000 Lei, comunele *Săsăuși* și *Săcădate*, premiul II, câte 6000 Lei, comunele *Rășinari* și *Ghijasa de jos* și premiul III, 4000 Lei, comuna *Avrig*.

În privința porturilor și a jocurilor, se poate spune că, în general, județul Sibiu se prezintă bine, acestea păstrându-se, cu mici excepții, într-o stare multumitoare, în comparație cu alte județe sau regiuni, unde atât portul cât mai ales jocurile românești sunt cu totul dispărute și înlocuite cu împrumuturi dela străini și dela oraș. În special portul dela Săsăuși, comună care face parte din aria portului din regiunea Făgărașului, a păstrat nu numai aproape toate piesele arhaice ale portului românesc, dar mai ales amănunțele, cusăturile, etc., privite mai de aproape, sunt de o execuție și frumusețe rară. La fel și portul din Săcădate, care, cândva, a mai obținut premiul I pe țară la port, are piese arhaice și caracteristice, însă cu unele influențe străine, cum este șorțul alb atârnat în față peste șorțul veritabil românesc, apoi poate că este ceva străin și în pieptarele femeiești, care par cam greoaie și ceva cam lungi, în comparație cu pieptarele femeiești din alte regiuni.

Comuna Rășinari a obținut premiul II la port deși n'a prezentat portul veritabil din Rășinari, care astăzi nu se mai poartă, ci pe cel de Săliște. Ar fi de dorit să se revină la vechiul port rășinărean, care nu este mai prejos, în frumusețe, eleganță și finețe, decât cel săliștean.

În ce privește jocurile, a plăcut și impresionat mult, dansul ritual „Bătrâneasca”, executat bine de echipa comunei Benești. De asemenea vioiul „Pe

sub mână" dela Ghijasa de jos, ca și „Căluțul" și „Invărtita" dela Fofeldea, au plăcut prin figurile lor originale. Interesante au fost și jocurile „Strepezeasca" dela Avrig, și „De băț" dela Săcădate, jocuri în care s'a observat un obicei puțin întâlnit în alte părți, anume conducerea jocului de către fete și nu de către feciori, cum se obișnuiește în general. Acest fapt s'a mai constatat la câteva jocuri, în care, alternând cu feciorii, fetele strigau și chiuiau tot timpul, lucru care la Năsăud de ex., ca și în alte părți, nu se întâmplă decât la nunți.

Corurile au fost slab reprezentate. Dintr'un județ întreg s'au prezentat numai 3 echipe. Ar trebui să se ia măsuri de îndreptare, intru cât corurile sunt un mijloc foarte potrivit de manifestare și păstrare a specificului autohton păstrat în frumoasele noastre cântece. Noi care eram obișnuiți cu puternicele coruri din jurul Clujului, am fost puțin cam decepționați când am văzut modul în care s'a prezentat, în această privință, județul Sibiu.

Teodor Onișor

REVISTA GEOGRAFICĂ ROMÂNĂ

Deși fiecare centru universitar își are publicația sa periodică de geografie, cum sunt *Lucrările Institutului de Geografie ale Universității din Cluj*, *Lucrările Societății Regale Române de Geografie din București*, s'a simțit totuși și la noi nevoia unui periodic cu o apariție mai deasă, cu un caracter mai puțin oficial și cu un dinamism mai tineresc. Acesta a fost realizat de tânărul și energicul Prof. Nicolae Al. Rădulescu.

Incepută la Cluj în anul 1938, *Revista Geografică Română*, s'a mutat apoi, după un an, la București, ca atâtea alte prețioase publicații, odată cu conducătorul ei. La început având un grup restrâns de colaboratori, Comitetul de redacție de azi cuprinde pe aproape toți tinerii geo-

grafi români dela cele trei Universități, astfel: Bucureștii sunt reprezentați prin 9 persoane, Iași prin 2, Timișoara—Cluj prin 1 (Prof. Tiberiu Morariu), Brașov—Cluj 1 (Prof. Laurian Someșan, Câmpina 1, Giurgiu 1 și Piatra Neamț 1, Comitetul de redacție cuprinzând în total 16 persoane, care „având fiecare metoda sa proprie de cercetare, prin întovărășirea aceasta realizează o colaborare fericită în slujba Geografiei românești și asigură în viitor o dezvoltare unitară a acestei discipline".

Cele cinci volume, apărute până astăzi, ne aduc, în peste 1072 pagini, aprox. 72 studii, articole și comunicări, semnate de 40 de colaboratori, la care trebuie să se adauge dările de seamă asupra activității geografice românești și numeroasele și importante recenzii, în număr de 84, dintre care 41 privitoare la publicații românești și 43 streine.

Nu avem spațiu pentru a arăta contribuția tuturor celor 40 de colaboratori, vom aminti însă în cele ce urmează câteva din lucrările care au o mai apropiată atingere cu scopul publicației de față.

Menționăm, în primul rând, colaborarea academicianului și savantului profesor S. Mehedinți, creatorul geografiei moderne românești, care tratează, în două conferințe, importanta problemă „Omul de Stat. Considerațiuni geografice și etnografice". (Vol. II, p. 71—81) și „Fazele geografice ale istoriei. Observări geopolitice" (III, p. 131—143, în care încearcă să arate „cât mai exact pe ce cale s'ar putea implini mai repede restaurarea țării românești".

Tot din generația înaintașilor, cităm colaborarea prof. C. Brătescu, întemeietorul învățământului geografic dela Universitatea din Cernăuți, care după retragerea prof. S. Mehedinți, i-a urmat la catedra de geografie generală și antropogeografie din București, dela 27 Octombrie 1939, când a vorbit despre „Geograful Simion Mehedinți. Cuvântare inau-

gurală" (II, p. 82—90). Dsa mai colaborează cu conferința „Hotare răsăritene" (IV, 5—12) și cu prețiosul studiu „Oscillations eustatiques et épirogéniques dans le Basin de la Mer Noire pendant la période quaternaire" (v. p. 87—96).

În fruntea geografilor tineri de astăzi, stă prof. Vintilă Mihăilescu, sistematic cercetător și adâncul cunoscător al pământului și poporului nostru, cu toate problemele legate de sbuciumata lui vieață. Deși d-sa are grije de redactarea Buletinului Societății Regale Române de Geografie, unde a depus și depune o serioasă și prețioasă contribuție, n'a neglijat nici paginile Revistei Geografice Române, unde colaborează cu câteva contribuții de o mare importanță pentru știința didactică și metodică a geografiei românești: „Quelques notes sur les terrasses des rivières en Roumanie" (II, 7—9); „Porniturile de teren și clasificarea lor" (II, 106—113); „Asupra hărții etnografice a Contelui Paul Teleki" (III, 144—154), „Considerații teoretice asupra criteriilor de subîmpărțire a spațiilor muntoase" (IV, 63—67), și „Karl Troll" (V, 48—42), articol în care prezintă un bun cunoscător și prieten al țării noastre, profesor la Universitatea din Bonn, cunoscut explorator, care ne-a vizitat de două ori țara și „ne-a înțeles legăturile noastre străvechi și multiple cu pământul carpatic situat la o răspântie într'adevăr periculoasă!"...

Contribuția d-lui prof. Nic. Al. Rădulescu, întemeietorul și conducătorul revistei, este cea mai numeroasă. În „Cuvânt înainte" (I, 3—4), arată scopurile urmărite de revistă, în bună parte atinse; o problemă extrem de importantă este expusă în articolul despre „Marele dicționar geografic al României" (I, 107—110), cel actual fiind învechit trebuie neapărat înlocuit cu unul „geografic", lucrat în colaborare, având însă un coordonator care să răspundă de adunarea materialului și redactarea lui. Alte contribuțiuni sunt: „La plecarea profeso-

rului [S. Mehedinti]" (I, 207—208); „Incerări în metodică Geografiei" (I, 250—257); „Poziția geopolitică a României" (I, 14—44); „Sângeorzul" (I, 148—158—4 planșe), prețioasă contribuție la cunoașterea riturilor agrare din Transilvania [„Topa-Mică"]; „Relațiile comerciale ale Bulgariei cu țările vecine" (II, 134—137); „Considerațiuni geopolitice asupra rețelei hidrografice a României" (III, 23—37); „Cercetări în Moldova de Sud asupra cutremurului din 10 Noembrie 1940" (III, 188—210); „Republica Moldovenească" (IV, 46—55); „Introducere sumară în Geografia Economică" (IV, 156—169); „Asupra răspândirii plugului de lemn în România" (V, 43—47) și „Atlasul și hărțile murale ca material intuitiv în învățământul secundar" (V, 145—151), aici aflăm, între altele, că Societatea Regală Română de Geografie pregătește editarea unui Atlas Geografic științific, lucrare a cărei lipsă se resimte în învățământul nostru geografic de toate gradele, ca și a hărților murale mai științifice și mai precis realizate. Nu pot trece peste contribuția d-lui prof. N. Al. Rădulescu, fără a aminti și dările de seamă asupra „Activității Geografice Românești", publicate la finele fiecărei fascicole, în care se arată pe scurt evenimentele mai de seamă petrecute în lumea geografilor noștri, apoi activitatea diverselor Societăți de Geografie, ca: Societatea Regală Română de Geografie și Buletinul ei; Asociația și Congresele profesorilor de Geografie din România; Societatea geografică „D. Cantemir" din Iași; Colocviile lunare ale Prof. de Geografie din București; Ședințele de referare dela Institutul de Geografie din București, care se țin în prima zi a fiecărei luni, la care participă întreg personalul didactic și ajutător al Secției de Geografie, având scopul de informație reciprocă și de păstrarea unui punct de vedere geografic unitar; Cercul Prof. de Geografie din Chișinău, care în 1927—29 s'a transformat în Secțiune Etnogra-

fică, activând în cadrele „Astrei”, înființată la Chișinău de d-l prof. O. Ghibu. Tot dintr'o astfel de cronică aflăm că în cadrele Societății Regale Române de Geografie se lucrează de doi ani (1942—43) la întocmirea dicționarelor geografice ale județelor din Transnistria, conducerea lucrărilor pe teren având-o d-l prof. N. Al. Rădulescu, care a întocmit un chestionar ce se completează pe teren pentru fiecare localitate. Este o lucrare colectivă de o mare importanță științifică și națională înfăptuită cu concursul geografilor români din cele trei centre universitare, „dovedind astfel o solidaritate științifică promițătoare de creațiuni viitoare de mare amploare” (V, 81—82).

Secția de Geografie a Universității din Cluj își are și ea reprezentanți între colaboratorii revistei. Astfel d-l Prof. univ. Dr. Tiberiu Morariu are două studii foarte prețioase, unul „Contribuțiuni la glaciațiunea din Munții Rodnei” (III, 60—72), iar al doilea „Distribuția geografică a populației Transilvaniei, Banatului și Crișanei în 1930” (IV, 13—31, 119—131), despre care am mai vorbit în această revistă cu altă ocazie.

D-l Prof. univ. Dr. Laurian Someșan colaborează și d-sa tot cu două studii de aceeași importanță: „Depresiunea Luncii Bradului” (I, 5—13), și „Rolul factorilor geografici în așezarea și vieța economică a satelor din depresiunea Sibiului” (V, 101—119).

O colaborare prețioasă este a D-lui Prof. V. Tufescu cu două studii privitoare la pământul și populația Moldovei: „Fundamentul Podișului Moldovean” (III, 73—103) și „Migrațiuni sezonale pentru lucru în Moldova de Nord” (IV, 32—45) și cu alte două studii de istoria geografiei românești: „Schiță asupra evoluției învățământului nostru geografic” (IV, 170—176) și „Ștefan D. Popescu, 1863—1911” (V, 53—55), care a fost primul profesor de geografie la Universitatea din Iași.

Contribuțiuni prețioase aduce și D-l Prof. Nicolae N. Popp, care se ocupă într'un valoros studiu despre „Modul de grupare și de distribuire al populației în Subcarpații Munteniei în ultimul secol” (III, 38—59), iar în „Craina, o verigă a spațiului etnic românesc” (IV, 132—148) dovedește că Românii sunt autohtoni în acest ținut — vechea Dacie aureliană — care, după D-l Prof. E. Petrovici, constituie „vatra de formare a poporului românesc”. În fine, într'un interesant articol ne prezintă „Învățământul geografic la Soviets” (V, 57—56).

Deși, prin importanța lor toate studiile și toate contribuțiile ar merita o analiză specială, lucru care ne-ar cere însă prea mult spațiu, îmi permit numai să spicuesc problemele de care s'au ocupat ceilalți colaboratori. Astfel cu geografia istorică și istoria geografiei s'au ocupat în special d-l Prof. Marin Popescu-Spineni, tratând despre „Geograful Aeneas-Sylvius și Țările Românești” (I, 78—86) și despre „Giovani Antonio Magni și Țările Românești” (II, 31—41), d-sa dându-ne și un foarte prețios și dezvoltat studiu despre „Pădurea României” (I, 111—147); d-l Prof. George Potra se ocupă de „Un Român din Brașov [Nicola Nicolau], protector al scrierilor geografice la începutul secolului al XIX-lea (III, 182—187); D-l Prof. T. G. Bulat, „Un călător ardelean [Nifon Bălășescu] la Români din dreapta Dunării [Sec. XIX]”, (V, 120—122); D-l Prof. Sabin Opreanu, „Călătoria lui Beniamino da Tudela în Valachia” (V, 97—100); Teodor Onișor, „Călători și exploratori români în secolul XIX-lea” (I, 159—176, 220—236) și Nicolau Popp, „Schiță din istoria populației Brașovului [1883]” (III, 211—226).

Probleme de geografie fizică au tratat: D. D. Burileanu, „Despre structura în pânze de șariaj” (IV, 177—185); Prof. Ion G. Popescu, „Regiuni seismice în Dobrogea” (II, 96—105); Paul-Cristian Liștevanu, „Valea glaciară a râului Lo-

tru" (V, 37—42); Mircea Paucă, „Asupra rețelei hidrografice și morfologice dela curbura de SE a Carpaților" (V, 24—36); P. Coteț, „Mutarea gurii Olutului" (II, 128—133); I. Al. Maxim, „Isbucniri. Izvoare intermitente dela noi [Munții Apuseni]", (IV, 90—118); St. Stoenescu, „Climatul masivului Bucegi" (IV, 56—62).

Cele mai desbătute probleme în publicația de care ne ocupăm sunt cele de geografie umană și de etnografie românească. Astfel: Mara N. Popp ne dă „Considérations générales sur la vie pastorale en Roumanie" (IV, 149—155); Ion Chelcea, „Cercetări etnografice. Creșterea vitelor în viețua locuitorilor din Pătaș și Porlovenii-Vechi—Caraș" (II, 14—21); Francisc Engli, „Plutăritul pe Mureș" (III, 227—233); Georgeta Simionescu, „Un sat de olari din jud. Vâlcea (Olarii)" (II, 123—127); Victor Dumitriu, „Așezările omenești în Munții Sîriului" (I, 237—249); Prof. Gh. I. Năstase, „Populația Ținutului Prut" (III, 3—22); Dan M. Iliescu, „Densitatea populației în Bucovina" (I, 209—219); G. Nimigeanu „Contribuțiuni referitoare la Huțanii din România" (IV, 191—195) și „Hotarul dela Ceremuș" (V, 130—144); Ion Roșca, „Aspectul static și dinamic al migrației românești" (I, 62—77), etc.

Cu probleme generale de geografie s'au mai ocupat: Șerban Lungu, „Științe geografice bipolare. Schiță asupra noului spirit în geografia umană" (I, 177—190); I. Rodeanu, „Sintetizarea materiei geografice în învățământul secundar" (III, 234—237); Prof. Sever Pop, „Sinonimele cuvântului târg în lumina geografiei lingvistice" (I, 45—61), iar D. A. Vasilescu, ne-a dat „Bibliografia geografică

a anului 1936" (I, 258—273), pe care regretăm că n'a continuat-o.

Chiar și din cele arătate mai sus se poate vedea că Revista Geografică Română împlinește „o lipsă ce nu mai putea să dăinuască într'un Stat de însemnătatea și mărimea României, în care mișcarea geografică este o vie realitate", după cum constată inițiatorul acestei prețioase reviste în cuvântul înainte al primei fascicule din 1938.

Li dorim spor la muncă și împlinirea tuturor punctelor din program.

Teodor Onișor

RECTIFICARE

În cronică „O nouă istorie a Românilor", publicată de d-l Emanoil Bucuța, în nrul trecut al *Transilvaniei*, dintr'o greșală de paginatie, au fost lăsate afară, în unele exemplare, șase rânduri. Ele sunt indicate cu *italice*, în textul pe care îl dăm mai jos:

„De câte ori mă du-ceam prin capitala Transilvaniei, dădeam și pe la Institut. Întâlneam pe unul din directori, sau pe d-l Alexandru Lapedatu, sau pe părintele Lupaș și pe colaboratorii lor. Vorbăam despre un nou document, și de cele mai multe ori mă așezam numai la o masă lungă de lucru, câteva clipe, cu cartea deschisă înainte și în care nu citeam. Vream să mă pătrund de duhul din această casă a Transilvaniei, În biroul directorului parcă o văd și astăzi, pe peretele din dreapta cum intrai, era o pânză monumentală, pictată de nu știu cine"...

Rugăm pe cititorii noștri să facă cuvenita rectificare.